

ZBIÓR
ARTYKUŁÓW NAUKOWYCH

BADANIA PODSTAWOWE I
STOSOWANE: WYZWANIA I WYNIKI

Gdańsk *(PL)*

30.05.2017 - 31.05.2017

#6

U.D.C. 72+7+7.072+61+082

B.B.C. 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

e-mail: info@conferenc.pl

Zbiór artykułów naukowych.

Z 40 Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej " Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki " (30.05.2017 - 31.05.2017) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. - 84 str.

ISBN: 978-83-65608-58-1

Wszelkie prawa zastrzeżone. Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane. Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów. Pisownia oryginalna jest zachowana. Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour». Obowiązkowym jest odniesienie do zbioru.

nakład: 50 egz.

"Diamond trading tour" ©

Warszawa 2017

ISBN: 978-83-65608-58-1

WSPÓŁORGANIZATORZY:

International research group (Belarus, Poland, Russia, Serbia, Ukraine)
Virtual Training Centre „Pedagog of the 21st Century”
Global Management Journal

KOMITET ORGANIZACYJNY:

W. Okulicz-Kozaryn (Przewodniczący), Dr. Hab, MBA, profesor, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska;
A. Murza (Zastępca Przewodniczącego), MBA, Ukraina;
A. Горохов, к.т.н., доцент, Юго-Западный государственный университет, Россия;
A. Kasprzyk, PhD, PWSZ im. prof. S.Tarnowskiego w Tarnobrzegu, Polska;
A. Malovychko, PhD, EU Business University, Berlin – London – Paris - Poznań, EU;
L. Nechaeva, PhD, Instytut PNPУ im. K.D. Ushinskogo, Ukraina;
M. Ордынская, профессор, Южный федеральный университет, Россия;
S. Seregina, independent trainer and consultant, Netherlands;
A. Tsimayeu, PhD, associate Professor, Belarusian State Agricultural Academy, Belarus.

KOMITET NAUKOWY:

W. Okulicz-Kozaryn (Przewodniczący), Dr. Hab, MBA, profesor, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska;
С. Беленцов, д.п.н., профессор, Юго-Западный государственный университет, Россия;
Z. Čekerevac, Dr., full professor, „Union - Nikola Tesla” University Belgrade, Serbia;
P. Латыпов, д.т.н., профессор, Московский государственный машиностроительный университет (МАМИ), Россия;
И. Лемешевский, д.э.н., профессор, Белорусский государственный университет, Беларусь;
Е. Чекунова, д.п.н., профессор, Южно-Российский институт-филиал Российской академии народного хозяйства и государственной службы.

Redaktor naukowy:

M. Stych, dr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska.

SPIS/СОДЕРЖАНИЕ

ДИАГНОСТИКА ВАРИКОЗНОГО РАСШИРЕНИЯ ВЕН ОРГАНОВ МАЛОГО ТАЗА Абдуразакова М.Д.	6
FEATURES OF DIET AND PHYTOTHERAPY CORRECTION OF SLUDGE- PHENOMENON AT CHOLECYSTOPATHY AND URIC ACID DIATHESIS Senyuk B. P., Lukashevich I. V., Yurnyuk S. V., Boreyko L. D., Shevchuk N. A.	8
PECULIARITIES OF CLINICAL SYMPTOMS OF GASTROINTESTINAL TRACT DISORDERS IN INFANTS WITH PERINATAL PATOLOGY HISTORY Yurkiv O.I., Tofan H. D.	13
БІОХІМІЧНІ ТА ГІГІЄНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТОКСИКАЦІЇ СВИНЦЕМ ТА СПОЛУКАМИ ПЛЮМБУМУ Іщенко А. А., Куча Б. А.	15
ХАРЧУВАННЯ НА ОСНОВІ ТРАДИЦІЙНИХ ВЕДИЧНИХ ЗНАТЬ – АЮРВЕДІ Матюшенко Р.В.	20
ХВОРОБА ЛАЙМА: ЕТІОЛОГІЯ ТА ЕПІДЕМІОЛОГІЯ Крижановська М.А., Бігуняк Т.В., Редько О.С., Бігуняк К.О.	23
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ Кучманіч І.М., Завірюха А.В.	26
ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР ПСИХОКОРЕКЦІЙНОГО ВПЛИВУ ПРИ РОБОТІ З ВІЙСЬКОВИМИ З ПТСР Васильєва Г. В.	29
О ФАКТОРЕ «ПАРАСУИЦИДАЛЬНОГО ОПЫТА» В СТРУКТУРЕ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ Каневский В.И.	32
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ Бабаян Ю.О., Дерябіна М.І.	36
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АТРИБУЦІЇ З ПОКАЗНИКАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ Дучимінська Т.І., Сасовська О.В.	39
ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ Гусак В.М.	42
ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІМОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МЕТОДИКОЮ ПАРНИХ ПОРІВНЯНЬ МОТИВІВ Білоус Р. М., Юдіна Н. О.	50

ВОСПРИЯТИЕ И ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ РЕЧИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПСИХОЛИНГВИСТИКИ	
Райлянова В. Э.	53
РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	
Лисогор А. В.	55
РОЗВИТОК НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ РАНЬОГО ДИТЯЧОГО АУТИЗМУ	
Санько К. О., Гісіна В. Г.	57
МАСОВЕ УЗАЛЕЖНЕННЯ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
Вінтюк Ю. В.	60
ПРОФАЙЛИНГ, КАК МЕТОД СОЗДАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОРТРЕТА ПОТЕНЦИАЛЬНОГО ПРЕСТУПНИКА	
Каримова Р.С., Стуколова Л.С.	62
УКРАЇНЦІ У ЛЬВІВСЬКО-ВАРШАВСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ШКОЛІ: ТРУДНОЩІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ	
Вінтюк Ю. В.	65
ЕДИНОБОЖИЕ МОИСЕЯ СОГЛАСНО ВЕТХОМУ ЗАВЕТУ И КОРАНУ	
Фоменко Е.А.	68
ФІЛОСОФСЬКО СВИТОГЛЯДНИЙ ЗМІСТ ПРОБЛЕМ КОМП'ЮТЕРНОЇ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	
Рідченко Л. О.	70
I. A. ILYIN ABOUT THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF THE PERSON	
Fedotova L.	73
ФЕНОМЕНОЛОГИЯ ПАМ'ЯТИ: ФАНТАЗИИ И ВОСПОМИНАНИЯ	
Карпицкий Н.Н.	76
КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ВІРТУАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ	
Рідченко Л. О.	79

ДИАГНОСТИКА ВАРИКОЗНОГО РАСШИРЕНИЯ ВЕН ОРГАНОВ МАЛОГО ТАЗА

Абдуразакова М.Д.

Ассистент Кафедра акушерства и гинекологии №1.

Ташкентская Медицинская Академия.

Ключевые слова: варикозное расширение вен, доплерометрия.

Варикозная болезнь является наиболее часто встречающимся заболеванием сосудистой системы. По ВОЗ самым распространенным заболеванием периферических сосудов является варикозное расширение нижних конечностей (ВРВНК) [1]. К атипичным локализациям варикозного расширения вен (ВРВ) относят область промежности, наружные и внутренние половые органы. Эти формы встречаются чаще, чем это принято считать [2,3]. Варикозное расширение вен малого таза (ВРВМТ), захватывающее промежность и вульву, отмечается у 30% женщин во время беременности. Основными причинами этого служат нарушение тонико-эластических свойств венозной стенки на фоне увеличения уровня женских половых гормонов и компрессия нижней полой и подвздошных вен беременной маткой [4]. По данным отечественной литературы [5], основную группу риска развития ВРВМТ составляют женщины с повторной беременностью, избыточным весом и отягощенной наследственностью. Некоторые авторы предполагают, что варикозное расширение вен малого таза обусловлено ретроградным заполнением вен нижних конечностей [6].

Целью данного исследования явилось диагностика ВРВМТ у беременных.

Под нашим наблюдением находились 110 беременных в возрасте от 19 до 38 лет, которые разделены на 2 группы: в I группу вошли 42 первобеременных, у которых во время данной беременности обнаружено ВРВНК, ВРВМТ и/или их сочетанная форма; во II группу 68 повторнобеременных,

которые имеют признаки вышеуказанных патологий и III группа (контрольная) – 18 беременных, у которых не обнаружено признаки варикозного поражения вен. В работе были использованы клинические, лабораторные, ультразвуковое и доплерометрические методы исследования фето-плацентарного комплекса и органов малого таза, консультация сосудистого хирурга. Все беременные женщины были в сроках от 22 до 38 недель гестации. Среди беременных первой группы частота ВРВНК составила 31(64,6%), ВРВМТ 9(21,4%), и сочетанная форма 2(4,8%), во второй группе 36(53%), 19(28%) и 13(19%) соответственно.

Изучение соматического анамнеза обследованных показало, что частота перенесенных заболеваний у беременных I и II групп была значительно выше, чем в контрольной группе. Так, частота патологии сердечно-сосудистой системы, такие как хроническая гипертензия, вегето-сосудистая дистония, постмиокардический кардиосклероз чаще была выявлена у беременных II группы (10,3%) по сравнению с пациентами I группы (4,8%). Заболевания почек, в частности, пиелонефрит, мочекаменная болезнь, а также заболевания щитовидной железы: диффузный зоб I степени чаще встречались у беременных II группы значительно чаще по сравнению со I (в 3 раза) и контрольной группами (в 6 раз).

При изучении состояния репродуктивной функции установлено, что ВРВМТ в 2 раза чаще встречаются при повторных беременностях. Искусственные аборты чаще (35,3%) производились у больных

второй группы по сравнению с контрольной группой (16,6%). Угроза преждевременных родов при повторных беременностях встречались у 56%, в первой группе у 38,1%. Синдром тошноты и рвоты легкой и средней тяжести, гипертензивные синдромы в анамнезе выявлены у беременных 40,5% в 1-группе, во 2-й 28%. Практически у всех беременных обнаружены анемии различной степени. Так, анемии легкой и средней степени установлены в 70,6% (48 больных) и 22%(15) случаях у повторбеременных, у первобеременных 45%(19) и 21%(9), в контрольной 11,1%(2) и 44,4%(8) соответственно.

При проведении доплерометрии у пациенток с варикозным расширением вен малого таза, течение периода гестации которых осложнилось снижением маточно- плацентарного и/или плодового-плацентарного кровотока выявлено у 23(54,7%), 41 (60,3%) беременных в первой и второй группах.

Результаты исследования показали, что восстановление системы гемостаза насту-

пает быстрее у пациенток, получавших комплексную терапию с включением препарата флебодиа-600 по сравнению с группой, получавшей традиционную терапию.

Выводы: Наиболее информативным методом диагностики ВРВМТ является УЗИ исследование сосудов малого таза. Назначение беременным с варикозным расширением вен нижних конечностей и ВРВМТ флеботонических препаратов и способствует улучшению МПК и ППК.

Литературы:

1. Покровский А.В., 2013.
2. Савельев В.С. Настоящее и будущее флебологии в России. Флебологический журнал. – 1998. – № 9. – С 4–6.
3. Савельев В.С. Флебология. – М.: Медицина, 2001.
4. В.Ю.Богачев. Варикозная болезнь вен малого таза. Гинекология. 2006; 04: 64-65
5. Соколян А.В. Роль ангиогенных факторов роста в прогнозировании акушерской патологии у беременных с хронической венозной недостаточностью: автореф. дис. канд. мед. наук. – М., 2009. – 25 с.
6. Аржанова О.Н. Лечение плацентарной недостаточности у беременных с антифосфолипидным синдромом и варикозной болезнью // Consilium medicum. Женское репродуктивное здоровье. – 2006. – № 6. – С. 28-31.

FEATURES OF DIET AND PHYTOTHERAPY CORRECTION OF SLUDGE-PHENOMENON AT CHOLECYSTOPATHY AND URIC ACID DIATHESIS.

Senyuk B. P.

Associate Professor of Department of Internal Medicine Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”
Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Lukashevich I. V.

Associate Professor of Department of Internal Medicine Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”
Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Yurnyuk S. V.

Assistant Professor of Department of Forensic Medicine and Medical Law Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”
Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Boreyko L. D.

Associate Professor of Department of Patients Care and HNE Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”
Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Shevchuk N. A.

3rd year student
Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”
Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Summary.

Age, gender and professional peculiarities of functional disorders of gallbladder with of sludge phenomenon and urine diathesis formation were studied. The positive effects of healthy lifestyle violations eliminating in addition to phytotherapeutic agents with choleric, diuretic and laxative activities together with increased amount of water intake were established.

Key words: sludge-phenomenon, cholecystopathy, uric acid diathesis, phytotherapy, correction.

ОСНОВИ ДІЄТИЧНОЇ І ФІТОТЕРАПЕВТИЧНОЇ КОРЕКЦІЇ СЛАДЖ-ФЕНОМЕНУ ПРИ ХОЛЕЦИСТОПАТІЯХ І СЕЧОКИСЛОМУ ДІАТЕЗИ

Сенюк Б. П.

Доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб Вищого державного навчального закладу України „Буковинський державний медичний університет”
Театральна площа, 2, Чернівці, Україна, 58002

Лукашевич І. В.

Доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб Вищого державного навчального закладу України „Буковинський державний медичний університет”
Театральна площа, 2, Чернівці, Україна, 58002

Юрнюк С. В.

Асистент кафедри судової медицини та медичного правознавства Вищого державного навчального закладу України „Буковинський державний медичний університет”
Театральна площа, 2, Чернівці, Україна, 58002

Борейко Л. Д.

Доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти Вищого державного навчального закладу України „Буковинський державний медичний університет”
Театральна площа, 2, Чернівці, Україна, 58002

Шевчук Н. А.

Студентка 3 курсу Вищого державного навчального закладу України „Буковинський державний медичний університет”
Театральна площа, 2, Чернівці, Україна, 58002

Анотація.

Розглянуті вікові, гендерні та професійні особливості формування холецистопатій з явищами сладж-феномену та сечокислого діатезу. Встановлені позитивні ефекти усунення порушень здорового способу життя та харчування в доповненні фітотерапевтичними засобами жовчогінної, сечогінної та послаблюючої дії на тлі підвищеного рідинного компоненту їжі.

Ключові слова: сладж-феномен, холецистопатія, сечокислий діатез, фітотерапія, корекція.

In recent decades in developed countries is noted increase frequency of diseases of hepatobiliary and genitourinary systems [3, 4]. Typically, pathological conditions of these systems are considered by relevant experts as independent phenomena. Despite significant advances in diagnosis and treatment for certain nosological forms, the relationship between pathologies of these systems (except heavy clinical situations as hepatorenal syndrome) pays little attention [1, 2, 3]. Usually it is not enough clinical motivated. However, the results of widespread introduction into clinical practice of ultrasonography of abdominal organs some pathological phenomena need attention, pathogenic comprehension and cor-

rection treatment and prevention measures. One of them is sludge-phenomenon at cholecystopathy and uric acid diathesis (UAD).

Objective: To investigate the frequency of occurrence of events ultrasonography urine acid diathesis and sludge – phenomenon at cholecystopathy, explore possible cooperative etiopathogenetic ways of development and to develop ways of correction.

Material and methods. During five years of observation, were conducted 340 patients with chronic calculous cholecystitis and biliary dyskinesia (from 29 people total) with symptoms of sludge-phenomenon during mild exacerbation or unstable remission. Age of patients' fluctuations within 22-70 years,

prescription of disease – 3-29 years, the dominant contingent was female patients 210 (61.76%). Diagnostic complex predicted soft-ware examination of the abdomen, general blood and urine, duodenal probe, determining biochemical parameters fractions of bilirubin, glucose, total cholesterol and triglycerides, alkaline phosphatase, alanine, aspartic transaminase **gamma glutamyl transpeptidase** (GGTP), *creatinine*, uric acid, urea, calcium, phosphorus, iron and magnesium in blood serum. Observations were conducted in outpatient mode: duration from 0.5 to 2 years with checking out visit every 3-4 months.

Research results. Found that all patients had dominant clinical torpid recurrent cholecystopathy and only 38 patients had on this background short duration dysuria phenomenon unilateral short pain, sometimes slight blunt pain, which patients evaluated as manifestations of osteochondrosis and did not pay attention for this sight, sometimes successfully used antispasmodics. However, in 319 (93.8%) patients of the total membership during ultrasound study found the phenomenon of sludge-phenomenon $\frac{1}{4}$ to $\frac{1}{2}$, sometimes more, increase volume of gallbladder, thickness and density of wall echomorphology in normal liver, but often with a thickening of the walls of intrahepatic bile ducts. In all of these patients were found also microliths in pelvis system of kidneys, often quite intense densities. However, in 21 patients without biliary sludge phenomena only 6 persons had minor ultrasonic signs of urine acid diathesis. Characteristic that in the repeated urinalysis special pathological changes were not detected and the salt aftertaste (mainly oxalateuria) was only moderate. However, in the portions (especially bladder) of bile was stated visual rich sediment micro – bilirubinate of calcium, cholesterol, clots of mucus accumulation epithelium ect.

In blood of 112 (32.94%) patients are fixed tends to upper limit of normal erythrocyte and decrease sedimentation rate to 2.3 mm / hour, mainly in women. Biochemical studies in 92 (27.06%) patients in the parameters of

alkaline phosphatase and GGTP pointed to mild cholestasis phenomena (exceeding standards in 1.5-3 times), discovered a clear tendency to preserve creatinine, uric acid in the upper normal range, a moderate increase of total cholesterol levels ($6,3 \pm 0,21$ mmol / dL) and triglycerides ($2,29 \pm 0,16$ mmol / l).

At age and gender aspects frequency combination of these events was highest in the age of 35-60 years, mostly women with a tendency to excessive weight gain or obesity I-II degree. Sedentary lifestyle was recorded only in half of the patients. Parturition and pregnancy haven't had signs of the phenomena studied.

The clinical feature of this combination of studied pathology was tendency to torpid, recurrent course cholecystopathy, reduced efficiency hepatoprotect -Bile therapy necessity extended the application of the reduced quality of life of patients and a tendency to asthenic-depressive effects. Attempts by some patients often used in the medical complex 4-6 duodenal sounding rinse gave a brief improvement.

So torpidity cholecystopathy flow, the phenomenon of sludge-phenomenon seal intrahepatic bile ducts, biochemical confirmation cholestasis syndrome and duodenal sounding results can be regarded as signs of decline in the quality and functioning of bile stabilization of the gallbladder. However that may be relevant to the manifestations of ACS. In terms of the identified biochemical disorders connection is not visible, but the ultrasonic study gives high frequency combination of these phenomena.

In search of a possible connection we have analyzed the lifestyle and eating behavior of patients. In our opinion, the most important role has played rhythm disturbance and character of a food. Almost all patients due to habits and professional conditions was marked displacement main meals from morning to evening with long intervals between meals (8 hours or more, 1-2 meals a day), eating too much at night, deficient breakfast, often without it, untimely or inadequate dinner. Especially severe sludge phenomenon appeared in fans of fast-food.

Equally important was the neglect by patients fluid food components, almost all its quota was 0.7-1.5 liters per day, often eating cold food, not enough fruits, vegetables, juices, vegetable oils, dairy products, tea, normal or mineral water and so on. Dominated by monotonous type of food, the tendency to piquant food: 187 (55.0%) was recorded chronic constipation. The lack of physical activity of most patients has professional tone. There is no dependent of manifestations of ACS or sludge-phenomenon of living area and excessive amounts of sediment in the boiling water used for food. In a survey found that almost all the patients had a poor picture of the principles of healthy eating, the importance of it for health, haven't seen in their eating style principal causes problems to their health and haven't looked for educational sources for learning. In 1/3 of the patients their lifestyle and food was a family tradition.

Due to all what we have saying, we developed a program of rehabilitation of patients in which the main focus was given to the normalization and adding value to the diet, temporal aspects of nutrition, especially increasing the daily quota fluid component to 2, 2-3, 0 liters depending on body mass index. One-third of the quota determined on soups and milk products, the second third – is 500-700 grams of fruit and vegetable weight according to the season with a tendency to inherent diuretic or laxative effect, the last third-herbal teas with cholagogue action to 500ml and 300-500ml of benign water. Always correction bowel function was performed by vegetable oil, dairy products and acidic component pectin food. Patients with sit professions constantly were asked to improving daily exercise, especially jogging, walking, and breathing exercises for yoga or moderate physical work.

Extras herbal remedies intended hepatoprotective, choleric, diuretic effect (Hepabene, Hepatophytum, Syrian, **Uronephron**, Phytolysin, etc.) during 1.5-3 months. The results were assessed on the basis of case-control.

Proper compliance was withstood by 206 (60.59%) patients, mostly men 119 (57.8%).

Established that they achieved substantial clinical improvement during 2-3 month course of rehabilitation, ultrasonic dynamic of sludge phenomenon, and SKD was also positive, but to eliminate these phenomena was needed for at least six months. This trend has been slower in patients' aged 60 years and younger age group (35-50 years) with a tendency to obesity or obesity-II degree. It is important that in this group of patients for further supported compliance of their health with the program was high, and cholecystopathy recurrences were 2.3 times rare, shorter and milder.

In the rest of the patients (98 persons), which due to various circumstances only partly able to realize the proposed program, the results of rehabilitation were weaker, improvement occurred later and was unstable. A shortcoming in nutrition and life style weakly was compensated even by treatment in the sanatoriums in Truskavets and Satanova. Ultrasonography picture was improving, but in none case could not to eliminate the phenomenon of sludge-phenomenon or ACS.

Vital evidence of low and unstable effectiveness of this costly recovery, inspired 48 people from this group took actions for the implementation of the proposed program and reached the similar results of rehabilitation, which first group of patients had.

So cholecystopathy with symptoms of sludge-phenomenon as possible early stage calculus cholecystitis and ACS have a high degree of compatibility, the basis of which is dominated by exogenous factors as significant and long-term disturbances chronic aspects nutrition, food quality, ignoring liquid component of food, lack of exercise, low educational qualification on healthy lifestyles and nutrition, social factors. These factors with age provide stability by pathological changes at the level of hepatobiliary and genitourinary systems, and promote lipid metabolism in the body and developing of atherosclerosis.

Conclusions 1. Cholecystopathy with symptoms of sludge-phenomenon and urate diathesis frequent combination of these pathological conditions, expression and frequency

of which increases with the age of patients. Their detecting is a defining role of ultrasound researching.

2. One of the leading causes of their origin is an essential and prolonged violation chronic rhythms and quality of food, especially the neglect of liquid, fruit and vegetable, pectin components of foods, vegetable oils.

3. One of the most effective ways to improve the rehabilitation of such patients is correction time and quality aspects of food with high liquid component in combination with herbal remedies, cholagogue hepatoprotective, diuretic and laxative action.

4. An important aspect of the success of this approach is a conscious patients continuing need for mastery of modern knowledge of healthy lifestyles and nutrition.

REFERENCES:

1. Voloshyn O. I., Vasyuk V. L., Malkovych N. M., Senyuk B. P. Osnovy fitoterapiyi i homeopatiyi. – Vyzhnytsya: "Cheremosh". – 2011. – 625 s.
2. Voloshyn O. I., Boychuk T. M., Voloshyna L. O. Ozdorovche kharchuvannya: stan i perspektyvy XXI stolittya. – Chernivtsi, Bukrek, 2014. – 523 s.
3. Neyko Ye. M., Skrobach N. V. Khronichnyy kholetsystyt. – Arkhiv klin. med. – 2003. – №1. – S. 6-14.
4. Mak Nelly P. R. Sekrety hastroenterolohyy. 2 yzd. – M.: Vynom. – 2005. – S. 334-351.

Література

1. Волошин О. І., Васюк В. Л., Малкович Н. М., Сенюк Б. П. Основи фітотерапії і гомеопатії. – Вишніця: "Черемош". – 2011. – 625 с.
2. Волошин О. І., Бойчук Т. М., Волошина Л. О. Оздоровче харчування: стан і перспективи XXI століття. – Чернівці, Букрек, 2014. – 523 с.
3. Нейко Є. М., Скробач Н. В. Хронічний холецистит. – Архів клініч. мед. – 2003. – №1. – С. 6-14.
4. Мак Неллі П. Р. Секрети гастроентерології. 2 изд. – М.: Бинум. – 2005. – С. 334-351.

PECULIARITIES OF CLINICAL SYMPTOMS OF GASTROINTESTINAL TRACT DISORDERS IN INFANTS WITH PERINATAL PATOLOGY HISTORY

Yurkiv O.I., PhD

Higher educational establishment Ukraine «Bukovinian State Medical University»

Tofan H. D.

Chernivtsi Medical College, Higher state educational establishment Ukraine «Bukovinian State Medical University»

***Annotation:** A comprehensive clinical examinations of infants with perinatal pathology history suffering from the disorders of the functional state of gastrointestinal tract were conducted. Intestinal microbiocenosis changes were revealed; they are most likely to extend liver and bile-excreting tract dysfunction. Early diagnosis of the detected changes makes possible to improve functional state of intestine in infants and ignore dysbiosis signs.*

Keywords: infants, gastrointestinal tract, clinical symptoms.

Introduction. In infants dysbiotic disorders occur more frequently than in adults; that is determined by morphological and functional immaturity of the gastrointestinal tract (GIT) in this age. There exists a point of view that severe clinically significant forms of dysbiotic disorders in the first years of life can be regarded as a prerequisite to the development of inflammatory bowel disease [1, 42-48]. The peculiar features of the GIT functional state in children of infant age are hydrochloric acid lack and proteolytic enzymes in the stomach, decreased secretion of bile by the liver, and increased oxygen concentration in the large intestine.

Normal microflora agents of GIT provide protection from exogenous infectious agents through the synthesis of different substances, inhibiting the growth and multiplication of pathogens as well as by means of successful fight between them for the places of attachment to the surface of mucous membrane of the intestine and source of nutrition. Another mechanism of ensuring colonization resistance of normal intestinal microflora agents is the one associated with their ability to cause significant non-specific stimulation of humoral and cellular immunity [2, p. 56].

Breaking up extracellular polysaccharides and glycoproteins by extracellular glycosidases of microbial origin leads to monosaccharides (glucose, galactose, etc.) formation. Another important effect is the stimulation of local immunity, first of all – the production of secretory immunoglobulin (IgA) [3, 120].

Materials and methods of research. The main study group consisted of 25 infants with perinatal pathology history; the infants had clinical symptoms of gastrointestinal tract disorders; group of comparison numbered 25 infants without these disorders. Analysis of the obtained results was made by means of application programs package «STAT-GRAPHICS Plus 5.1» using conventional statistical methods of research.

Results and discussion. The retrospective study of infant development maps at birth showed that in children of the first group in 12 (48%) cases intrauterine growth retardation by hypotrophic type was diagnosed; neonatal encephalopathy was detected in 13 (52.0%) cases. Exploration of pregnancy and delivery peculiar characteristics of mothers in the main group showed that most of them had some complications. In 3 (12.0%) mothers this very pregnancy was third and fourth.

4 (16.0%) children were born by means of cesarean section.

At the time of the study regurgitation was detected in one infant that constitutes 4.0%. Frequent symptoms in the infants of this group were flatulence, constipations and abdominal pain, which constitute 7 (28.0%), 8 (32.0%) and 6 (24.0%) cases respectively. Isolated cases of regurgitation, flatulence, poor sucking and constipation were observed in children of the second group.

Developmental factors concerning disorders of the intestinal functional state in infants were severe illnesses, they had suffered from, and with which they were repeatedly admitted for treatment to the pediatric hospitals. Thus, 3 (12.0%) children recovered from acute obstructive bronchitis, 3 (12.0%) suffered from enterocolitis; in 2 (8.0%) cases tracheobronchitis was in past history; 1(4.0%) infant recovered from upper respiratory tract infections (URTI) and in 1 (4.0%) case salmonellosis was revealed in the past history. Children were treated in accordance with existing protocols and clinical guidelines, including antibiotic therapy, nonsteroidal anti-inflammatory, bronchospasmolytic and anticonvulsant medical preparations that, along with the basic pathology, contributed to an increased risk of intestinal disorders development.

Examination of all infants in the first group revealed clinical symptoms of abdominal dysfunctions, among which there are: constipation – in 8 (32.0%) infants, predisposition to the liquid stool – in 4 (16.0%) infants; signs of flatulence with abdominal distension, intestinal colic and characteristic infant pose with adduction of the legs – in 7 (28.0%) cases. 5 (20.0%) children had appetite abnormalities (dysorexia); in 1 (4.0%) case regurgi-

tation was observed. Clinical manifestations of jaundice were noted in 1 (4.0%) infant; enlargement of the liver was also observed in 1 (4.0%) case. 4 (16.0%) children experienced nervousness and constant crying. In addition, macroscopically the faeces of infants contained mucus and undigested food. Coprogram in most cases was characterized by a high content of neutral fat, amount of epithelium and white blood cells.

Conclusion. Dysbiosis gastrointestinal manifestations in infants are a consequence of perinatal pathology in the neonatal period that usually occur in combination with functional disorders of other organs and systems, including, hepatobiliary one. Early signs of the appearance of gastrointestinal tract dysbiosis may be detected by means of diagnostic research complex and prevented by early administration of correcting therapy (prebiotics, probiotics, functional food). Prospects for further research consist in studying pathogenic mechanisms of intestinal dysfunctions development, diagnostics and correction methods.

Literature.

1. Шадрін О.Г. та ін. Функціональне харчування та хронічні запальні захворювання кишечника у дітей раннього віку. / О.Г. Шадрін, Р.В. Марушко, Т.С. Брюзгіна, В.Л. Місник, О.В. Муквіч // Современная педиатрия 6(34) / 2010, С. 42-48
2. Шумилов П.В. Нерешенные вопросы патогенеза воспалительных заболеваний кишечника у детей. Роль пристеночной микрофлоры кишечника. / Шумилов П.В. // Педиатрическая фармакология. – 2010. – Т. 7., № 5 С. 54-58
3. Захарова И.Н. и др. Формирование кишечной микробиоты у детей первого полугодия жизни и характер вскармливания / Захарова И.Н., Сугян Н.Г., Дмитриева Ю.А., Суркова Е.Н., Бегиашвили Л.В.// Вопросы практической педиатрии – 2010. – Т. 5. – №5, С.- 115-121.
4. STATGRAPHICS Plus 5.1 (2001, Statistical Graphics Corp.)

БІОХІМІЧНІ ТА ГІГІЄНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТОКСИКАЦІЇ СВИНЦЕМ ТА СПОЛУКАМИ ПЛЮМБУМУ

Ищенко Алла Анатоліївна

асистент кафедри біоорганічної та біологічної хімії
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця,

Куча Богдан Анатолійович

студент 2 курсу
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

***Анотація.** У статті обгрунтовано біохімічні та гігієнічні особливості інтоксикації свинцем та сполуками Плюмбуму. Проаналізовано літературні джерела та навчально-методичні матеріали щодо маркування та токсичності сполук Плюмбуму.*

Ключові слова: інтоксикація свинцем та сполуками Плюмбуму, біохімічні механізми впливу свинцю та сполук Плюмбуму на організм людини, маркування сполук Плюмбуму.

Key words: intoxication and lead compounds Lead, biochemical mechanisms of exposure to lead and Lead compounds on the human body, marking Lead compounds.

Свинець та сполуки Плюмбуму характеризуються токсичними властивостями. Широке застосування свинцю та сполук Плюмбуму викликало масштабне екологічне забруднення, негативний вплив на здоров'я людей і суттєві проблеми суспільної охорони здоров'я в багатьох країнах світу.

Мета роботи – розглянути біохімічні та гігієнічні особливості інтоксикації свинцем і сполуками Плюмбуму, порівняти їхню токсичність.

Свинець та сполуки Плюмбуму можуть потрапляти в організм через дихальні шляхи і далі проникати безпосередньо в кров. Під час надходження через шлунково-кишковий тракт Плюмбум та його сполуки проходять ряд змін: через капіляри воротної вени і лімфатичні шляхи кишечника поступають в загальний кровотік. Плюмбум, що проник у печінку, поглинається гепатоцитами і поступово виділяється з жовчю. Надійшовши в кров, йони Плюмбуму з'єднується з білками, фосфат аніонами еритроцитів і плазми крові, та циркулює у вигляді високодисперсного колоїду фосфату і плюмбум альбумінату.

Сполуки Плюмбуму характеризується вираженими кумулятивними властивостями:

витісняючи з кісткової тканини солі кальцію, відкладається в трабекулах кісток. Крім того сполуки Плюмбуму депонуються в печінці, нирках, м'язах, окрім того незначна їхня кількість відкладається в селезінці, головному мозку, міокарді та лімфатичних вузлах.

Основними шляхами виведення Плюмбуму та його сполук з організму є кишечник і нирки, проте сполуки Плюмбуму можна знайти в усіх екскретах: сечі, калі, слині, шлунковому соку, жовчі і навіть в грудному молоці.

Сполуки Плюмбуму відносяться до отруту політропної дії, тому виокремлюють декілька механізмів інтоксикації (сатурнізму). Одним із біохімічних проявів отруєння сполуками Плюмбуму є порушення біосинтезу порфіринів і гему. Крім того сполуки Плюмбуму безпосередньо діють на еритроцити, знижують життєздатність, скорочують тривалість їх життя та прискорюють руйнування. Як відповідь на дію сполук Плюмбуму виникає активація еритропоезу, що проявляється ретикулоцитозом і збільшенням кількості еритроцитів з базофільною зернистістю. Для свинцевої інтоксикації вже на ранніх стадіях розви-

Таблиця 1.

Форми свинцевої інтоксикації

Форма інтоксикації	Патогенез та патологія	Біохімічні показники
Початкова	Свинцева кайма на яснах.	Помірні зміни показників крові: ретикулоцитоз до 2,5 %, збільшення кількості еритроцитів з базофільною зернистістю до 0,4 %, помірне підвищення секреції з сечею δ -амінолевулінової кислоти та копропорфірину. Вміст свинцю в сечі 0,04-0,08 мкг/л.
Легка	Розлади нервової системи – астенічний, астеновегетативний синдром. Початкова форма поліневропатії.	Більш виражені зміни лабораторних показників – ретикулоцитоз до 4 %, збільшення кількості еритроцитів з базальною зернистістю до 0,6 %, помірне зниження гемоглобіну крові. Підвищена екскреція з сечею δ -амінолевулінової кислоти та копропорфірину.
Середньої важкості	Астеновегетативний синдром, чутлива форма поліневриту, нерізка виражена свинцева коліка, токсичний гепатит, гіпохромна анемія.	Більш виражене зростання кількості ретикулоцитів і еритроцитів з базофільною зернистістю, δ -амінолевулінової кислоти і копропорфірину в сечі.
Важка	Важкий перебіг свинцевої коліки, виражені розлади нервової системи (свинцеві паралічі, енцефалопатія), значний анемічний синдром.	Високий ретикулоцитоз та значне зростання кількості еритроцитів з базофільною зернистістю, підвищення екскреції з сечею δ -амінолевулінової кислоти і копропорфірину.

Таблиця 2.

Ефекти токсичної дії сполук Плюмбуму на організм дітей і дорослих [7].

Концентрація сполук Плюмбуму в крові мг/л (ммоль/л)	Токсичний прояв	
	Діти	Дорослі
1,50 (7,25)	смерть	
1,00 (4,80) – 0,50 (2,40)	енцефалопатія, нефропатія, анемія Франка, кишкова коліка	енцефалопатія, анемія Франка, зниження тривалості життя
0,50 (2,40) – 0,40 (1,95)		зниження синтезу гемоглобіну
0,40 (1,95) – 0,30 (1,45)	зниження синтезу гемоглобіну	зниження синтезу гемоглобіну, полінейропатія, зниження репродуктивної функції у чоловіків, нефропатія
0,30 (1,45) – 0,20 (0,95)	зниження метаболізму вітаміну D	зростання систолічного тиску у чоловіків, зниження слуху, зростання протопорфірії еритроцитів у чоловіків
0,20 (0,95) – 0,10 (0,5)	зниження швидкості проведення нервових імпульсів, зростання протопорфірії еритроцитів	зростання протопорфірії еритроцитів у жінок
0,10 (0,5) і менше	зниження IQ, слуху, росту, трансплацентарний транспорт	гіпертензія

тку патологічного процесу характерне ураження вищих відділів центральної нервової системи, яке проявляється порушенням взаємовідношень в корі і корково-

підкоркових структурах. В корі головного мозку спочатку переважають процеси збудження, а в подальшому – процеси гальмування. При важких формах сатурнізму

Таблиця 3.

Гігієнічна характеристика свинцю

Свинець, Pb Піктограми		
		
Сигнальне слово «Небезпечно!»		
<p><i>Фрази ризику:</i> Н-фрази (коротка інформація про тип небезпеки): 360-332-302-373-410 може впливати на репродуктивну функцію або плід; шкідливо у разі вдихання; шкідливо у разі ковтання; може спричиняти ушкодження органів унаслідок тривалого або багаторазового впливу; вкрай токсично для водних організмів із довготривалими наслідками. P-фрази (заходи щодо попередження небезпеки): 201-273-308+313 перед використанням отримати спеціальні інструкції; уникати потрапляння у довкілля; у разі негативного впливу або поганого самопочуття: звернутися до лікаря/швидкої медичної допомоги.</p>		

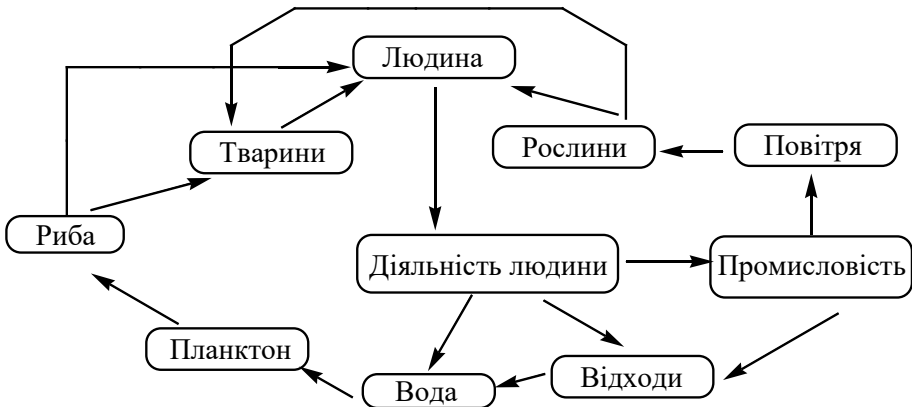

Рис. 1 Біогеохімічний цикл Плюмбуму та його сполук за Р.Р. Бруксом [2].

функціональні розлади в вищих відділах центральної нервової системи можуть привести до розвитку органічних змін, які проявляються синдромами мієлополіневрититу, енцефалопатій і енцефалополіневритів, кишкової коліки [3].

Сполуки Плюмбуму особливо небезпечні для дітей. Високі концентрації зазначених сполук провокують порушення функціонування мозку і центральної нервової системи, викликаючи кому, судоми і навіть смерть. Діти, які вижили після важкого отруєння свинцем, можуть страждати від затримки психічного розвитку та поведінкових розладів [5].

Джерела надходження сполук Плюмбуму у довкілля та організм людини обумов-

лені вдиханням частинок під час спалювання матеріалів з вмістом іонів плюмбуму, наприклад в ході виплавки, ненормативної переробки вторсировини, зняття свинцевовмістної фарби та використання етилованого бензину; попаданням в організм забрудненого свинцем пилю, води (з труб зі свинцем) і їжі [1].

Дія сполук Плюмбуму може також бути наслідком використання деяких народних косметичних та лікарських засобів.

Сполуки Плюмбуму, які найчастіше зустрічаються в промисловості: свинець, плюмбум(II) оксид, плюмбум(IV) оксид, плюмбум(II) сульфід, плюмбум(II) сульфат, плюмбум(II) хлорид, плюмбум(II) нітрат.

Таблиця 4.

Гігієнічна характеристика оксидів Плюмбуму

Плюмбум(II) оксид PbO CAS 1317-36-8	Плюмбум(IV) оксид PbO ₂ CAS 1309-60-0
Маркування	
Сигнальне слово «Небезпечно!»	
H-фрази (коротка інформація про тип небезпеки):	
360-332-302-410 (однакові для всіх сполук)	
може впливати на репродуктивну функцію або плід; шкідливо у разі вдихання; шкідливо у разі ковтання; вкрай токсично для водних організмів із довготривалими наслідками.	
відмінна інформація про тип небезпеки	
373 може спричиняти uszkodження органів унаслідок тривалого або багаторазового впливу.	272 Може підсилювати вогонь; окисник.
P-фрази (заходи щодо попередження небезпеки): однакові	
201-273-308+313 перед використанням отримати спеціальні інструкції; уникати потрапляння у доквілля; у разі негативного впливу або поганого самопочуття: звернутися до лікаря/швидкої медичної допомоги.	

Проаналізувавши маркування сполук Плюмбуму можна порівняти їхню токсичність та визначити найбільш небезпечну сполуку для здоров'я людини [4].

За оцінками Інституту вимірювання показників і оцінки здоров'я (ІПОЗ), в 2013 р. зареєстровано 853 000 випадків смерті, викликаних тривалим впливом свинцю на здоров'я, причому найбільше спостерігалося в країнах з низьким і середнім рівнем доходу. Крім того, за оцінками ІПОЗ, вплив свинцю призвів до 9,3% ідіопатичних інтелектуальних порушень, 4% ішемічної хвороби серця і 6,6% інсульту [6].

Згідно з даними ВООЗ, 0,6% загального обсягу хвороб обумовлено впливом свинцю, при цьому найвищий відсоток відзначений в країнах, що розвиваються.

Література

- Бичкова І. Дія свинцю на організм // Наук.-метод. журн. «Біологія і хімія в школі»/ І. Бичкова, І. Кудрєвська. – №6. – 1999. – С. 50 – 51.
- Брукс Р.Р. Хімія оточуючої серед. – М.: Хімія, 1982. – 371 с.

- Інтоксикація свинцем та його сполуками (сагунізм). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.medcollege.te.ua/sayt1/Lecturs/medsestrunstvo_v_profesijnij_patologii_lection/Lecton_4.htm (Дата звернення 27.05.2017)
- Іщенко А.А. Формування знань про неорганічні та органічні токсиканти як складові хімічної безпеки у майбутніх учителів хімії // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Випуск 120, Серія: Педагогічні науки. – ЧНПУ, 2014. – С. 56 – 62.
- Корбанова А.И. Свинец и его действие на организм // Медицина труда и промышленности. Экология / А.И. Корбанова, Н.С. Сорокина, Н.Н. Молодчина и соавт. – № 5. – 2001. – С. 29 – 34.
- Отравление свинцом и здоровье. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs379/ru/> (Дата звернення 27.05.2017)
- Отравление свинцом. Лечение. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sportwiki.to/%D0%9E%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%9B%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D1%81%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%BE%D0%BС._%D0%9B%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5 (Дата звернення 27.05.2017)
- Юрженко Н.М. Ліпопероксидація при свинцево-стронцієвій інтоксикації корекція флоринаром // Фізіологічний журнал. – № 1-2. – 1998. – С. 64-70.

Таблиця 5.

Гігієнічна характеристика солей Плюмбуму(II)

Плюмбум(II) сульфід PbS CAS 1314-87-0	Плюмбум(II) сульфат PbSO4 CAS 7446-14-2	Плюмбум(II) хлорид PbCl2 CAS 7758-95-4
Маркування однакове		
		
Сигнальне слово «Небезпечно!»		
<p><i>H-фрази</i> (коротка інформація про тип небезпеки) однакові для всіх сполук 360-332-302-373-410 може впливати на репродуктивну функцію або плід; шкідливо у разі вдихання; шкідливо у разі ковтання; може спричиняти ушкодження органів унаслідок тривалого або багаторазового впливу; вкрай токсично для водних організмів із довготривалими наслідками.</p>		
<p><i>P-фрази</i> (заходи щодо попередження небезпеки):</p>		
<p>260-281-304+340-405-501 уникати вдихання пилу/диму /газу/ туману/випарів/аерозолу рідини (токсично); користуватися захисними рукавицями/захисним одягом /засобами захисту очей/ обличчя; у разі вдихання: вивести потерпілого на свіже повітря; зберігати під замком; утилізувати вміст/контейнер....</p>	<p>201-273-308+313-501 перед використанням отримати спеціальні інструкції; уникати потрапляння в навколишнє середовище; у разі негативного впливу або поганого самопочуття: звернутися до лікаря/ швидкої медичної допомоги; утилізувати вміст/ контейнер....</p>	<p>201-273-314 перед використанням отримати спеціальні інструкції; уникати потрапляння в навколишнє середовище; уникати потрапляння в навколишнє середовище; якщо ви відчуваєте погіршення самопочуття, звернутися до лікаря.</p>
Плюмбум(II) нітрат, Pb(NO ₃) ₂ CAS 10099-74-8		
Маркування		
		
Сигнальне слово «Небезпечно!»		
<p><i>H-фрази</i> (коротка інформація про тип небезпеки): 272-360-332-302-318-373-410 може підсилювати вогонь; окисник; може впливати на репродуктивну функцію або плід; шкідливо у разі вдихання; шкідливо у разі ковтання; спричиняє суттєве ушкодження очей; може спричиняти ушкодження органів унаслідок тривалого або багаторазового впливу; вкрай токсично для водних організмів із довготривалими наслідками.</p> <p><i>P-фрази</i> (заходи щодо попередження небезпеки): 201-273-305+351+338-308+313 перед використанням отримати спеціальні інструкції; уникати потрапляння в навколишнє середовище; у разі потрапляння в очі обережно промити водою впродовж кількох хвилин, зняти контактні лінзи, продовжити промивання очей; у разі негативного впливу або поганого самопочуття: звернутися до лікаря/швидкої медичної допомоги.</p>		

ХАРЧУВАННЯ НА ОСНОВІ ТРАДИЦІЙНИХ ВЕДИЧНИХ ЗНАТЬ – АЮРВЕДИ

Матюшенко Раїса Васильевна

Маркером економічного стану кожної країни є якість харчування її громадян, однак не менше значення має і структура харчового асортименту. В останні роки ХХ століття у високорозвинених країнах, передусім США і Західній Європі, бурхливо розвивається новий медичний напрям – функціональна медицина, або медицина антистаріння. На відміну від традиційної, спрямованої на лікування уже виявленої хвороби, метою медицини антистаріння є профілактика захворювань, збереження здоров'я, подовження тривалості життя і активного творчого довшоліття. Ці проблеми надзвичайно актуальні. Вони викликають необхідність впровадження та використання ефективних методів і принципів оздоровлення, які ґрунтуються на застосуванні натуропатичних засобів, є доступними для всіх верств населення, дають можливість набути внутрішньої гармонії і гармонії з навколишнім світом.

Унікальне поєднання цих методів надає медицина Давньої Індії – Аюрведа. Її основні положення співзвучні з аналогами в давньокитайській, давньоперській і давньогрецькій медицині. Вчення Аюрведи прагне привести фізичний і духовний стан людини та її відчуття в гармонію з навколишнім світом. Аюрведа стає все більш відомою і у Європі, і в Україні. Наприкінці минулого століття на сесії ВООЗ за великі заслуги в розвитку профілактичної медицини Аюрведу було визнано однією з найбільш перспективних систем для розвитку медичної науки в ХХІ столітті.

Життя людини порівнюється із процесом, який приносимо щось у жертву вогню, який перебуває у нашому шлунку. Процес харчування не можна приймати як належне – його порівнюють зі здійсненням священного акту. Основний зв'язок живої істоти з матеріальним світом – це їжа. Вона

може бути як причиною хвороб, так і джерелом здоров'я. Гіппократ говорив: «Нехай ваша їжа буде вашими ліками». Є також й інші висловлення: «Ми є те, що ми їмо», «Людина копає собі могилу ножем і вилакою». І в цих висловах є велика частка правди. Людина – це не просто енергетична машина для спалювання калорій. Тому неправильне харчування, з точки зору смаків, є причиною таких емоцій як депресія, занепокоєння, страх і гнів. Всі елементи, що втримуються в шести смаках, необхідні для побудови тіла. Недолік якого-небудь смаку позначається на голодуванні тканин організму й приводить до поганого травлення, порушенню обміну речовин та зниженню імунної системи.

Розділ аюрведи щодо правильного харчування починається з афоризму: «Якщо людина не дотримується дієти, то навіщо їй лікуватися? Якщо людина дотримується дієти, то навіщо їй лікуватися?». Це говорить про те, що людина ніколи не буде здоровою, якщо не дотримуватися певної індивідуальної дієти харчування згідно її типу конституції тіла. Аюрведа вчить розбиратися в тонкощах готування їжі, знати як застосовувати прянощі й спеції як у готуванні страв, так і в лікуванні тіла. Осягнувши цю таємницю, людина може не тільки наситити своє тіло, але також івилікувати його, без застосування медикаментозних засобів і головне, вона зможевилікувати свій розум і звільнити душу з полону матеріального рабства.

Тому альтернативна для нас система медицини з кожним днем отримує все більше шанувальників. Як відомо з багатьох духовних учень і трактатів, людина є мікрокосмосом у вселенському макрокосмосі. По суті людина – це відображення всієї природи, і все, що є у природі, наявне в людині, тільки у мікромасштабі. Відповідно до цього і побудоване аюрведичне

харчування.

Аюрведа у перекладі з санскриту – це «знання про життя», по суті, про те, що корисно, а що шкідливо для організму людини. Ми тісно взаємопов'язані з природою, її біоритмами й основними п'ятьма елементами – вода, вогонь, земля, повітря, простір. Аюрведа побудована на знанні трьох дош, які беруть початок із цих елементів. Баланс цих трьох дош залежить від багатьох факторів: середовища, пори року, частини доби, конституції, продуктів, які людина вживає в їжу. Знаючи конституцію свого тіла, можна максимально відновити і зберегти здоров'я за допомогою правильно індивідуально підібраних звичайних речей – режиму харчування, продуктів, режиму дня, фізичних вправ. Тут і розкривається природність аюрведичного харчування, оскільки враховується індивідуальність кожної людини і вплив різних факторів, як природних, так і неприродних.

Аюрведу визнають за те, що вона м'яка і не приносить організмові жодного стресу. Людина отримує повноцінне збалансоване харчування, використовує різноманітні спеції, які пропонують 6 різних смаків, що впливають на наші емоції і є вже самі по собі лікуванням стресів. У древній аюрведичній науці, у спеціальному розділі «дієтологія», описується процес правильного готування страв за допомогою спецій та пряностей, і всіляких сполучень шести смаків. Їжа, приготовлена без спецій і пряностей, є неповноцінною і не може виробити гарної повноцінної крові. Це головне, що треба знати.

Харчування – один із основних елементів збалансування, але не єдиний, оскільки все, що відбувається в нашому житті (і добові ритми, і сезонні біоритми, і їжа, яку ми вживаємо, і режим дня, і пора року, і наші звички, й емоційне здоров'я, і стан нашого розуму) – все це впливає на наш організм і наше самопочуття. З погляду Аюрведи, здоров'я – це гармонійний баланс тіла, розуму, емоцій і духу. Згідно з Аюрведою, 80 % захворювань виникають

все ж таки від розуму. І це підтверджує Всесвітня організація охорони здоров'я, яка наразі причину практично 70 % захворювань визначає як психосоматичну.

З позиції аюрведи їжа ділиться на два види: чиста і не чиста. Чиста їжа – це вегетаріанська їжа. Вона робить наше тіло здоровим, створює здорові клітини, тканини й повноцінну «живильну плазму», живить тканини тіла нашого тіла і заспокоює наш неспокійний розум. Є прямий зв'язок між їжею і нашими думками. Здорово, чиста їжа породжує й чисті милостиві думки, і навпаки, нечиста їжа приводить до забруднення свідомості й дурних думок. Аюрведа вказує як головну причину хвороб людства – на нечисту їжу.

Їжа, яка знаходиться під впливом якості благочестя дається природою, вона росте між небом і землею і харчується соками землі, енергією сонця, води й повітря, походить із життя й несе в собі цілющу силу, збільшує тривалість життя, очищує свідомість, дає силу, здоров'я, щастя і задоволення, вона масляниста, соковита, здорова і приємна, будує тіло, клітини й тканини здоровими й заспокоює розум, породжує чисті й милостиві думки збільшує імунітет у тілі, витісняє токсини, створює рівновагу внутрішніх енергій, повністю засвоюється організмом (перетворюється в кров, не утворюючи побічних продуктів розпаду).

Нечиста їжа знаходиться під впливом якості невігластва отримана шляхом насильства в результаті смерті тварин і є отрутою для здоров'я, вона будує хворе тіло й забруднює розум і свідомість, породжує дурні думки та емоції, руйнує імунітет, порушує обмін речовин, приводить до постійного дисбалансу внутрішніх енергій, тяжко засвоюється в організмі. До неї також належить їжа яка приготовлена більш трьох годин до вживання, несмачна, несвіжа, протухла. Аюрведа стверджує, якщо сили, що перебувають усередині людини, будуть перебувати в гармонії й рівновазі із зовнішнім середовищем, людина може стати невразливою

до хвороб. Досконалий баланс створюватиме досконале здоров'я. Всяка хвороба може бути зупинена, якщо підтримується баланс не тільки в тілі, за рахунок вірного харчування, подиху й вправ, але й у думках та емоціях. Згідно аюрведі триедина причина хвороб – занепокоєння, нечистота та переїдання.

Відповідно до аюрведи їжа буває – легкою або важкою. Такі продукти як рис, ячмінь, гречка, кукурудза, жито, фрукти по сезону, варені овочі (зі спеціями й прянощами), топлене масло, молоко козяче, олія кокосова і соняшникова, спеції й прянощі, курятина, кролятина відносяться до легкої категорії, а пшениця, овес, коричневий рис, всі бобові, сирі фрукти, сирі овочі, вершкове масло, молоко, молочна каша із цукром, йогурт і кисломолочні продукти, касторове, кукурудзяне, кунжутне рослинне масло, мед, цукор, сіль, яловичина, свинина, баранина, риба, яйця, часник, цибуля, гриби, горіхи й насіння, несвіжа їжа відносяться до важкої категорії. Також деякі продукти харчування ніколи не можна поєднувати один з одним, а саме: їсти одночасно легку й важку їжу (учорашню й свіжу); сполучати дуже гарячу й холодну їжу; сполучати дуже гостру й холодну їжу; уживати свіжі овочі й свіжі фрукти одночасно; змішувати кислі й солодкі фрукти; їсти рибу й молоко; їсти м'ясо й молоко; їсти яловичину і йогурт; диня повинна прийматися окремо; вживати свіже молоко з овочами й бобовими; змішувати молоко з кисломолочними продуктами й кислими фруктами.

Більше п'яти тисяч років тому, в епоху розквіту ведичної цивілізації, люди знали, що їжа має тонкі енергії, необхідні для діяльності розуму й почуттів, що надходять в організм у формі різних смакових відчуттів. Згідно аюрведі існує шість основних смаків: солодкий, солоний, гіркий, кислий, гострий і терпкий. Іноді людина не в змозі зрозуміти причину свого поганого настрою, загальної млявості й незадоволеності життям, і якщо вона не доодержує один зі смаків, то їй ніяк не вдасться реалізувати можливості, закладені від народження, навіть наполовину. Так, розум ніколи не стане «гострим» й урівноваженим, а мова переконливою, не дивлячись на всі зусилля. Накопичуючись, ця дисгармонія підточує психічне й фізичне здоров'я. Тому неправильне харчування, з точки зору смаків, є причиною таких емоцій як депресія, занепокоєння, страх і гнів. Тому, користуючись аюрведичною системою харчування, можна навчитися розбиратися в тонкощах приготування їжі. Це дасть можливість знати, як використовувати прянощі й спеції як у готуванні страв, так і в лікуванні тіла, розкрити таємницю готування різноманітних страв. Осягнувши цю таємницю можна не тільки наситити своє тіло, але і вилікувати його, без застосування медикаментозних засобів. Правильно підібрана і приготовлена їжа сама є ліками, що очищує тіло від токсинів, врівноважує всі енергії тіла, будує здоровими тканини тіла і сприяє відновленню імунної системи.

ХВОРОБА ЛАЙМА: ЕТІОЛОГІЯ ТА ЕПІДЕМІОЛОГІЯ

Крижановська М.А.

кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки і зоології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Бігуняк Т.В.

кандидат медичних наук, доцент кафедри медичної біології ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України»

Редько О.С.

студентка медичного факультету ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України»

Бігуняк К.О.

студентка медичного факультету ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України»

Ключові слова: хвороба Лайма, лайм-бореліоз, *Borrelia burgdorferi*

Keywords: Lyme disease, Lyme borreliosis, *Borrelia burgdorferi*

Хвороба Лайма (ХЛ) (лайм-бореліоз) – це хронічне природно-осередкове трансмісивне інфекційне зоонозне захворювання, яке спричиняється бореліями та характеризується циклічним перебігом і мультисистемністю уражень [1, 47]. Згідно з наказом МОЗ №133 від 19.07.95 р., ХЛ віднесена до групи особливо небезпечних інфекційних захворювань [2, 115].

У 1975 році в місті Лайм штату Коннектикут (США) А. Стір та Д. Снідман у 39 дітей та 12 дорослих спостерігали спалах захворювання, яке перебігало з артритами після укусу кліщів. Спочатку захворювання назвали «запальна артропатія», а з часом – «хвороба Лайма» [3, 519]. У 1982 році американський ентомолог та мікробіолог Willy (Wihelm) Burdorfer із виділив із іксодового кліща збудника ХЛ, який через 2 роки назвали *Borrelia burgdorferi* [1, 462].

За структурою ДНК розрізняють 16 геномних штамів борелій, які

об'єднують у комплекс *Bbsl*. В Україні циркулюють 5 штамів борелій комплексу *Bbsl*: *B.burgdorferi sensu stricto* (*Bbss*), *B.afzelii*, *B.garinii*, *B.valasiana*, *A14S*. Дані генетичні штами борелій асоціюються із переважанням відповідних клінічних форм ХЛ: артрити – з *Bbss*, неврологічна маніфестація – з *B.garinii*, шкірні прояви – з *B.afzelii* [2, 114-115]. Борелії як справжні філогенетично сформовані паразити швидко гинуть у навколишньому середовищі, оскільки еволюційно адаптувалися до двох середовищ існування – організму кліща та теплокровних хребетних хазяїв [3, 520].

Зона розповсюдження ХЛ – «пояс хвороби Лайма» («Lyme Belt») – у Східній півкулі між 15° і 50° північної широти, у Західній – між 30° і 65°, в обох півкулях – між 20° і 40° південної широти [4, 202]. ХЛ – найпоширеніша трансмісивна кліщова інфекція країн північної півкулі. У США на ЛБ припадає понад 90 % від усіх захворювань, що

передаються членистоногими, що становить біля 300 тис. випадків на рік, у Європі – біля 65 тис. щорічно. Офіційна реєстрація ХЛ у Європі почалася з 90-х років, а в Україні – з 2000 року. У Швеції в залежності від кліматичних умов річна захворюваність лайм-бореліозом складає 69-82 випадки на 100 тис. населення [3, 519]. У Росії щорічно реєструється від 7,2 до 9,7 тис. хворих на кліщовий бореліоз, у Польщі у 2013 році кількість інцидентів ХЛ порівняно з 2012 роком зросла на 45 % і становила 12 773. У Республіці Білорусь починаючи з 1996 року до 2012 року захворюваність зросла більше, ніж у 15 разів – з 0,74 до 11, 58 на 100 тис. населення [2, 114]. В Україні показники захворюваності ХЛ з 2000 року протягом наступних 10 років збільшились у 29 разів [5, 94]. У 2015 році в Україні виявлено 3413 випадків ХЛ [2, 114]. Показником ступеня епідемічної неблагополучності окремих територій є рівень зараження кліщів бореліями. В різних частинах України інфікованість кліщів складає від 3 до 25 %. Ареал кліщів не є суцільним, а поділений на «острівки», що обумовлено як природними процесами, так і нерациональною господарською діяльністю людини [3, 520]. Західний регіон України, в тому числі Тернопільська область, є ендемічним осередком ХЛ, оскільки розташована вона в зоні з родючими ґрунтами, помірним континентальним кліматом, лісовими ландшафтами загальною площею 199,3 тис. га, що сприяє збереженню в природі основного резервуара борелій – іксодових кліщів. Території іксодових кліщів бореліозів виявлені у 57 населених пунктах 14 районів Тернопільської області та в обласному центрі. Серед працівників лісових господарств Тернопільщини інфікованість *Borrelia burgdorferi* складає 43,1 % [7, 36]. За результатами опитування 200 дітей з Тернопільської області, яке було частиною спільного українсько-польського проекту «Дослідження епідеміології, патогенезу, клініки та профілактики бореліозу», 47 % зазнали укусів кліщів у віці 7-12 років [7, 53]. Міським відділом та лабораторією особливо-

небезпечних інфекцій ДУ «Тернопільський обласний лабораторний центр Держсанепідслужби України» за 2016 р. на основі клініко-епідеміологічних даних виявлено і підтверджено лабораторно 903 випадки захворюваності на Лайм-бореліоз [8, 120].

Іксодові кліщі мають убіквітарне поширення [9, 227]. У кожному регіоні наявний власний вид кліщів роду *Ixodes*, до якого адаптована Bbsl: у США – *Ixodes pacificus*, *I. dammini*, *I. scapularis*, в Японії – *I. persulcatus*, в Європі – переважно *I. ricinus*]. У деяких регіонах природна зараженість кліщів може досягати 30-60 %. Інфекція передається трансфазово і трансваріально [4, 203]. Резервуарами борелій є понад 130 видів ссавців та біля 100 видів птахів [3, 520]. В інфікованих кліщах борелії зберігаються протягом усього їхнього життєвого циклу. Заразні всі активні стадії: личинки, німфи, статевозрілі особини. Шляхи передачі ХЛ: трансмісивний (під час кровососання кліща, коли в ранку разом із слиною, кліща потрапляють борелії), контактний (контамінація випорожненнями або частинками тіла кліща), аліментарний (сире козяче, рідше коров'яче молоко), трансплентарний [2, 115]. Імунітет нестерильний, можлива реінфекція з повторним розвитком ХЛ. Від хворої до здорової людини збудник не передається [3, 526]. Характерна річна сезонність захворювання, яка пов'язана з періодами активності кліщів. Виділяють два піка ХЛ: весняно-літній період (квітень-червень), кінець літа-початок осені (серпень-жовтень) [10, 48]. У 2016 році у м. Тернопіль сезонна активність кліщів розпочалася з третьої декади лютого, пік активності припав на травень-червень. Зареєстровано відповідно 193 та 343 осіб з укусами кліщів. Після проведення акарицидних заходів у серпні було зареєстровано лише 54 випадки укусів кліщами. Два укуси – у грудні місяці [8, 121].

Висновки. Збудниками хвороби Лайма є борелії комплексу *Borrelia burgdorferi sensu lato*, серед яких в Україні циркулю-

ють 5 генотипів штамів: *B. burgdorferi sensu stricto* (Bbss), *B. afzelii*, *B. garinii*, *B. valasiana*, *A14S*. Джерелом та резервуаром інфекції є ссавці та птахи. Основний шлях зараження ХЛ – трансмісивний, через укуси іксодових кліщів. Характерна річна сезонність захворювання.

Література:

1. Медична мікробіологія, вірусологія та імунологія: підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів / За редакцією В.П. Широкова / Видання 2-ге. – Вінниця: Нова Книга, 2011. – 952 с.
2. Попович О.О. Лайм-бореліоз: сучасна проблема інфектології / О.О. Попович // Актуальна інфектологія. – 2016. – № 3(12). – С. 114-122.
3. Инфекционные болезни: учебник / О.А. Голубовская, М.А. Андрейчин, А.В. Шкурба и др.; под ред. О.А. Голубовской. – К.: СВИ «Медицина», 2014. – 784 с.
4. Возіанова Ж.І. Інфекційні і паразитарні хвороби: У 3 т. – К.: Здоров'я, 2002. – Т.2. – 658 с.
5. Будаєва І.В. Сучасні епідеміологічні особливості Лайм-бореліозу та критерії діагностики «мінорних» форм міокардиту / І.В. Будаєва, Г.О. Ревенко, Л.І. Кодола [та ін.] // Семейная медицина. – 2016. – № 6(68). – С. 94-97.
6. Шкільна М.І. Лайм-бореліоз у працівників лісових господарств Тернопільської області / М.І. Шкільна // Інфекційні хвороби. – 2016. – № 1(83). – С. 36-56.
7. Никитюк С.О. Аналіз захворюваності на Лайм-бореліоз у дітей Тернопільської області / С.О. Никитюк // Актуальна інфектологія. – 2016. – №4(13). – С. 53-56.
8. Павельєва М.М. Епідситуація із захворюваності на Лайм-бореліоз в м.Тернопіль у 2016 р. / М.М. Павельєва, Б.Є. Козьор, І.І. Лесів та ін. // Довкілля і здоров'я: Матеріали науково-практичної конференції – Тернопіль, 2017. – С. 120-121.
9. Медична паразитологія з ентомологією: навчальний посібник / В.М. Козько, В.В. М'ясоєдов, Г.О. Соломенник та ін. ; за ред. В.М. Козька, В.В. М'ясоєдова. – К.: ВСВ «Медицина», 2015. – 336 с.
10. Николов В.В. Болезнь Лайма / В.В. Николов // Клінічна імунологія. Алергологія. Інфектологія. – 2016. – №4(93). – С. 47-54.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Кучманіч І.М.

к.психол.н., доцент, доцент кафедри психології
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Завірюха А.В.

магістрант спеціальності «Психологія»
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Ключові слова: ідентичність, батьківство, материнство, татківство, батьківська ідентичність.

Keywords: identity, parenthood, motherhood, paternity, parental identity.

У сучасній психологічній науці активно порушуються питання батьківської ідентичності. Це пов'язано насамперед із значними трансформаціями інститутів сім'ї та батьківства в ХХ-ХХІ столітті. У численних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених підкреслюється, що батьківство є достатньо складним феноменом. Відповідно його можна розглядати у двох площинах: як діяльність батька або матері, спрямовану на догляд, виховання та навчання дитини; як частину особистісної сфери особистості.

Вивченню батьківства через призму забезпечення умов для розвитку дитини присвячено низку досліджень, як-от: значення та розвиток прив'язаності в діаді «мати-дитина» (Дж. Боулбі, М. Ейнсворт, М. Мейн та ін.); роль матері в контексті розвитку дитини (В. Й. Брутман, С. М. Єніколопов, С. Ю. Мещерякова, М. Г. Панкратова, Г. Г. Філіппова та ін.); роль батька в житті та розвитку дитини (П. Попова, В. Фтенакіс, Е. Хоффман, О. Чиркова та ін.). У сучасній психології існує велика кількість розвідок, присвячених вивченню ролі сім'ї, батька та матері на розвиток особистості дитини.

Втім становлення батьківства як особистісного феномена є найменш вивченим аспектом батьківства. Питання структури батьківської ідентичності, феномена мате-

ринської та татківської ідентичності, особливостей їх розвитку та становлення є найменш дослідженими в психології. Водночас саме усвідомлення себе як носія ролі матері або батька, прийняття цієї ролі, реалізація певних батьківських компетенцій відповідно до прийнятих соціокультурних норм забезпечують гармонійний розвиток дитини.

Мета статті: схарактеризувати поняття та висвітлити особливості структури батьківської ідентичності.

У психології виокремлюють декілька підходів щодо аналізу структури, розвитку, умов й особливостей становлення ідентичності: психоаналітичний (Е. Еріксон), статусний (Дж. Марсія), ціннісно-вольовий (А. Ватерман), біхевіористичний (Е. Гофман, Л. Краппман, Дж. Мід, Дж. Хабермас), когнітивний (Г. Брейкуелл, Дж. Тернер, Г. Теджфел, Н. Іванова), екзистенційно-гуманістичний (Д. Б'юджеталь, А. Мінделл, Е. Мінделл, К. Ясперс), структурно-динамічний (В. Агеев, Н. Антонова, М. Боришевський, П. Гнатенко, В. Павленко, П. Лушин, В. Столін, К. Коростеліна, В. Ядов та ін.).

До недавнього часу в вітчизняній психології поняття «ідентичність» практично не використовувалося і не було предметом теоретичного і емпіричного вивчення. Тільки наприкінці ХХ століття дослі-

дження ідентичності стало предметом уваги вітчизняних психологів. У зарубіжній психології вивчення ідентичності здебільшого здійснювалося в межах двох теоретичних напрямів: перший спирається на поняття ідентичності, введене Е. Еріксоном, (1960- 1968 рр.), другий виходить із концепції «Я» Дж. Міда (1975 р.).

За Е. Еріксоном, почуття ідентичності – це певна «внутрішня» тотожність та безперервність, яка підготовлена минулим індивідуума та поєднується з тотожністю та безперервністю значення індивідуума для інших. Вчений акцентує увагу на тому, що ідентичність – це безперервність відчуття приналежності самому собі, постійний «обмін» сутністю свого характеру з іншими. Відповідно, це одна з найістотніших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість [4].

Поняття «ідентичності» нерозривно пов'язано з поняттям «ідентифікації». Ідентифікація – це процес уподібнення, намагання особи стати схожою на іншу людину або групу людей, присвоєння значущих для неї рис. Ідентифікація має місце ще в ранньому дитинстві й поступово трансформується від примітивного бажання «увібрати в себе, те, що подобається», до більш складних, ефективних і контрольованих форм поведінки. Ідентифікація сприяє встановленню глибокого емоційного зв'язку з іншою людиною або групою людей, викликає в індивіда відчуття причетності, об'єднаності з ними. Таким чином, можуть бути присвоєні не тільки риси й особливості характеру, а й норми, цінності, зразки, стратегії поведінки.

У сучасній психологічній науці існує велика кількість розвідок, в яких ґрунтовно досліджуються певні аспекти гендерної, професійної, національної, соціальної ідентичності. Водночас проблема батьківської ідентичності є вживаною, але вкрай малодослідженою в науці.

Якщо брати за основу тлумачення терміна «ідентичність», то батьківська іден-

тичність – це складний феномен, сутність якого полягає в здатності особи чоловічої або жіночої статі усвідомлювати, приймати та переживати себе в ролі батька або матері та спрямуванні власного потенціалу на реалізацію цієї ролі.

Згідно з уявленнями багатьох вчених (М. Боришевський, Е. Еріксон, С. Московічі, В. Столін, І. Чеснокова та ін.), ідентичність має певну структуру. Відповідно батьківська ідентичність у своїй структурі поєднує когнітивний, емоційний та ціннісно-смісловий компоненти. Розкриємо сутність кожного з виокремлених компонентів.

Когнітивний компонент батьківської ідентичності – це усвідомлені та частково неусвідомлені знання жінки (чоловіка) про батьківські ролі; основні якості, функції, особливості поведінки, настанови жінки (чоловіка) як носія батьківської ролі. Цей компонент ідентичності є динамічним і розвивається впродовж онтогенезу. Варто наголосити, що розвиток когнітивного компоненту розпочинається задовго до народження власної дитини. Деякі дослідники вказують на ембріональну стадію психічного розвитку людини з якої розпочинається становлення батьківської ідентичності (О. Дойч, С. Фанті).

Емоційний компонент уключає певні емоційні переживання, ставлення особи до тієї сукупності знань, які пов'язані з материнством або татківством. У цьому контексті мова йде також про емоційне реагування на власні позитивні та негативні якості, що стосуються батьківської ролі.

Ціннісно-смісловий компонент – це система ціннісних орієнтацій, настанов, які формуються в процесі взаємодії з найближчим соціальним оточенням (насамперед, із батьками); переживання цінності батьківства як такого. Цей компонент батьківської ідентичності (разом із іншими) виявляється через певні патерни поведінки щодо дитини.

Зазначимо, що всі зазначені компоненти взаємопов'язані, утворюють цілісність і то-

тожність. Як і будь-яка ідентичність, батьківська розвивається поступово через взаємодію з найближчим референтним оточенням. Структурування ідентичності здійснюється шляхом ідентифікації з батьками або особами, що їх заміщують, близькими та рідними. Наголосимо, що цей процес може бути двостороннім: з одного боку відбувається копіювання та привласнення собі характеристик зі зразків материнської (татківської) поведінки. З іншого боку, оточуючі можуть бути антиідеалом. Відповідно такі характеристики усвідомлюються та свідомо викоринюються особистістю зі структури власного Я.

Поняття батьківської ідентичності є достатньо новим у сучасній психологічній науці, відповідно й малодослідженим. **Перспективи подальших досліджень** у цьому напрямку стосуватимуться визна-

ченні місця батьківської ідентичності в структурі ідентичності особистості; розкритті особливостей структури та процесу формування материнської та татківської ідентичності.

Список використаних джерел

1. Аверьянов Л. Я. Контент-анализ: Монография / Л. Я. Аверьянов. – М.: РГГУ, 2007. – 286 с.
2. Кучманіч І. М. Історико-філософський аналіз уявлень щодо проблеми ідентичності / І. М. Кучманіч // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – К.: Гнозис, 2013. – Додаток 1 до Вип. 29, Том V: Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – С. 47 – 54.
3. Пушкарук І. Становлення та розвиток батьківської ідентичності чоловіка [Текст] / І. Пушкарук // Соціальна психологія. – 2010. – № 4. – С. 131–138.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А. В. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР ПСИХОКОРЕКЦІЙНОГО ВПЛИВУ ПРИ РОБОТІ З ВІЙСЬКОВИМИ З ПТСР

Васильєва Ганна Вікторівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Чорноморського національного університету імені П.Могили

Keywords: post-traumatic stress disorder (PTSD), traumatic event, extreme conditions, psychological state.

Україна увійшла до тих країн, що про військові операції дізналася на власному досвіді. На протязі трьох років наша країна здійснює на сході масштабну антитерористичну операцію, тобто ми поповнили перелік країн, що стикнулися з проблемами не тільки соціальними, внаслідок військових дій, а й проблемами психологічними що пов'язані з наслідками військового стресу та можливостями його подолання. Світовий досвід вирішення цієї проблеми є досить широкий, але він потребує адаптації до наших умов з врахуванням реалій та можливостей надання такої допомоги військовим.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це тривожний розлад, що виник внаслідок впливу травматичної події. Критерії ПТСР передбачають, що людина переживала сама або була свідком події, що загрожувала життю, могла призвести до серйозного каліцтва, загрози фізичної цілісності (власної або інших людей), внаслідок чого людина переживала сильний страх, жах чи беспорядність (DSM-IV). Симптоми повинні включати три кластери: повторне переживання – нав'язливі спогади про травматичну подію; уникання спогадів про подію й оніміння емоцій; надмірне збудження [3,4]. Основними проявами психологічних проблем військових, що приймали участь у бойових діях є страх (57%), демонстративність поведінки (50%), агресивність (58,5%) і підозрілість (75,5%). До їх поведінкових особливостей відносяться конфліктність в

сім'ї, з родичами, колегами по роботі, спалахи гніву, зловживання психоактивними речовинами. Крім того, зазначаються: нестійкість психіки, при якій навіть самі незначні втрати, труднощі штовхають людину на самогубство; боязнь нападу ззаду; почуття провини за те, що залишився живий; ідентифікація себе з убитими. Для учасників бойових дій характерні також емоційна напруженість і емоційна відособленість, підвищена дратівливість і агресивність, безпричинні спалахи гніву, напади страху і тривоги. Відзначаються повторювані яскраві «бойові» сни і нічні кошмари, нав'язливі спогади про психотравмуючих події, що супроводжуються важкими переживаннями, раптові сплески емоцій з «поверненням» до психотравмуючої ситуації. [2].

До інших психічних явищ, присутнім у ветеранів воєн, відносяться стан песимізму, відчуття занедбаності; недовіра; нездатність говорити про війну; втрата сенсу життя; невпевненість у своїх силах; відчуття нереальності того, що відбувалося на війні; почуття, що «я загинув на війні»; відчуття неможливості впливати на хід подій; нездатність бути відкритим у спілкуванні з іншими людьми; тривожність; потреба мати при собі зброю; неприйняття ветеранів інших воєн; негативне ставлення до представників влади; бажання зігнати на ком -або злість за те, що був посланий на війну, і за все, що там відбувалося; ставлення до жінок тільки як до об'єкта задоволення сексуальних потреб; схильність брати

участь у небезпечних «пригоди»; спроба знайти відповідь на питання, чому загинули твої друзі, а не ти. [2].

Резюмуючи все зазначене, можна стверджувати, що проблема адаптації ветеранів та психологічна корекція емоційних та поведінкових труднощів є основною метою сучасної концепції психологічної допомоги.

Існують безліч підходів до психокорекційної та психотерапевтичної допомоги людям з ознаками ПТСР. Одним з найбільш поширених напрямків є експозиційна терапія (exposure therapy) є одним з видів поведінкової терапії ПТСР, в ході якої пацієнт стикається з лякаючою ситуацією, об'єктом, думками або спогадами; вплив триває доти, поки тривога зменшується. Для досягнення необхідного ефекту можлива взаємодія як з реальним об'єктом (in vivo) так із з його уявним образом. [3,5]. Також застосовується Imagery Rehearsal Therapy (IRT) – це метод психокорекції нічних кошмарів, які є частими симптомами ПТСР, із застосуванням техніки імагінації. У IRT уникається обговорення травми чи травматичного змісту сновидіння [3].

Емпіричні дослідження доводять високу ефективність застосування імагінативних технік при психокорекції ПТСР, у тому числі в учасників бойових дій. На психофізіологічному рівні імагінація допомагає знизити активацію гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі, що може призвести до зниження рівня глюкокортикоїдів і катехоламінів та підвищення ендорфінів; відбувається перезаписування слідів пам'яті в ділянках мозку, які відповідають за тривожну реакцію. На психологічному рівні імагінація забезпечує образний контекст, за допомогою якого пацієнт може наново пережити травму, при цьому, допомага терапевта полягає в заохоченні пацієнта використовувати внутрішні ресурси у цьому повторному переживанні, щоб протистояти травматичній події. [3]. Таким чином, основними напрямками роботи с наслідками військового неврозу є психокорекція травмуючи

переживань та зниження рівня психоемоційної напруги та тривоги. Основними ризиками в цієї роботі є ризики ре травматизації, та фактично вплив здійснюється на вже існуючі симптоми, не торкаючись особистості в цілому, не враховуючи її індивідуальні властивості та ціннісні орієнтації.

Нами (кафедра психології ЧНУ Петра Могили) розробляється концепція надання психокорекційної допомоги, яка базується на розумінні цілеспрямованості особистості Васильєва Я.В. та використанні та розширенні альтруїстичних цілей в структурі цілей особистості військових. Протягом 2016-2017 років нами було досліджено більше 100 військових, які мали досвід у бойових діях та виявлені ознаки наслідків бойового стресу. Для цього нами було розроблено діагностичну програму, яка складається з анкети, тесту Айзенка, тесту на прояви ПТСР, міні-мульт, тест Ротера, тест Шострома.

Отримані результати відображають особливості вибору цілей: наявність ознак ПТСР корелює з нездатністю чи труднощами формування довгострокових цілей та переважання певного типу цілей. Аналіз результатів та математичні методи дозволили виділити особистісні та характерологічні властивості, що корелюють з більш високим рівнем травматичного розладу.

На процес адаптації до нових життєвих умов впливають характерні особливості особистості. У поведінці людини, який повернувся з війни, з'єднуються способи поведінки, що сформувалися під впливом стрес-факторів бойової обстановки, і колишні (довоєнні) способи поведінки. Нами розроблена та впроваджується діагностична програма, яка має на мету виявлення особистісних рис учасників бойових дій та на їх основі прогнозування якості адаптації та розробки індивідуальних корекційних програм, що спираються на особливості цільової спрямованості особистості. Проговорення своїх цілей, спроби їх проаналізувати за рівнем значущості

дозволяють людині певним чином структурувати свій досвід, розширити зону усвідомлення, прямо не торкаючись травматичного досвіду та не підсилюючи ризику ретравматизації.

Список використаної літератури

1. Васильев Я.В. Футурреальная психология личности. / Я.В.Васильев. – Николаев: Изд-во "Илион", 2007. – 519 с.
2. Малкіна- Пих І. Г. Психологічна допомога в кризових ситуаціях / І.Г. Малкіна- Пих. – М.: Изд-во Ексмо. – 960 с., 2005
3. Турецька Х.І. Психотерапія ПТСР в учасників бойових дій із застосуванням імагінативних технік / Х.І.Турецька // Психологія і особистість. – 2016.-№3. – р. 226-233.
4. APA (American Psychiatric Association). 2000. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision (DSM-IV-TR). Washington, DC: American Psychiatric Publishing Association.
5. Comparative Efficacy, Speed, and Adverse Effects of Three PTSD Treatments: Exposure Therapy, EMDR, and Relaxation Training / S.Taylor, D. Thordarson, L. Maxfield, I. Fedoroff. // Journal of Consulting and Clinical Psychology. – 2003. – №71. – P. 330–338.

О ФАКТОРЕ «ПАРАСУИЦИДАЛЬНОГО ОПЫТА» В СТРУКТУРЕ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Каневский В.И.

доцент, кандидат психологических наук, ЧДУ им. Петра Могилы (Николаев).

Ключевые слова: повторный суицид, парасуицид, парасуицидальный опыт, предикторы суицидального поведения, аутоагрессивные действия, суицидальная карьера.

Key words: repeated suicide, parasuicide, parasuicidal experience, predictors of suicidal behavior, autoaggressive actions, suicidal career.

В исследовании суицидального поведения особое место занимает вопрос о неоднократных суицидальных попытках, или повторных суицидах. Многие специалисты полагают, что повторные суициды во многом предполагают возможность летального исхода, т.е., риск смерти при повторных попытках возрастает. Один из предрассудков, мифов о суициде гласит, что если человек предпримет однажды суицидальную попытку, то он больше ее уже не повторит, другое же расхожее суждение, напротив, утверждает, что если у человека есть склонность к самоубийству, то она останется у него навсегда.

Суицидологические изыскания, однако, позволяют взглянуть на это более объективно. Большинство суицидальных кризисов являются преходящими и могут быть устранены при соответствующей помощи. Однако в определенных случаях: продолжительность эмоционального стресса, не оказание помощи, – риск суицидального поведения сохраняется.

С другой стороны, насколько вероятна возможность его повторения и на какие характеристики следует обратить внимание?

Е. Christiansen и В.Ф. Jensen [5] справедливо полагают, что предотвращение самоубийств требует систематического скрининга риска после эпизода самоповреждения или попытки самоубийства с целью информирования о соматических и психиатрических факторах риска, что позволяет системе здравоохранения

предложить более эффективную помощь суицидентам. Для того, чтобы отбор проходил успешно, важно иметь знания о характеристиках лиц, повторивших попытку самоубийства или покончивших жизнь самоубийством после того, как эпизод членовредительства или попытки самоубийства имели место. Характеристики могут быть социальные, демографические, клинические и т.д. В некоторые исследования проанализировали потенциальные факторы риска для самоубийства после эпизода самоповреждения и обнаружили, что незамеченными при попытках членовредительства или самоубийства были методы исполнения, одиночество или отсутствие близких отношений, факты алкоголизма и психических и физических проблем со здоровьем, что могло быть полезными информативными предикторами.

Owens et al в систематическом обзоре литературы о повторном причинении себе вреда отметили, что вероятность повторного самоповреждения была острой в течение первого года после эпизода (в среднем не менее 16% повторно в течение первого года, 21% в течение 4 лет, и 23% в течение более 4 лет). Вероятность смерти от самоубийства была частой в течение первого года после эпизода (в среднем не менее 1,8% покончили жизнь самоубийством в течение первого года, 3% в течение 4 лет, 3,4% в течение 9 лет, и 6,7% в течение более 9 лет) [8].

М. Cedereke и А. Ojehagen указали, что на протяжении 1-12 месяцев после попытки самоубийства 30 пациентов повторили («ретранслировали») попытку. В 0-1 месяцев у 13 пациентов была повторная попытка, и девять из них также повторяется от 1 до 12 месяцев. Наши результаты, заключают авторы, показывают, что повторяющееся поведение само по себе является сильным предиктором будущих попыток, является индикатором стратегий, направленных на повторяющееся поведение [3].

Дж. Ведринне и Д. Вебер обратили внимание на то, что при каждой повторяющейся попытке риск смерти возрастает, а суицидальный акт в таких случаях «лучше» подготовлен и менее импульсивен. Летальность повторных попыток вдвое превышает летальность первичных покушений. В то же время, не применяются необычные или очень жестокие способы реализации самоубийств, характерные, к примеру, для «патологических суицидов» [1, с.186].

D.L. Zahl и K. Hawton сравнили, изучая истории болезни более 11 тыс. пациентов, группы с одиночными преднамеренными самоповреждениями (DSH, deliberate self-harm) и повторными. Риск самоубийства во второй группе был выше у женщин, нежели у мужчин, и в женской группе он был обратно связан с возрастом. Т.о., делают вывод авторы, повторение может быть лучшим индикатором у молодых женщин [10]. Добавим к этому мнению Shaffer D et al., что 20% мужчин и 30% женщин совершали предыдущие суицидальные попытки [9]

Группа ученых, проводивших исследование в популяции пожилых европейцев, указала на высокий риск повторения суицидального поведения у пожилых людей, отмечая у них устойчивость суицидальных мыслей в течение длительного времени. Заслуживающим внимание, на наш взгляд, следует считать обнаруженный ими факт частой смерти отца в детстве среди ретрансляторов [4].

Детская травма может выступать предиктором ретрансляционного поведения. Институтом психиатрии Болонского университета было предпринято исследование 1553 заключенных с применением опросника детской травмы (СТQ), опросника Басса-Дарки и Brown-Goodwin методикой истории агрессии в течение жизни (BGHA), оценивающей агрессивное поведение индивида на протяжении 2 этапов жизни: в подростковом возрасте и зрелом. Детская психологическая травма оказалась фактором риска не только для суицидального поведения в целом, но и для его раннего дебюта, также как и для риска возникновения психического расстройства и формирования агрессивных черт. Кроме того, сексуальное насилие увеличивает вероятность ретрансляционного суицидального и других форм самоповреждающего поведения, позитивно коррелирующих с дебютом [7]

Следует сказать, что подростковый период в целом показывает высокий уровень парасуицида и повторных попыток как общую черту – об этом свидетельствует исследование суицидального поведения среди подростков в Европе. Исследование, проводившееся в период 1989-1995 гг. ставило целью выявить закономерности и факторы риска повторных суицидов в старшем подростковом возрасте (15-18 лет). Были проанализированы 1720 суицидальных историй и с помощью регрессии Кокса (прогнозирование риска наступления события для рассматриваемого объекта и оценка влияния независимых предикторов на этот риск), доказано, что предыдущие попытки самоубийства и использование «жестких» методов – оба в значительной степени связаны с повторением попыток и являются наиболее важным независимым предиктором суицидального поведения [6].

Факторный анализ, проведенный в рамках нашего исследования парасуицидального поведения в период «ближайшего постсуицида», позволил выделить как отдельный фактор парасуицидального

поведения «парасуицидальный опыт», включающий 13 признаков и свидетельствующий о значительном влиянии предыдущих суицидальных ситуаций. Исследование проводилось на базе Николаевской больницы скорой медицинской помощи. Нами рассмотрены истории 85 парасуицидентов, находящихся в urgentной клинике в первую неделю после совершения суицидальной попытки, средний возраст целевой группы – 24,39 лет. Использовались методики NEO-Pi-R, «Целевой направленности личности», «События жизни», пакет методик для диагностики состояний парасуицидентов, принятые в суицидологической практике.

Наиболее весомо в полученных нами результатах факторного анализа (9,8% дисперсии) представляли: предыдущая суицидальная попытка в анамнезе (0,856), возраст первой суицидальной попытки (0,818), что подтверждает предположение ряда суицидологов об отягчающей роли раннего начала суицидального поведения, и экстрaversия с отрицательным знаком (-0,806), т.е. интроверсия. В диапазоне весов более 0,700 расположены показатели числа совершенных парасуицидов (0,798) и инициативность с отрицательным знаком (-0,761), т.е. безынициативность, желание держаться в тени. Выше 0,600 имеют показатели временного промежутка между последней и нынешней попытками (0,667) и с отрицательным знаком общительность (-0,680), что свидетельствует о тенденции быть в одиночестве, возможного избегания социальных контактов, а выше 0,500 – с отрицательными значениями сердечность (-0,540), что говорит об отгороженности парасуицидента, и поиск возбуждения (-0,516). Выше 0,400 находятся депрессия (0,472), рефлексия (0,490), а с отрицательным знаком – активность (-0,453), позитивные эмоции (0,435) и ценности (0,498). Все это говорит о том, что парасуицидальный опыт переживается субъектами как внутренний.

Какие еще индикаторы свидетельствуют о возможности повторения, повышен-

ном суицидальном риске? Сравнение парасуицидентов с одной попыткой в анамнезе и несколькими (как минимум, больше одной) показало, что поведение последних в суицидальной ситуации было более направлено на реализацию попытки, чем у представителей первой группы. Так, возможный демонстративный элемент был значительно меньше: во время совершения попытки рядом или в контакте никого не было, и для этого предпринимались активные меры предосторожности. Эти различия между упомянутыми группами подтверждены статистически ($p < 0,05$). Также статистически достоверны наличие у ретрансляторов более частых проблем с физическим здоровьем ($p = 0,002$) и недовольство своим физическим «Я» ($p = 0,042$). У них на низком уровне находятся постановка перспективных целей, направленных на рост и развитие собственной личности, что можно видеть из более низких показателей целей самореализации ($p = 0,031$).

О том, что это можно расценивать как тенденцию, свидетельствует клинико-психологические характеристики сравнение парасуицидентов, совершивших две попытки и парасуицидентами, совершившими большее число попыток. У парасуицидентов с преобладающим количеством парасуицидов также выше уровень нейротизма ($p = 0,045$), тревожности ($p = 0,043$), депрессии ($p = 0,031$), они более чувствительны к насмешкам, отгорожены от окружающих ($p = 0,010$), склонны испытывать чувство неполноценности ($p = 0,008$), у них ниже когнитивное управление деятельностью и стремление к достижениям ($p = 0,041$).

Украинские суицидологи (Г.Я. Пилягина и др.) сравнивая суицидентов с первичными и повторными аутоагрессивными действиями, говорят о становлении так называемой «суицидальной карьеры» как о процессе хронификации и качественного утяжеления аутоагрессивного поведения с высокой вероятностью реализации жизнеопасных саморазрушающих действий. «К предикторам рецидивирования аутоа-

грессивного поведения и формирования «суицидальной карьеры» можно отнести чувство неприятия настоящего и будущего; чувство непонимания близкими, беспомощности, ненужности, брошенности, непереносимого одиночества в качестве основных паттернов эскапизма. Также предикторами «суицидальной карьеры» являются субъективные переживания непереносимых депрессивных чувств, тревоги, психалгий; мотивы избегания страдания и смерти, отказа от жизни, самопожертвования, самонаказания. Суицидальный риск существенно высок при наличии безразличного и положительного отношения к реализации аутоагрессивных действий в ближайшем постсуицидальном периоде. Наиболее значима для формирования «суицидальной карьеры» и повышения риска реализации повторных аутоагрессивных действий комбинация вышеприведённых факторов» [2].

Т.о., данные из этого исследования подтверждают, что повторные попытки имеют рецидивирующее свойство, и указывают на предикторы, которые необходимо учитывать при профилактике аутоагрессивного поведения.

Литература:

1. Войцех В. Ф. / В.Ф. Войцех. – Клиническая суицидология. – М.: Миклош, 2007. – 277 с.
2. Пилягина Г. Я., Чумак С. А., Семенчул В. Э. Анализ отдельных аспектов реализации суицидальных попыток и их влияние в рецидивировании аутоагрессивного поведения // Архів психіатрії. – 2006. – Т. 12, № 1–4. – С. 240–250.
3. Cedereke M и Ojehagen A Prediction of repeated parasuicide after 1-12 months. – Eur. Psychiatry. 2005 Mar, 20 (2)/ 101-9.
4. De Leo D; Padoani W; Lonqvist J; Kerkhof AJ; Bille-Brahe U; Michel K; Salander-Renberg E; Schmidtke A; Wasserman D; Caon F; Scocco P. Repetition of suicidal behaviour in elderly Europeans: a prospective longitudinal study. – J. Affect Disord. 2002 Dec; 72(3): 291-5.
5. Jensen BF, Christiansen E. Selvmordsforsøg i Fyns Amt i perioden 1990–2003. Nyt fra Center for Selvmordsforskning 2005 nr. 4.
6. Hultén A; Jiang GX; Wasserman D; Hawton K; Hjelmeland H; De Leo D; Ostamo A; Salander-Renberg E; Schmidtke A. Repetition of attempted suicide among teenagers in Europe: frequency, timing and risk factors. – Eur. Child Adolesc. Psychiatry. 2001 Sep; 10(3): 161-9.
7. Mandelli L; Carli V; Roy A; Serretti A; Sarchiapone M. The influence of childhood trauma on the onset and repetition of suicidal behavior: an investigation in a high risk sample of male prisoners. – J Psychiatry. 2011 Jun; 45(6): 742-7.
8. Owens D, Horrocks J, House A. Fatal and non-fatal repetition of self-harm. Br J Psychiatry 2002; 181: 193–199.
9. Shaffer D, Piacentini J. Suicide and attempted suicide. In: Rutter M, Taylor E, Hersov L (Eds.): Child and adolescent psychiatry, 407–24. Blackwell Scientific Publications, Oxford, 1994.
10. Zahl DJ, Hawton K. Repetition of deliberate self-harm and subsequent suicide risk: long-term follow-up study of 11,583 patients. – Br J Psychiatry. 2004 Jul; 185: 70-5.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Бабаян Ю.О.

доцент, кандидат психологічних наук

Миколаївський національний університет імені Василя Сухомлинського

Дерябіна М.І.

студентка 2 курсу факультет дошкільної та початкової освіти

Миколаївський національний університет імені Василя Сухомлинського

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, готовність, готовність до захисту Вітчизни, психологічна готовність, екстремальна ситуація

Keywords: military-patriotic education, readiness, readiness for defence of Fatherland, psychological readiness, extreme situation

Військово-патріотичне виховання молоді діалектично поєднує в собі низку окремих напрямів виховання: військового, морального, правового тощо. Проте головним результатом виховання має стати готовність молоді людини до військово-патріотичної діяльності як внутрішнього системного утворення, що передбачає п'ять основних компонентів – освітній, фізичний, психологічний, соціальний і духовний.

Аналізуючи проблему готовності юнаків допризовного віку до служби в Збройних Силах України, необхідно звернутися до розгляду різних визначень і наукових підходів до цього феномену. Сутність поняття «готовність» має міждисциплінарний характер і є предметом вивчення різних дисциплін: філософії, психології, фізіології, педагогіки тощо.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «готовність» визначається як згода, бажання зробити що-небудь, схильність, психологічна налаштованість на що-небудь. Зокрема, розглядаються поняття «готовий» і «готовий на все», тобто людина, яка зробила всі необхідні приготування, здатна подолати всі перешкоди для досягнення чого-небудь, що не зупиняється ні перед чим [2, 223].

Філософський підхід до проблеми готовності та її формування простежується в роботах Г. Гегеля, І. Канта, Ф. Шлієнга. Формування готовності висвітлено в курсі теоретичного ставлення людини до дійсності, в якій лежить розвиток її здібностей. Вчення цих авторів сприяють досягненню універсальних принципів розвитку речей і явищ, які дозволяють осмислювати світ як ціле, тобто розкривають готовність людини до активної життєдіяльності і перетворення життя.

У фізіології поняття «готовність» розглядається як складова, що обумовлена рівнем розвитку та станом основних функціональних систем організму людини, які забезпечують перехід від спокою до термінових дій. Її основою є достатній для майбутньої діяльності і відповідний умовам і завданням рівень кори і підкірки головного мозку. Фізіологічну готовність визначає рівень біологічного та фізичного розвитку організму. Для служби в Збройних силах має бути сформована хороша фізична готовність юнаків допризовного віку, оскільки умови армії вимагають витривалості, сили для подолання тривалої фізичної напруги.

У психології проблема готовності розглядається з різних точок зору. Для позначення цього феномену використовуються

такі терміни, як «готовність», «психологічна готовність», «готовність до дій», «готовність до екстремальних дій» тощо. У науковій лексиці частіше використовується поняття «психологічна готовність». Проблеми психологічної готовності приділяли увагу такі вчені, як М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, А.Ф. Ліненко тощо. Вони визначали готовність як показник саморегуляції й адаптації на різних етапах і рівнях протікання психічних процесів, які окреслюють поведінку особистості у площині фізіології, психіки, соціальної поведінки [3]. С.Д. Максименко та О.М. Пелех поняття готовності до того чи іншого виду діяльності розглядали як цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки. Вона є важливою умовою цілеспрямованої ефективної діяльності, її стійкості та регуляції [4].

На сучасному етапі психологічна готовність розглядається як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Існує два основних підходи до визначення змісту та структури психологічної готовності: функціональний та особистісний.

Функціональний підхід визначає психологічну готовність як певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні того чи іншого виду діяльності. Цей підхід характеризується тим, що стан готовності вирішальною мірою зумовлюється стійкими психічними особливостями, притаманними даній особистості. Але вони не є трансформацією якостей і станів у нову ситуацію, а лише їх актуалізацією. На стан готовності впливають і конкретні умови, в яких відбувається діяльність.

З точки зору особистісного підходу психологічну готовність розглядають як результат підготовки по певній діяльності. Відповідно до цього підходу, готовність розуміється як стійке багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке включає ряд компонентів (мотиваційний,

когнітивний, операційний тощо), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, які в своїй сукупності дозволяють суб'єкту більш або менш успішно здійснювати діяльність. П.А. Рудик підкреслює важливість особистісного підходу до вивчення стану готовності, виділяючи у ньому роль пізнавальних процесів, що відображають важливі аспекти виконуваної діяльності; емоційних компонентів, які можуть підсилювати чи послаблювати активність людини; вольових компонентів, що сприяють здійсненню ефективних дій стосовно мети; мотивів поведінки [5, 182]. Доведено, що чим важливішим є мотив і чим краще він усвідомлюється, тим швидше створюються більш сприятливі умови для формування готовності особистості.

Особливу значущість проблема психологічної готовності набуває сьогодні, коли актуальним є питання захисту державних інтересів і безпеки країни. Однією із форм психологічної готовності є готовність до дій в екстремальних умовах. Аналіз наукової літератури з цієї проблеми показав, що психологічна готовність у рамках екстремальної психології розглядається у тісному взаємозв'язку з такими поняттями, як: психологічна підготовленість, надійність психіки, психологічний стан, психологічний відбір, прогнозування станів, екстремальна ситуація. Так, В.Б. Шапар розуміє поняття «готовність до екстремальних дій» як здатність швидкого дієвого реагування на непередбачені ситуації, що екстрено виникають, а також як здатність довільної зміни свого стану відповідно до їх вимог.

Аналізуючи проблему психологічного відбору та прогнозу стресових станів, властивих індивіду в екстремальних ситуаціях, Л.Д. Бітєхтіна зазначає, що «при визначенні придатності людини до тієї чи іншої діяльності необхідно враховувати, поряд із особливостями психічних процесів і властивостей особистості, її потенційну можливість виробляти та зберігати готовність до активних дій в екстремальних ситуаціях» [1, 46].

Таким чином, найчастіше психологічна готовність виступає у вигляді психічного стану особистості, який характеризується готовністю здійснювати успішні дії в певній ситуації (наприклад, в умовах навчання, в умовах виконання бойових завдань). У структуру психологічної готовності входять: мотиваційний, емоційно-вольовий та когнітивний компоненти, на рівні яких усвідомлюється мета виконання майбутньої діяльності. Пізнавальний компонент включає розуміння значущості поставлених завдань, знання способів їх розв'язання, уявлення про ймовірні зміни в обставинах діяльності; мотиваційний – потреба успішно виконувати висунуті завдання, прагнення досягати успіху; емоційно-вольовий – мобілізація сил, подолання сумнівів, почуття честі та впевненості в успіху.

Психологічна готовність військовослужбовця – один із основних компонентів до готовності до бойових дій. Вона припускає, по-перше, усвідомлення військовим відповідальності за долю Батьківщини, рідних, близьких, впевненість у собі, своїх товаришах, бойовій техніці та зброї. По-друге, бажання боротьби, прагнення випробувати себе, долати свої слабкості, домогтися перемоги над супротивником.

Сформована психологічна готовність у допризовників визначається розумінням майбутнього завдання і усвідомленням відповідальності за його виконання. На нашу думку, психологічна готовність юнаків допризовного віку до служби в армії багато в чому визначається емоційно-вольовими якостями особистості, необхідними для виконання бойових завдань, що дозволяють зміцнювати психіку, загартовувати волю, навчитися боротися зі страхом, переносити фізичні та психічні навантаження, використовувати навички виживання в екстремальних умовах сучасного бою.

Список використаних джерел

1. Битехтина В.Я. Готовность к действиям в экстремальных ситуациях среди военных / Л.Д. Битехтина // Вопросы психологии. – 2005. – № 11. – С. 41-47.
2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – Київ, Ірпінь. – Перун, 2005. – 1728 с.
3. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.: Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
4. Максименко С.Д. Фахівця потрібно моделювати (Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності) / С.Д. Максименко, О.М. Пелех // Рідна школа. – 1994. – № 3-4. – С. 68-72.
5. Рудик П.А. Психология / П.А. Рудик. – М.: Просвещение, 1976. – 239 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АТРИБУЦІЇ З ПОКАЗНИКАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Дучимінська Т.І.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності

Сасовська О.В.

студентка факультету психології Східноєвропейського національного Університету імені Лесі Українки

У статті здійснено теоретичний аналіз та емпіричне дослідження взаємозв'язку атрибутивного стилю з показниками навчальної діяльності студентів.

Ключові слова: атрибутивний стиль, оптимізм, песимізм, диспозиційний оптимізм, навчальна діяльність студента.

Keywords: attributive style, optimism, pessimism, dispositional optimism, students' educational activity.

У процесі становлення особистості людина стикається з різними негативними чи позитивними життєвими ситуаціями. Оцінка ситуацій, її причин відбувається за допомогою атрибутивного стилю. Атрибутивний стиль – це спосіб пояснення причин різних подій, який використовують люди.

Термін атрибуція походить від англійського attribute – пояснювати, приписувати. Предметом теорії атрибуції є те, як людина робить висновки, яку інформацію використовує, як її обробляє, тобто як здійснюється когнітивне приписування причин тим чи іншим переживання [2].

Вивчення атрибуції почалося у 70-і роки ХХ століття, а головним поштовхом стала книга Ф. Хайдера «Психологія міжособистісних відносин», яка присвячена «психології здорового глузду буденної поведінки» [7]. Ф. Хайдер виявив, що люди приписують свою поведінку внутрішнім (наприклад, рисам особистості), або зовнішнім (наприклад, соціальній ситуації) причинам. Таким чином, вчинки людей приписуються або їх диспозиціям, або ситуації. У зарубіжній психології диспозиція трактується як готовність, схиль-

ність суб'єкта до поведінкового акту, дії, вчинку, їх послідовності [7]; означає причинно не обумовлену схильність до дій (В. Штерн); у теорії особистості Г. Олпорта – численні риси особистості, що утворюють комплекс схильностей до певної реакції суб'єкта на зовнішнє середовище [6].

Модель «Очікуваної цінності» Дж. Аткинсона – це поведінка, що направлена на досягнення певної цілі – бажаної чи небажаної (анти-ціль). Та спочатку людина має розуміти цілі, на які буде орієнтуватися в процесі діяльності. В залежності від мотивів кожна ціль (в тому числі анти-ціль) може мати різну значущість для людини, що буде визначати рівень мотивації та активності, необхідних для її досягнення [5].

Дж. Аткинсоном була запропонована концепція мотивації досягнення як очікуваної цінності, де мотивація визначається дією двох сил – важливістю для суб'єкта даного результату і його суб'єктивною досяжністю. Якщо в людини недостатньо впевненості в благополучному завершенні справи, то вона навряд чи буде докладасти зусилля, щоб довівши її до кінця, переконатися в цьому. Сумніви можуть стати

перешкодою вже на початку діяльності, чи зупинити її під час здійснення. Навіть найменша перешкода може бути вирішальною і стати на заваді здійсненню запланованого. Тільки високий рівень впевненості в сприятливий результат надає моральних сил для початку діяльності і в ході її здійснення для подолання всіх перешкод. Позитивне мислення завжди додає наснаги у боротьбі з найскладнішими проблемами [5].

М. Селігман і його колеги описали це явище, як атрибутивний стиль, або стиль пояснень. В процесі життя у людини складається певна стійка манера пояснювати причини того, що відбувається, і коли вона стикається з тими чи іншими подіями або результатами діяльності, то приписує їм причини у відповідності зі сформованим атрибутивним стилем. Наприклад, було виявлено, що депресивні студенти пояснюють свої успіхи при виконанні якогось завдання його легкістю (зовнішня, приватна і постійна атрибуція), а невдачі – своєю нездатністю виконати запропоноване завдання (внутрішня, глобальна і постійна атрибуція). Недепресивні студенти приписували свій успіх своїм здібностям (внутрішня, глобальна і постійна атрибуція), а причину невдачі бачили в складності запропонованого завдання (зовнішня, приватна і постійна атрибуція) [4].

При дослідженні оптимістичного атрибутивного стилю М. Селігман з'ясував, що успіхи сприймаються як стабільні, глобальні та контрольовані, а невдачі як короточасні, які з'являються випадково [4]. Оптиміст вірить у щасливий хід подій та бачить у негараздах додатковий стимул для роботи. За песимістичного стилю пояснення, навпаки, невдачі сприймаються як сталі, глобальні та неконтрольовані явища. Песимісти сприймають неприємності як щось, що зачіпає всі сфери життя та має тривалий характер, схильні зосереджуватися на негативних подіях і не намагаються долати їх.

Результати досліджень свідчать, що пе-

симістичний атрибутивний стиль позитивно корелює зі слабкою мотивацією досягнення, низькою успішністю, негативними емоціями. Оптимістичний атрибутивний стиль пов'язаний з відкритістю, стійкістю, життєрадісністю, високою мотивацією досягнення у діяльності особистості тощо [3].

Вивчаючи атрибутивний стиль студентів коледжів та курсантів військових інститутів М. Селігман дійшов висновку, що стиль пояснення разом з мотивацією та здібностями є головним у досягненні цілей. [4].

Виходячи із зазначених теоретичних положень, ми поставили за мету дослідити взаємозв'язок атрибутивного стилю з показниками мотивації навчальної діяльності студентів.

Результати емпіричного дослідження. Вибірку дослідження склали студенти факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (всього 62 студенти, вік – 18-21 рік). Для дослідження атрибутивного стилю було використано тест диспозиційного оптимізму (LOT) К. Карвера та М. Шейера в адаптації Т. Гордєєвої, Є. Осіна, В. Шевяхова. Тест оцінює оптимізм як узагальнені очікування хороших подій у майбутньому, песимізм – негативні очікування відносно майбутнього [1]. Для дослідження мотивації навчальної діяльності студентів використовувалися методики «Вивчення мотивації навчання у вузі» Т. Ільїної та «Опитувальник для вимірювання потреби у досягненні» Ю. Орлова. У якості додаткового діагностичного критерію виступили результати успішності студентів у навчальній діяльності за дві останні навчально-залікові сесії.

Отримані дані за методикою «LOT вивчення диспозиційного оптимізму» показали, що 29 % респондентів мають низький рівень оптимізму, середній рівень оптимізму виявлений у 19 % досліджуваних, 4 % мають високий рівень оптимізму. Низький рівень песимізму мають 11 % респондентів, 22 % мають середній рівень

песимізм, 67 % мають високий рівень песимізму. Отже, за результатами діагностування атрибутивного стилю виявлено, що у молодих людей переважають показники песимістичного бачення життя та негативного очікування відносно майбутнього. У наш час це є досить поширеним явищем і причиною тому є насамперед нестабільна економічна, політична ситуація в країні, загострена суспільна криза, відсутність соціальної захищеності з боку держави, зростання критичності ставлення до свого майбутнього тощо.

За методикою «Мотивація навчання у вузі Т. Ільїної» у досліджуваних переважають показники за шкалою «отримання диплому» (47 %), за шкалою «набуття знань» показник становить 32 %, та шкалою «оволодіння професією» – 21 %. Отримані результати показують, що не всі студенти впевнені у своєму професійному виборі, високий показник за шкалою «отримання диплому» свідчить про знижену пізнавальну мотивацію. Студенти більшою мірою спрямовані на отримання диплому, як документу, який свідчить про певний статус особи в суспільстві.

Методика «Опитувальник для вимірювання потреби у досягненні» Ю. Орлова дозволяє виявити три рівні мотивації потреби в досягненні успіху: низький, середній та високий. Було виявлено, що у досліджуваних переважають середні (36,8 %) показники рівня потреби в досягненні успіху. Низький рівень мотивації досягнення успіху виявлено в 15,8 % студентів, нижче середнього – у 18,2 %. 19,2 % студентів відзначаються прагненням до успіху вище середнього і лише 10,0 % – високо мотивовані. Оскільки потреба в досягненні найбільш тісно пов'язана з успішністю в діяльності, можна припустити, що у 34 % студентів недостатньо виражена внутрішня мотивація діяльності і переважають зовнішні мотиви. При цьому вони більше спонукаються захисною мотивацією (мотивація уникнення невдачі: не

отримати погану оцінку, не бути відраженим тощо).

Отже, за результатами проведеного дослідження, було виявлено що у студентів з песимістичним атрибутивним стилем виявлені низькі показники мотивації і успішності у навчальній діяльності. Середні показники свідчать про те, що частина студентів-песимістів не мотивовані на отримання знань. Також студенти-песимісти не опановують професію, у них знижена пізнавальна активність та допитливість. Вважаємо, що отримані дані вказують на необхідність врахування при побудові навчального процесу особливостей професійних ставлень студентів. Це дасть можливість запобігти зниженню інтересу до навчання та оволодіння студентами необхідними професійними навичками, допоможе покращити студентські навчальні досягнення завдяки професійному переорієнтуванню певної частини студентів, що остаточно не визначилися у професійному плані та їхньому зацікавленні майбутнім фахом.

Список використаних джерел

1. Гордеева Т.О. Разработка рус скойзычной версии «Теста диспозиционного оптимизма (ЛОТ)» (статья) / Т.О.Гордеева, Е.Н.Осин, О.А.Сычев // Психологическая диагностика. – 2010. – № 2. – С. 36-64.
2. Далгатов М. М. Мотивация деятельности достижения в теории казуальной атрибуции / М. М. Далгатов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14, Психология. – 2006. – № 1. – С. 71-81.
3. Дучимінська Т. І. Психологічний аналіз складових когнітивного компоненту особистині безпорадності у навчальній діяльності студентів / Т. І. Дучимінська // Психологічні перспективи: зб. наук. пр. Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2016. – Вип. 28, – С. 118 – 129.
4. Зелигман М. Как научиться оптимизму: советы на каждый день / М. Зелигман; пер. с англ. – М.: Вече, 1997. – 432 с.
5. Хекаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекаузен. – 2-е изд. – СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003. – 860 с.
6. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В. Б. Шапар – Х.: Прапор, 2004. – С. 94 – 95.
7. Heider F. The psychology of interpersonal relations / Fritz Heider. – New York: Wiley, 1958. – 322 p.

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Гусак В.М.

ст. викладач кафедри психології

Чорноморський національний університет ім. П. Могили

Статтю присвячено розгляду проблеми розробки та впровадження ефективної технології розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників. Розкрито зміст та проаналізовано компоненти авторської технології в умовах психолого-педагогічного формувального експерименту.

The article considers the problem of developing and implementing effective technology of growth professional and psychological culture of the future social workers. The content and components of authorial technology in terms of psychological and pedagogical forming experiment are analyzed here.

Ключові слова: соціальний працівник, професійно-психологічна культура, психологічний супровід, особистісна зрілість, гуманістична освіта, фасилітація, інтерактивні методи навчання.

Keywords: social worker, professional psychological culture, psychological accompaniment, personal integrity, humanistic education, facilitation, interactive teaching methods.

Постановка проблеми. В умовах складних соціально-економічних перетворень та євроінтеграційних процесів у нашій державі перед сучасною системою вищої освіти постають нові завдання. Замість традиційного приросту знань, що втрачає свій сенс в еру потужних інформаційних технологій, ВНЗ має готувати фахівця нового типу: конкурентоспроможну, розвинену, психологічно здорову особистість в першу чергу. Лише високий рівень психологічної культури та особистісної зрілості дозволить останньому не тільки вистояти перед викликами епохи глобалізації, тотальної маніпуляції свідомістю та перманентної війни, а й залишатися при цьому ефективним працівником, свідомим громадянином своєї країни та просто людиною, здатною переживати частя. Особливо цестосується підготовки представників професій соціономічного типу («Людина-Людина»), пов'язаних з наданням різнопланової допомоги клієнту, що постраждав від соціально-економічних, політичних

потрясінь або став жертвою бойових дій. Як відомо, найбільший ризик синдрому емоційного вигорання спостерігається саме у соціальних працівників та психологів, що працюють в соціальних службах і мають справу з величезною кількістю людського болю та страждань. Складається враження, що дані професії належать до найдревніших і будуть актуальними завжди, у зв'язку зі складністю, надмірною емоційною напруженістю і недостатньою вивченістю навіть у ХХІ столітті таємниць людської психіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням проблеми застосування різних інноваційних психолого-педагогічних технологій у вищій школі для підвищення рівня підготовки майбутніх фахівців займалися В.Г. Панок [13], Л.М. Карамушка, І.М. Вахрушева [3], Т.Ю. Дичківська, Н.І. Криворучко, О. Шапран, В. Шапран [20], В.В. Лелеко та ін. Питання шляхів розвитку професійно-психологічної культури, особистісної зрілості та зростання досліджували Г.О. Балл [1],

Л. С. Колмогорова [10], О. І. Мотков, О.Г. Видра [17], С.Л. Братченко, М.Р. Миронова [2], О.С. Штепа [21]. Проте, тема, заявлена у статті, не стала предметом окремого вивчення у психолого-педагогічних дослідженнях.

Постановка завдання. З огляду на вищесказане, метою роботи є розробка та обґрунтування ефективної технології розвитку професійно-психологічної культури студентів-соціальних працівників для вдосконалення їх професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «технологія» (з грец. *techné* – мистецтво, майстерність та *logos* – наука, закон) визначається як наука про майстерність. В контексті досліджуваної проблематики нас цікавить психологічна технологія. О. Шапран та В. Шапран визначають останню як «науково обґрунтовану систему дій, операцій та процедур, які забезпечують цілеспрямований та поетапний розвиток в особистості певних психологічних якостей та передачу їй досвіду соціальних взаємодій (спілкування, дії та взаємин)» [20]. Психотехнологія включає в себе діагностичні, корекційно-розвиваючі та психотерапевтичні процедури.

У свою чергу психолого-педагогічну технологію будемо розглядати як певну систему змісту, засобів, методів і прийомів навчання та виховання, спрямованих на вирішення психологічних завдань реалізації природних потенціалів особистості (у даному випадку завдання розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників). Серед основних психологічних та психолого-педагогічних технологій можна виділити наступні: психодіагностика, технологія розвитку, технологія психологічного інформування, технологія психологічного консультування, технологія психокорекції та психотерапії (зокрема арт-терапії), технологія психологічного супроводу, психологічне забезпечення навчально-виховного процесу тощо. Особливе зна-

чення надається технології саморозвитку, що спрямована на формування механізмів самоуправління особистості.

О. Шапран та В. Шапран виділяють наступні види найбільш розповсюджених у практиці вищої освіти інноваційних технологій: особистісно орієнтовані, ігрові, діалогові, проектні, тренінгові, технології розвитку творчості, технології цілепокладання та життєтворення. Розкриємо сутність найбільш важливих для нашого дослідження інноваційних технологій.

Особистісно орієнтовані психолого-педагогічні технології спрямовані на підвищення ефективності навчально-виховного процесу шляхом його індивідуалізації та диференціації, створення атмосфери комфорту в процесі навчання, розширення простору співробітництва між викладачами та студентами на гуманному суб'єкт-суб'єктному рівні. У свою чергу технології розвитку творчості стимулюють у студентів інтерес до пізнавальної діяльності за допомогою завдань творчого характеру, а імітації майбутньої професійної діяльності в ігровій формі сприяють ігрові технології. Важливе значення мають діалогові технології, що допомагають вирішенню в режимі діалогу питань проблемного характеру, які не мають однозначного вирішення в науці і соціальній практиці. Тренінгові технології – це система діяльності щодо відпрацювання навичок і способів розв'язання різних видів завдань, типових для високомотивованої особистості. Технології цілепокладання та життєтворення сприяють усвідомленню місії майбутньої професії, вірі у свої можливості та власний успіх, майбутні перспективи. Проектні технології вчать розв'язанню проблем, стимулюють інтерес студентів до самостійного здобуття певних знань, умінь і навичок [20].

В основі розглянутих технологій лежить доцільне поєднання певних методів. Метод в психології – це сукупність способів і прийомів вирішення практичних психологічних завдань. Серед основних психологіч-

них методів виділяють: психодіагностичні, психокорекційні, методи консультування та психотерапії. У психологічному інформуванні може використовуватися метод лекції, бесіди, ділова гра, практикум тощо, запозичені з педагогіки. Розглянемо можливості перелічених технологій та методів для використання з метою розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників.

У першу чергу нас цікавить структура психолого-педагогічної технології. Так, за Т.Ю. Вахрушевою інтерактивна технологія навчання, як і будь-яка інша психолого-педагогічна технологія, містить у собі:

1) концептуальну основу, де визначається інноваційний тип навчання, що орієнтований на особистість студента і стимулює творчі процеси щодо оволодіння навчальним матеріалом, активізує пізнавальну діяльність за допомогою активних, діалогових форм організації занять;

2) змістову частину, де означені цілі навчання та зміст навчального матеріалу;

3) процесуальну частину, яка включає в себе організацію навчального процесу, методи і форми навчальної діяльності студентів та викладачів по управлінню процесом засвоєння матеріалу, спланований очікуваний результат навчання [3].

В.Г. Панок під психотехнологією має на увазі цілісну методичну систему, що складається з трьох основних частин: діагностичної, інтерпретаційної (або пояснювальної) та корекційної [13]. Розпочнемо з діагностичної частини.

Для вимірювання структурних компонентів професійно-психологічної культури (психологічної грамотності та компетентності, ціннісно-смыслового та емоційного компонентів) було використано наступні засоби діагностики: розроблені нами анкети з виявлення рівня психологічної грамотності та компетентності, «Методика дослідження психологічної культури» О.Г. Видри [17, с. 211-214], розроблена на основі тесту О.І. Моткова, і «Методика діагностики емоційного інтелекту» Н. Холла [19, с. 57-59].

Експериментальною базою дослідження професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників, що тривало протягом 2008-2016 рр., стали вищі навчальні заклади України, зокрема Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Національний університет «Києво-Могилянська Академія» та Херсонський державний університет.

Загальна кількість студентів, які взяли участь у констатувальному експерименті становить 330 осіб. До проведення дослідно-експериментальної роботи були задіяні викладачі вищих навчальних закладів, представники громадських організацій та працівники соціальних служб.

Результати констатувального етапу психолого-педагогічного експерименту дозволили зробити загальний висновок про недостатній рівень сформованості психологічної культури майбутніх соціальних працівників (що є предметом інших публікацій) та визначити необхідність її удосконалення. У зв'язку з цим протягом 2009-2015 рр. на базі Чорноморського національного університету ім. П. Могили проводився формувальний психолого-педагогічний експеримент, у ході якого взяли участь 90 студентів.

Охарактеризуємо розроблену нами модель технології, що лягла в основу формувального експерименту, спрямованого на підвищення ефективності розвитку професійно-психологічної культури у традиційних умовах навчання студентів спеціальності «Соціальна робота» вищезазначеного університету. Даною технологією передбачено чотири структурні елементи, які одночасно виступають етапами її реалізації: концептуально-цільовий, змістовий, процесуальний, та результативно-аналітичний.

Розкриємо концептуально-цільовий компонент. Загальну мету технології сформульовано наступним чином: ефективне формування професійно-психологічної культури, активізація потреби саморозвитку та особистісного зростання майбутнього соціального працівника.

Теоретико-методологічною основою формувального експерименту стали наступні концептуальні підходи: людиноцентризований підхід в психології, психотерапії, соціальній роботі та освіті в руслі гуманістичної психології (К. Роджерс [16], А. Маслоу [12], Р. Мей, Н. Пезешкіан [14], О.Б. Орлов); акмеологічний підхід у професійно-особистісному розвитку фахівця (Б.Г. Ананьєв, О.О. Бодальов, А.О. Реан, А.О. Деркач [6], О.В. Селєзньова); особистісно-орієнтований підхід в освіті (І.Д. Бех, В.В. Рибалка [17]); психотерапевтичний підхід в педагогіці (Н.А. Рибаківа [15]); ідеї гуманізації навчально-виховного процесу (Г.О. Бал [1], В.В. Ільїн, В.І. Вирового [8]), інтеграції психотерапії в педагогіку (Н.Т. Гапон [5]); положення щодо інтерактивного навчання студентів (Т.Ю. Вахрушева [3], Ф.З. Вільданова [4], І.І. Драч [7], М.В. Удовенко [18], В. Юрченко [22] та ін.); положення щодо професійного становлення особистості майбутнього соціального працівника (Є. І. Холостова, Г.П. Медведева, Н.Б. Шмельова, В.А. Нікітін, А. Й. Капська, О.Г. Карпенко, С. Архіпова, І. Зверева, С. Харченко).

Основою реалізації вказаної мети стали принципи гуманістичної освіти та моделі «людиноцентричного навчання» К. Роджерса [16] та А. Маслоу [12], що, на нашу думку, якнайкраще відповідають завданню особистісного розвитку студента-соціального працівника у процесі професійно-психологічної підготовки і можуть стати концептуальною основою формування його професійно-психологічної культури. Назвемо основні з них: співробітництво, конгруентність, безумовне прийняття студента, довіра, емпатичне розуміння, безоціночне ставлення; принцип активності, усвідомленості та та зворотного зв'язку.

Змістовий компонент означеної технології охоплює форми, методи, засоби формування та види діяльності, які мають бути задіяні в даному процесі. Основними формами розвитку професійно-психологічної культури при викладанні дисциплін пси-

хологічного циклу та в позанавчальній діяльності виступають: лекція, практичне заняття, соціально-психологічний тренінг, самостійна, індивідуальна, групова та мікрогрупова робота, групи взаємодопомоги, епоунтер-групи, психологічний клуб, школа волонтерів та інші інтерактивні і кооперативні форми роботи.

Особливо ефективним є запровадження в навчальний процес вузу тренінгової форми практичних занять як у структурі психологічних фахових дисциплін, так і нововведених спецкурсів. Групи психологічного тренінгу створюють для студентів умови одержання особистісного досвіду й тим самим полегшують розвиток самосвідомості. На думку Ф.З. Вільданової, саме високий рівень самосвідомості виступає найважливішою умовою особистісного розвитку й саморозвитку студентів [4].

Під час занять формуються стійкі комплекси особистісних властивостей, професійно значущих якостей, умінь та навичок. Тренінги особистісного зростання, самоцінності, самоменеджменту, тайм-менеджменту, цілепокладання, стрес-менеджменту, профілактики та подолання синдрому емоційного вигорання, асертивності, партнерського спілкування, активного слухання можуть бути ефективною формою розвитку професійно-психологічної культури.

Серед основних методів психолого-педагогічної роботи з розвитку психологічної культури ми виділяємо наступні: соціально-психологічний супровід всіх учасників навчально-виховного процесу; психологічне індивідуальне та групове консультування; інтерактивні методи навчання, зокрема ділова гра; методи арт-терапії.

Соціально-психологічний супровід, згідно з М.В. Удовенко, – це «система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку студента в ситуаціях взаємодії» [18, с. 75]. Мета супроводу – створення в рамках даного соціально-

педагогічного середовища умов для формування особистості студента як суб'єкта власної діяльності. Це особистість, яка здатна здійснювати акти вибору власної поведінки відповідно до індивідуальних потреб, громадського обов'язку і можливостей щодо їх реалізації. Супровід базується на цінностях індивідуальної свободи, соціальної відповідальності та творчості. Засобами досягнення цієї мети є формування інтелектуальних та емоційних структур (змістовна внутрішня мотивація до навчання, рефлексія, емпатія тощо), які дозволяють студентів вирішувати проблему саморозвитку [18].

Кураторський супровід містить у собі консультативну підтримку в особистих проблемах супроводжуваних, проведення тренінгів з покращення внутрішньогрупової взаємодії й підвищення рівня групової згуртованості.

Психологічне консультування – це сукупність процедур, спрямованих на допомогу людині у вирішенні проблем і прийнятті рішень щодо професійної кар'єри, шлюбу, сім'ї, удосконалення особистості й міжособистісних відносин [11]. Мета консультування – допомогти студентам зрозуміти, що відбувається в їхньому життєвому просторі й осмислено досягти поставленої мети на основі усвідомленого вибору при вирішенні проблем емоційно-го й міжособистісного характеру.

Серцевиною консультування є принципи «клієнт-центрованої» терапії К. Роджерса: кожна особистість має безумовну цінність і заслугоує поваги; кожна особистість здатна бути відповідальною за себе; кожна особистість має право вибирати цінності й цілі, приймати самостійні рішення. Як зазначає засновник методу позитивної психотерапії Н. Пезешкіан, консультант повинен пам'ятати головну мету консультування – допомогти клієнтові зрозуміти, що саме він сам і є та людина, яка повинна вирішувати, діяти, змінюватися, актуалізувати свої здібності [14]. У консультуванні акцентується відповідальність клієнта, а консультант ство-

рує умови, які заохочують його до вольової поведінки.

До освітнього процесу має залучатися особистість у всій своїй цілісності (не тільки з інтелектом, але й з переживаннями і почуттями). В такій атмосфері розвитку навчання отримує шанс стати більш глибоким, воно відбувається швидше і здійснює більший вплив на життя і поведінку студента, ніж традиційні методи навчання. У структурі інноваційних педагогічних технологій важливе місце посідають інтерактивні методи навчання, що мають особистісну та фахову зорієнтованість, оскільки інтереси і потреби особистості завжди пов'язані з її самореалізацією у професійній діяльності та життєвості.

Поняття «інтерактив» походить від англійського слова «interact», де «inter» – взаємний і «act» – діяти. Таким чином, «інтерактивний» означає «здатний до взаємодії (діалогу)» з чим-небудь або ким-небудь (людиною). Інтерактивне навчання за Т.Ю. Вахрушевою – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен, хто навчається, відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність [3].

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх його учасників. Спільна діяльність студентів у процесі пізнання, оволодіння навчальним матеріалом означає, що кожен вносить свій особистий індивідуальний вклад, що йде обмін знаннями, ідеями, засобами діяльності. Причому відбувається це в атмосфері доброзичливості та взаємопідтримки, що дозволяє не тільки отримати нові знання, але й розвиває саму пізнавальну діяльність, переводить її на більш високі форми кооперації та співпраці.

І.І. Драч зазначає, що ознаками інтерактивних методів навчання є: навчання в ситуаціях, максимально наближених до реальних; навчання не як повідомлення

знань, а як практичне використання цих знань; навчання в емоційно насиченому процесі колективної праці; і виділяє наступні: метод інциденту (модифікація методу конкретних ситуацій), метод тренування чуйності, або сензитивний метод, метод занурення (з елементами релаксації, навіювання та гри) [7].

Використання методів інтерактивного навчання у викладанні спецсеминарів, практикумів сприяє розкриттю та розвитку особистісного потенціалу майбутніх соціальних працівників як необхідної умови становлення їх професіоналізму, що підвищує ефективність навчального процесу, оскільки власна активність суб'єкта є джерелом безперервного розвитку особистості.

В.Л. Кокоренко пропонує також використання арт-технологій (техніка колажу, малюнок, маска, ляльковий театр) для створення оптимальних умов навчального процесу, які сприятимуть переходу самосвідомості спеціаліста на більш високий рівень [9].

В якості засобів реалізації розробленої нами технології передбачається використання різних видів мистецтва, таких як кіно, театр, музика, образотворче мистецтво, художня література, а також навчальних програм та різних наукових джерел. При цьому мають бути задіяні навчально-професійна, позанавчальна виховна, організаторська, творчо-пошукова, волонтерська та соціально-культурна, дозвілєва види діяльності.

Розвиток професійно-психологічної культури майбутнього соціального працівника – процес тривалий і багатоаспектний. Необхідна спеціальна організація навчально-виховного процесу, його змістовна модернізація, включення в нього факторів, що стимулюють трансформацію структурних складових психологічної культури в потреби особистості. Процесуальний етап вказаної технології полягає у дотриманні наступних психолого-педагогічних умов:

формування внутрішньої мотивації, по-

треби, стійкої установки саморозвитку професійно-психологічної культури;

фасилітація процесів усвідомленого активного професійно спрямованого навчання;

комплексне використання інноваційних психолого-педагогічних технологій та інтерактивних методів навчання;

психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в цілому;

врахування особистісно-орієнтованого підходу як базової ціннісної орієнтації, що визначає стратегію взаємодії викладача і студента;

оптимізація міжособистісних взаємин у системі «студент-викладач», суб'єкт-суб'єктний характер відносин;

диференціація навчання та індивідуальний підхід;

гармонійно організоване освітнє середовище для саморозвитку, створення емоційного клімату, що сприяє виникненню почуття психологічної захищеності;

цілісність процесу навчальної та позааудиторної діяльності для розвитку структурних компонентів професійно-психологічної культури в органічній єдності.

Результативно-аналітичний етап даної технології передбачає здійснення порівняльного аналізу експериментальних даних, узагальнення результатів дослідження, оцінку ефективності обґрунтованої і реалізованої системи розвитку професійно-психологічної культури студентів спеціальності «Соціальна робота», розробку практичних рекомендацій згідно з висновками експериментального дослідження, чому будуть присвячені наступні публікації.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, нами було розроблено та обґрунтовано технологію розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників, яка включає в себе мету, сукупність концептуальних підходів та принципів, психолого-педагогічних умов, форм, методів, засобів, видів діяльності щодо організації

навчально-виховного процесу, які сприяють досягненню поставленої мети, критерії, показники та рівні сформованості психологічної культури, очікуваний результат, що полягає в підвищенні її рівня після проведення психолого-педагогічного формувального експерименту.

Як було показано вище, основною метою експериментальної технології розвитку психологічної культури студентів-соціальних працівників є професійно-особистісний розвиток та зростання майбутнього фахівця. Сутність формувального експерименту полягала в організації такої системи навчально-виховного процесу, яка б стимулювала розвиток у студентів ознак прояву кожного з компонентів професійно-психологічної культури з урахуванням динаміки її розвитку.

Освітній простір має стати джерелом безперервного самовдосконалення майбутнього соціального працівника. Дотримання принципів людиноцентричного навчання, створення психолого-педагогічних умов, в яких студент може зайняти активну особисту позицію і в повній мірі розкритися як суб'єкт навчальної діяльності, підвищує ефективність професійно-психологічної підготовки, дозволяє залучити не лише свідомість студента, а і його почуття, вольові якості, тобто включити в процес навчання «цілісну людину».

Використовуючи у навчальному процесі університету означені засоби та методи, зокрема, інтерактивні технології навчання, що сприяють розвитку активності, критичного мислення, самостійності, відповідальності, розумінню інших людей та співпраці, психологічне консультування та соціально-психологічний супровід навчально-виховного процесу в цілому, можна підготувати фахівця з соціальної роботи, який буде конкурентоспроможним на сучасному ринку праці завдяки своїй соціальній та професійній компетентності, високому рівню професійної психологічної культури.

Впровадження комплексу вищенаведених заходів сприятиме переходу само-

свідомості фахівця на більш високий рівень, мобілізації психологічних резервів особистості і розгортанню усвідомленої, ціленаправленої діяльності з розвитку професійно-психологічної культури майбутнього соціального працівника як висококваліфікованого фахівця, що не лише володіє необхідним обсягом теоретичних знань, практичних умінь та навичок, а й прагне бути професіоналом, який не зупиняється у своєму розвитку.

Процесуальні аспекти та результати психолого-педагогічного формувального експерименту з розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників будуть висвітлені в наступних публікаціях автора.

Література:

1. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О. Балл. – Житомир: ПП «Рута», Видавництво «Волинь», 2008. – 232 с.
2. Братченко С.Л., Миронова М.Р. Личностный рост и его критерии / С.Л. Братченко, М.Р. Миронова // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб., 1997. – С.38 – 46.
3. Вахрушева Т.Ю. Теоретичні основи інтерактивної технології навчання / Т.Ю. Вахрушева // Нові технології навчання. – 2006. – № 44. – С.19 – 23.
4. Вильданова Ф.З. Образовательное пространство как источник саморазвития личности студента / Ф.З. Вильданова // Прикладная психология. – 2002. – № 5-6. – С.131 – 134.
5. Гапон Н.Т. Особистість педагога та проблеми інтеграції психотерапії в педагогіку / Н.Т. Гапон // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали Міжнародної наукової конференції 16-17 травня 2000 року [За ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського]. – Харків: ХДПУ, 2000. – 436 с. – 144 – 148.
6. Деркач А.А. Акемологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. – 752 с.
7. Драч І.І. Деякі аспекти активізації навчально-творчої діяльності студентів ВНЗ / І.І. Драч // Нові технології навчання. – 2006. – № 44. – С.27 – 32.
8. Ільїн В.В., Вирового В.І. Гуманітаризація навчання як творчий процес / В.В. Ільїн, В.І. Вирового // Гуманітарні науки і сучасність: 36. наукових праць. – К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1999. – С. 160 – 172.
9. Кокоренко В.Л. Арт-технології в підготовке спеціалістів поміюащих професий / В.Л. Кокоренко. – СПб.: Речь, 2005. – 101 с.
10. Колмогорова Л.С. Становление психологической культуры школьника / Л.С. Колмогорова // Вопросы психологии. – 1999. – №1. – С. 83 – 91.
11. Кочюнас Р. Основы психологического консульти-

- рования / Р. Кочюнас. – М.: Академический проект, 1999. – 240 с.
12. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М.: Изд-во Смысл, 1999. – 425 с.
  13. Панок В. Г. До побудови теоретичних засад української практичної психології / В. Г. Панок // Проблеми розвиваючого навчання: Матер. І та ІІ Міжнар. конф. [За ред. С. Д. Максименка]. – К., 1997. – С. 344 – 351.
  14. Пезешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни: тренинг разрешения конфликтов / Н. Пезешкиан. – СПб.: Речь, 2004. – 288 с.
  15. Рыбакова Н.А. Социальная работа и социальное образование: условия сохранения и развития жизненных сил человека в динамике социобития / Н.А. Рыбакова [Монография]. – Псков, 2000. – 184 с.
  16. Роджерс К., Фрейберг Д. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг. – М.: «Смысл», 2002. – 527 с.
  17. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: Навчально-методичний посібник [За ред. В.В. Рибалки]. – К.: ІПППО України, 2005. – 298 с.
  18. Удовенко М.В. Психологічне супроводження розвитку особистості в системі безперервної освіти / М.В. Удовенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 8. – С.75 – 76.
  19. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2005. – 490 с.
  20. Шапран О., Шапран В. Інноваційні технології в педагогіці та психології: їх сутність та види [Електронний ресурс] / О. Шапран, В. Шапран. – Режим доступу:<http://www.stattionline.org.ua/pedagog/85/15384-innovacijni-texnologii%D1%97v-pedagogici-ta-psixologi%D1%97x-sutnist-ta-riznovid.html>
  21. Штепа О.С. Тренінг «Актуалізація особистісної зрілості» / О.С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №2. – С. 42 – 46.
  22. Юрченко В. Оптимізація взаємин у системі «Студент – викладач» / В. Юрченко // Освіта і управління. – Т.1. – 1997. – №3. – С.103 – 110.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІМОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МЕТОДИКОЮ ПАРНИХ ПОРІВНЯНЬ МОТИВІВ

БІЛОУС Руслана Миколаївна

завідувач кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцького національного університету імені М. Остроградського,
кандидат психологічних наук, доцент

ЮДІНА Наталія Олександрівна

доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка,
кандидат психологічних наук, доцент

Ефективний освітній сектор, який відповідає потребам суспільства та ринку праці, надає змогу кожній людині швидко адаптуватися до нових соціально-економічних реалій в умовах кризових викликів сучасності. Формування європейського освітнього простору зумовлює прийняття провідних європейських стандартів, вдосконалення здобутків власної освітньої системи, актуалізуючи вивчення як перетворення процесу навчання, педагогічної діяльності, так і перебування учбової діяльності власне учнів. Оскільки мотивація є вихідним компонентом навчальної діяльності, то виокремлення її особливостей має важливе значення для оптимізації та інтенсифікації навчального процесу на всіх етапах. Мінливість та динамічність мотивації як психічного феномену вимагає вдосконалення та оновлення методів дослідження, використання сучасних багатовимірних методик вивчення мотиваційної сфери особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що мотиваційна сфера є важливою складовою структури особистості. За даними досліджень М. І. Алексеевої, Б. Ф. Баєва, Г. О. Балла, Н. О. Бойко, М. Й. Боришевського, Ю. З. Гільбуха, С. У. Гончаренко, О. К. Дусавицького, С. Д. Максименко, Ю. І. Машбиця, В. О. Моляко, В. Ф. Моргуна, С. Г. Москвичова, Н. А. Побірченко, В. В. Рибалки, Г. К. Середи, І. О. Синиці,

О. В. Скрипченка, В. А. Семиченко, Ю. М. Швалба мотиваційна складова є провідним компонентом навчальної діяльності. Г. О. Балл, Н. О. Бойко, М. Й. Боришевський, Ю. З. Гільбух, Г. С. Костюк, В. О. Моляко, Н. А. Побірченко, В. В. Рибалка, В. А. Семиченко, Ю. М. Швалб розглядають мотивацію як важливий чинник психічної регуляції людської діяльності.

О. М. Леонтьєв висуває положення про полімотивованість діяльності, спираючись на те, що складні форми поведінки та діяльності, до яких належить навчальна, спонукуються одразу кількома потребами. Перший варіант полімотивації, за О. М. Леонтьєвим, полягає в обумовленості навчальної діяльності пізнавальними та соціальними мотивами, що надають цій діяльності «дво-який» сенс. Другий варіант полімотивації – це поєднання смислоутворюючого мотиву, що здійснює функцію стимула та напрямку смислоутворення, з мотивами-стимулами, котрі відіграють роль лише додаткової стимуляції даної діяльності [4].

Л. І. Божович, В. К. Вілюнас, І. В. Імедадзе, В. І. Ковальов, Є. П. Ільїн підтримують точку зору про детермінацію навчальної діяльності водночас багатьма мотивами. Так, Є. П. Ільїн вважає, що справжня полімотивація має місце при досягненні людиною віддаленої мети (наприклад, у процесі навчальної діяльності – отримання освіти), яка спрямовується довготривалою мотиваційною установкою [3].

Тому перед дослідниками мотивації навчання постає задача вивчення не окремої її складової, а сукупності структурних компонентів. Загалом для дослідження мотивації навчання у практиці традиційно використовуються такі групи методик:

а) опосередковані методики (метод спостереження, бесіда з викладачами та батьками, аналіз успішності тощо);

б) прями методики (бесіда-інтерв'ю, «сходка спонукань»);

в) проєктивні методики (малюнкові методики, методика незакінчених речень тощо [2]).

Широкий репертуар мотивів дозволяє виявити методика дослідження полімотивації учнів та студентів, запропонована В. Ф. Моргуном.

На думку В. Ф. Моргуна, в ході становлення індивіда різні компоненти діяльності мають різний мотивуючий потенціал [6]. Першим критерієм виділення провідних видів діяльності служить зміст мотиву. Найбільш значущі мотиви діяльності фіксуються й усвідомлюються особистістю, трансформуючись у спрямованості на світ і саму себе. У залежності від того, які емоційні переживання і почуття викликає предмет (досягнення, уникнення чи нейтральні), ставлення до нього може бути емоційно позитивним, негативним чи невизначеним. Позитивне ставлення, що спонукає до досягнення, слід розуміти як інтерес до предмета (у самому широкому смислі). Спрямованість визначається через провідний інтерес чи сукупність інтересів. Потреби, мотиви, ставлення, інтереси і спрямованість, що характеризують мотивацію особистості, слугують також підставою для виділення з загальної структури діяльності провідних діяльностей (О. М. Леонтьєв, Б. Г. Ананьєв, Д. Б. Ельконін), хоча якісний склад і кількість провідних діяльностей у різних авторів не однаковий.

Другий критерій для виділення провідних діяльностей – системна будова діяльності (за О. М. Леонтьєвим). Людська діяльність реалізується зацікавленими,

рефлексуючими суб'єктами і містить наступні складові: активність суб'єкта діяльності; його взаємини з іншими людьми, соціальним оточенням і суспільством у цілому; перетворення предметів за допомогою засобів у необхідні продукти діяльності. На думку В. Ф. Моргуна, вичерпавши основні види діяльності, що можуть стати центром зацікавленості суб'єкта, одержуємо чотири «первинних» особливих діяльностей: трудову (мотив-предмет, засоби і продукт діяльності); спілкування (мотив-значущий інший, а в широкому змісті – група, суспільство); ігрову (провідний мотив – функціонування, у тому числі з засобами діяльності); самодіяльну (мотив-привласнення суб'єктом знань і способів соціально-предметної діяльності з ними, що лежить в основі самовдосконалення суб'єкта, набуття ним нових способів і потреб).

Навчальна діяльність є складною спільною діяльністю, що містить у собі дві більш прості: учіння – діяльність учня і навчання – діяльність вчителя. Учіння, у свою чергу, є «вторинною» діяльністю, оскільки має два провідних мотиви – самодіяльний і спілкування. Тобто, учіння визначається як самовдосконалення учня в умовах спілкування з носієм соціально-предметного досвіду. Б. Г. Ананьєв сформулював так: учіння – це пізнання плюс спілкування [1].

При вдосконаленні суб'єкта діяльності провідним стає «внутрішній мотив» пізнання. Всі інші мотиви (ігровий, трудовий чи спілкування) виявляються зовнішніми щодо пізнання, хоча вони всі присутні в навчанні і навіть можуть займати більш високі рівні в ієрархії мотивів особистості учня. Однак лише за умови домінування мотиву самовдосконалення (через пізнання, насамперед) і мотиву спілкування учень виступає як суб'єкт діяльності навчання, в інших випадках учіння стає дією (системою дій чи операцій), реалізуючись відповідно до проміжних цілей чи установок діяльності особистості. Виходячи з такого розуміння пізнавального мотиву,

можна визначити і пізнавальний інтерес як: позитивне ставлення; усвідомлений мотив досягнення; усвідомлену потребу в досягненні, предметом якої виступає присвоєння учнями знань, насамперед наукових понять і способів соціально-предметної діяльності з ними, що приводить до розвитку здібностей учнів, їх самовдосконалення.

Ґрунтуючись на концепції багатомірної особистості В. Ф. Моргуна [5], методика дослідження полімотивації дозволяє простежити зміст кожного з мотивів по мірі ускладнення і розвитку як діяльності, так і самих мотивів, а також виявити місце мотивації навчання в різних видах діяльності.

Досліджуванам пропонується відповідати на питання, що розкривають конкретний зміст кожного з мотивів і дозволяють визначити місце саме навчального компонента в ньому. Для зручності опитувальник можна умовно розділити на складові:

- перша дозволяє розглянути включення навчального компонента та мотивів навчання у різні за змістом діяльності: ігрову (функціонування), трудову (обов'язкову), спілкування та самодіяльності (саморозвитку);
- друга допомагає простежити мотивацію навчання при ускладненні рівня діяльності: навчання, відтворення, творчості;
- третя надає змогу проаналізувати включення навчального компонента в різні форми діяльності: моторно-продук-

тивну, перцептивну (спостереження), мовленнєво-розумову;

- четверта дозволяє розглянути мотивування різних модальностей настрою: від крайнього позитивного до крайнього негативного.

При обробці результатів опитування на підставі аналізу відповідей можна узагальнити декілька змістовних блоків: навчання, хобі, спорт, господарська праця, читання, професійна діяльність тощо. Відповідно до мети дослідження доцільно виділити блоки, що характеризують саме мотивацію навчання: процес навчання, набуття нових знань, шкільне життя взагалі, задоволення від отримання знань, інтерес до окремого навчального предмету, стосунки з учнями та вчителями, оцінки.

Дослідження полімотивації особистості методикою парних порівнянь дозволяють багатогранно проаналізувати структуру, зміст та ієрархію мотиваційної сфери особистості учня, студента, дорослої людини.

Література

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М.: Наука, 1977. – 380 с.
2. Елфимова Н. В. Диагностика и коррекция мотивации учения у дошкольников и младших школьников: учеб.-метод. пособие / Н. В. Елфимова. – М.: Изд. МГУ, 1991. – 108 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 512 с.
4. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы, эмоции / А. Н. Леонтьев. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 139 с.
5. Моргун В. Ф. Концепция многомерного развития личности и ее приложения / В. Ф. Моргун // Философская и социологическая мысль. – 1992. – №2. – С. 27–40.

ВОСПРИЯТИЕ И ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ РЕЧИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПСИХОЛИНГВИСТИКИ

Райлянова В. Э.

доцент, кандидат филологических наук Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара

Ключевые слова: психолингвистика, речь, восприятие, воспроизведение

Key words: psycholinguistics, speech, perception, production

Методика как наука начала создаваться на стыке 19-20 веков как следствие размежевания различных гуманитарных наук и в связи с необходимостью создания более рациональных приемов обучения иностранному языку. Вопрос о том, как надо поступать для достижения определенного результата в овладении деятельностью, основной предмет любой методики. Развитие методики осуществляется в неразрывной связи с другими науками в основном гуманитарного профиля. Методика обучения иностранному языку основывается на материалистической трактовке психических явлений. Сознание человека является высшей ступенью развития психики, оно общественно обусловлено. Психика является функцией мозга, свойством особым образом организованной материи. Положение о зависимости наших ощущений от мозга является основой многогранной психической деятельности человека, в том числе и речевой.

Психология – наука о закономерностях развития и формирования психической деятельности живых существ – имеет непосредственное отношение ко всем педагогическим дисциплинам. Взаимопроникновения психологии и методики преподавания иностранных языков особенно ощутимо в общей психологии речи, возрастной и педагогической психологии.

Речь на любом языке обеспечивается языковым материалом и речевыми механизмами. Участие в речи тех или иных механизмов зависит от содержания и целенаправленности речевого действия. Го-

ворение, например, осуществляется при помощи одного комплекса механизмов, аудирование – другого. Одновременное функционирование одного или нескольких речевых механизмов связано со сложностью речевых действий в пределах одного того же вида речевой деятельности. Овладение речью, лексически и грамматически правильной, хорошим звучанием в оптимальные сроки при минимальной затрате энергии основывается на понимании психофизиологической природы речи. Речь является сложной психической функцией человека, управляемой деятельностью головного мозга.

Внутренняя и внешняя речь существенно отличаются. Внутренней речью человек пользуется, когда мыслит, облекая свои мысли в речевые формулировки. Внутренняя речь не сопровождается озвучиванием, но имеет свою стилистическую и грамматическую структуру, а также специфическую речевую технику.

Основными признаками внешней речи, проявляющейся при говорении, является озвученность, адекватность ее структуры ситуации обобщения и эмоциональная окраска.

Генетически развитие внешней речи предшествует развитию внутренней. Овладение иноязычной речью идет также от внешней к внутренней. Происходит ее интериоризация. При говорении и письме идут от внутренней речи к внешней. Это процесс экстериоризации.

Восприятие речи представляет собой психолингвистический процесс, результа-

том которого является понимание и дальнейшая переработка информации. В основе восприятия лежит узнавание, то есть соотнесение образа воспринимает ого предмета с эталонным образом, хранящимся в долговременной памяти, через блок сличения коры головного мозга. Каждое речевое действие состоит из множества более мелких действий, именуемых операциями. Так, например, речевое действие понимания собеседника на слух включает операции анализа и синтеза слуховых образов лингвистических знаков с разных уровней, соотнесение их с понятиями, выявление связей между ними по грамматической структуре, синтезирование содержания.

Овладение речевой деятельностью на иностранном языке предполагает включение речевых действий и операций в речевое и не речевое общение. Это и со-

ставляет психолингвистическое содержание обучения иностранному языку как средству общения. С учетом психолингвистической природы порождения и восприятия речи можно произвести отбор речевых действий и операций с лингвистическими знаками изучаемого языка, определить типологию трудностей овладения ими и установить последовательность их выполнения.

Литература

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М., 1998.-896 с.
2. Белянин В.П. Психолингвистика. М., 2004. – 226 с.
3. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолингвистики. М., 1997. – 304 с.
4. Демьяненко М.Я., Лазаренко К. А., Мельник С.В. Основы общей методики обучения иностранным языкам. Киев, 1984. -254 с.
5. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. – СПб.: Русско-Балтийский информационный центр БЛИЦ, СОР, 2001. – 224 с.

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Лисогор А. В.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

В основі феномену зрілої особистості лежать проблеми росту, розвитку, саморозвитку, самовдосконалення та самоактуалізації людини. Існує велика кількість досліджень, які розкривають різні аспекти феномена особистісної зрілості. У загальному розумінні поняття «особистісна зрілість» визначається як вищий рівень розвитку людини, пов'язаний із формуванням і стабілізацією у неї певних якостей [4].

Дослідження феномену «особистісна зрілість» представлено в роботах Б. Г. Аманьєва, Л. І. Анциферової, М. Й. Боришевського, Б. С. Братуся, П. Я. Гальперіна, Ю. З. Гільбуха, Г. Олпорта, Ф. Перлза, А. О. Реана, К. Роджерса, Т. М. Титаренко, Д. Й. Фельдштейна, О. С. Штепи та ін.

Узагальнення існуючих розвідок дозволяє виокремити риси зрілої особистості, які до певної міри слугують критеріями сформованості особистісної зрілості:

Прийняття себе та інших (В. О. Аманьєв, С. Л. Братченко, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, О. С. Штепа).

Здатність до рефлексії та самопізнання (С. Л. Братченко, М. Р. Миронова, Г. Олпорт та ін.)

Саморозвиток і самоактуалізація (Н. В. Бордовська, Н. М. Дідик, А. Маслоу, А. О. Реан).

Здатність до емпатії й емоційна стійкість (С. Л. Братченко, М. Р. Миронова, Г. Олпорт, О. С. Штепа та ін.).

Відповідальність і здатність приймати рішення (Н. В. Бордовська, Н. М. Дідик, А. О. Реан, В. Франкл, О. С. Штепа).

Здатність до творчості, креативність (Л. В. Божович, А. Маслоу, К. Роджерс, О. С. Штепа).

Мотивація досягнення (Л. В. Долинська).

Особистісна зрілість поступово розвивається впродовж онтогенезу особистості. Важливим етапом у цьому процесі навчання в школі. Всебічний гармонійний розвиток і виховання підростаючого покоління є основним завданням і обов'язковою умовою закладів освіти. Виконання цього завдання сприяє формуванню та розвитку якостей, які в сукупності формують особистісно зрілу людину.

Людина стає особистістю тільки в процесі соціалізації (спілкування та взаємодії з іншими людьми). Коли дитина входить в шкільне середовище інтенсифікується її соціальний розвиток, оскільки дитина включається в різні сфери суспільних відносин і нову діяльність. Процес особистісного розвитку напряму залежить від рівня соціальної активності і ступеня продуктивності самої людини [1].

Формування особистості та її індивідуальних якостей відбувається насамперед в процесі виховання. У вузькому розумінні виховання – це процес свідомого, цілеспрямованого й систематичного формування особистості, який здійснюється в межах і під впливом соціальних інституцій (родини, виховних і навчальних закладів, установ культури, суспільних організацій, засобів масової інформації тощо) з метою її підготовки до повноцінного життя й самореалізації в суспільстві, до життєдіяльності в різних сферах соціальної практики (професійно-трудової, сімейно-побутової, суспільно-політичної й культурної) та до виконання певних соціальних функцій, прийняття соціальних ролей [2].

Ще одним фактором розвитку певних якостей особистості є включення її у процес

діяльності. Людина оволодіває певним соціальним досвідом через залучення до різноманітних видів діяльності, соціальних зв'язків і стосунків. Навчальна діяльність та специфічні методи роботи здатні підсилити процес розвитку особистісної зрілості учнів.

Якості особистісної зрілості формуються та розвиваються в умовах шкільного середовища за допомогою певних методів. Розглянемо декотрі з них.

- Словесні методи (бесіда, лекція, диспут, дискусія). За допомогою цього методу в учня формуються певні знання та навички. Людина оволодіває інформацією, стає інтелектуально розвинутою, ерудованою. Переймає досвід правил ведення бесід, дискусій, диспутів. Водночас вчиться висловлювати власну точку зору, сприймати інші погляди на ситуацію, вести діалог.

Педагогічні вимоги. А. Макаренко зауважував, що без щирої, переконливої, гарячої й рішучої вимоги не можна починати виховання колективу. Цей метод полягає в педагогічному впливі на свідомість вихованців із метою спонукання до позитивної діяльності або гальмування негативних дій і вчинків. Певні вербалізовані вимоги сприяють розвитку та активізації вольових якостей, формують мотиваційну сферу, сприяють виробленню позитивних навичок поведінки [3].

- Громадська думка. Сутність цього методу полягає в обговоренні вчинку учня в колективі, де аналізуються позитивні чи негативні сторони дій. Обговорювати чи критикувати треба не особистість учня, а сам вчинок, його наслідки для колективу та самого учня. В учня формується знання про правила, норми та цінності існування в суспільстві [3].

- Привчання; як один із методів виховання, привчання ґрунтується на вимозі до учня виконати певні дії. Головним чинником у привчанні є режим дня і діяльності школяра. Цей метод розвиває дисциплінованість учня, його пунктуальність, серйозне ставлення до поставлених задач, вчасність виконання завдань, відповідальність [3].

Доручення. Учні пропонують конкретні завдання, виконання яких потребує певних зусиль. Цей метод сприяє розви-

тку креативності, самосвідомості та відповідальності за взяті на себе доручення.

Змагання. Сутність змагання полягає у включенні учнів в ситуацію суперництва, конкуренції. За допомогою цього методу розвивається мотивація досягнення, здатність приймати рішення, креативність, відповідальність за власні вчинки.

- Заохочення. Заохочення учнів до групової та творчої роботи, наукової діяльності та спортивної діяльності сприяє розвитку індивідуальних якостей, креативності, прийняття інших. За допомогою цього методу учні виявляють свої ролі в діяльності (лідер, генератор ідей, критик, теоретик, практик, душа компанії тощо).

Покарання. Сутність цього методу полягає у осуді негативних дій і вчинків з метою їх припинення або недопущення в майбутньому. Застосовування цього методу в учнів сприяє формуванню причинно-наслідкових зв'язків, які формують систему знань щодо взаємодії в соціумі [3].

Отже, шкільне середовище сприяє формуванню та розвитку рис зрілої особистості за допомогою виховних методів. Ці методи можуть реалізуватися в шкільних заходах. Зокрема, концерти, конкурси малюнків, спортивні змагання, олімпіади, позакласні години на різні теми, екскурсії, вікторини, наукові та творчі проекти, розвиваючі ігри, лекційно-тренінгові заняття тощо.

Головним завданням вчителів, батьків та адміністрації школи є залучення учнів до різних видів діяльності, спостереження за активністю та підтримка позитивних намірів учнів.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М.: Наука, 1977. – 380 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. посібник / О. І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 528с.
4. Штепа О. С. Дефініція особистісної зрілості / О. С. Штепа // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Збірник статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 16 (19). – С. 149-157.

РОЗВИТОК НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ РАНЬОГО ДИТЯЧОГО АУТИЗМУ

Санько К. О.

викладач кафедри психології

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Гісіна В. Г.

студентка 4-го курсу спеціальності «Психологія»

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Ключові слова: діти з аутизмом, розвиток мовлення, комунікативні навички, «супроводжуюче навчання», вербальні та невербальні навички спілкування.

Keywords: children with autism, language development, communication skills, «accompanying learning» verbal and nonverbal communication skills.

На сучасному етапі тема аутизму в Україні дуже актуальна, оскільки число дітей з цим діагнозом збільшується з кожним роком. У вітчизняній літературі залишається недостатньо розробленою проблема формування комунікативних навичок у дітей з дитячим аутизмом. Описано окремі методичні прийоми, спрямовані не стільки на формування комунікативних навичок, скільки на розвиток мови. Залишаються актуальними питання про методи та прийоми психологічного впливу, розробки корекційних програм, спрямованих на формування комунікативних навичок у дітей з аутизмом.

Дослідженнями комунікативних навичок при дитячому аутизмі займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: В.В. Лебединський, К.С. Лебединська, І.І. Мамайчук, О.С. Нікольська, Н. Жукова, Є. Мاستюкова, С. Морозов, Т. Морозова, Т. Філічева, М. Шеремет та Д. Шульженко.

На думку Є. П. Ільїна, критеріями спілкування між реальними людьми є: обмін інформацією, обмін емоціями та взаємодія. «Спілкування людей – це специфічний вид комунікації, пов'язаний з психічним контактом між реальними суб'єктами та приводить до їх взаємовпливу та взаєморозуміння» [3].

Рудольф і Кетлін Вердербери вважають, що спілкування може відбуватися у самих різних умовах. Незважаючи на відмінності в підходах до дослідження спілкування у вітчизняних та зарубіжних теоріях можна говорити про те, що всі дослідники визнавали роль і вплив спілкування на розвиток особистості [1].

У сучасному суспільстві існує проблема адаптації дітей з порушеннями розвитку. Для усіх груп таких дітей характерна зміна способів комунікації, яка проявляється у тому, що в них порушено мовне спілкування, у багатьох комунікація здійснюється при активізації невербальних засобів. Багатьом дітям притаманні дефекти звуковимови, ускладнений процес сприйняття та осмислення змісту оповідань, казок та ін. Зв'язкова мова не відповідає віку [7].

Наразі розглянемо більш детально проблематику розвитку спілкування у дітей з проявами аутизму. Аутизм класифікується як самостійний розлад, який вперше був описаний Л. Каннером у 1942 р. Він проявляється в ухилянні від контакту з оточуючими, в прагненні до самотності, в затримці мовного розвитку, в неадекватній реакції на сенсорні подразники, що впливають на органи чуття.

Одним з головних недоліків, що перешкоджають успішній адаптації дітей з дитячим аутизмом, є порушення комунікативних навичок спілкування. Зарубіжними вченими розроблені три основні підходи до формування комунікативних навичок у таких дітей: психоаналітичний, біхевіористичний та психолінгвістичний. Прихильники психоаналітичного підходу розглядають комунікативні порушення при аутизмі як засіб вираження внутрішніх психічних конфліктів. Вони вважають, що недоліки комунікації є наслідком порушення самосвідомості, розвиток комунікативних навичок у дітей з аутизмом здійснюється у ході терапевтичної роботи, спрямованої на формування самосвідомості та вирішення внутрішніх психічних конфліктів [6].

У програмах біхевіористичного напрямку детально розроблялися умови, для навчання де використовують підказки та велике значення приділяється підкріпленню правильних відповідей. Найбільш ранні програми, що базуються на психолінгвістичному підході, навчали дітей використанню відповідних комунікативних навичок у контексті структурованих терапевтичних занять. При цьому не розглядалося питання про перенесення освоєних комунікативних навичок в умови повсякденного життя. Це призводило до деяких змін у програмах: дослідники почали приділяти увагу «функціональності» комунікативних навичок у повсякденному житті.

Найбільш ефективною, на думку багатьох зарубіжних вчених, є методика «супроводжуючого навчання», яка дозволяє навчати дітей комунікативним навичкам у рамках природньо-виникаючих ситуацій. Таким чином, процес корекції базується на особистих інтересах і потребах дитини, що призводить до підвищення результативності навчання [5].

Лебединська К. та Нікольська О. розрізняють чотири види стану мовленнєвої сфери у дітей з аутизмом. Діти з I типом розвитку аутизму – це діти, які демон-

струють найяскравіші, порівняно з іншими групами, порушення розвитку: поведінка погано контрольована, мовлення відсутнє, можуть випадково вимовлятися окремі слова, що не спрямовані на комунікацію. Діти з II типом розвитку мають значну затримку у розумовому і мовленнєвому розвитку. Вони користуються переважно короткими стереотипними фразами-штампами. Формуються багаточисельні стереотипні дії, моторні і мовленнєві, яких не буває у звичайних дітей. Для III типу характерний високий рівень мовленнєвого та інтелектуального розвитку, проте такі діти, володіючи мовленнєвими формами, не вміють орієнтуватися на реакцію інших у процесі спілкування, не здатні до конструктивного діалогу, у них спостерігаються нав'язливі захоплення, часто не здатні до навчання внаслідок порушення довільної діяльності. У дітей IV типу – бідне, інтонаційно невиразне мовлення, порушене розуміння чужого мовлення [2].

Передача інформації здійснюється за допомогою знакових систем. Прийнято виділяти два види комунікації в залежності від використовуваних знакових систем: вербальна та невербальна. Тому для виконання корекційних заходів із дітьми з РДА психологи використовують невербальні та вербальні навички спілкування. Для роботи з дітьми-аутиками вони використовують загальноживані піктограми із зображеннями предметів або дій, що позначають певні види діяльності, приміщень, піктограми із зображенням дій, відповідних соціальній ситуації. Використання методу спільного малювання у роботі з дитиною-аутиком дає можливість розвивати невербальні та вербальні засоби комунікації. Дорослий вербально супроводжує все, що відбувається на папері. Такий коментар дозволяє уточнити значення слів, уже відомих дитині, а також знайомить її з новими словами та їх значеннями, збагачуючи тезаурус дитини [6, 7].

Якщо дорослий пропонує дитині з проявами аутизму значиму для неї тему ма-

люнка, то на занятті виникає ситуація, котра спонукає дитину до активних дій. Їй подобається те, що відбувається на аркуші паперу. Використовуючи такий інтерес, психолог залучає дитину до активної участі в процесі малювання: роблячи паузи, питаючи поради, «забуваючи» домалювати важливу деталь, спонукає дитину завершити малюнок.

Аутичній дитині дуже важливо отримати значущий для неї результат якомога швидше, така дитина не вміє чекати [4, 5]. Тому в ситуації спільного малювання вона часто погоджується на таку ступінь участі в спільній діяльності, яка раніше в інших ситуаціях виявлялася просто неможливою.

Отже, проаналізувавши особливості комунікативної сфери дітей з проявами аутизму, можна зробити висновок, що мовленнєвий розвиток дітей з аутизмом характеризується досить специфічними рисами та багато в чому залежить від того, чи проводиться корекційне втручання. У процесі розвитку навичок спілкування

дитини з аутизмом необхідна, крім роботи фахівця, велика підтримка найближчого сімейного оточення: батьків, братів, сестер, дідусів і бабусь, а також спілкування з дітьми, які не мають порушення розвитку спілкування.

Література

1. Вердербер Р. Психологія спілкування/ Р.Вердербер, К. Вердербер. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 320 с.
2. Вітюк В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом як запорука подальшого навчання у школі / Вітюк В., Тарасюк Л. // Збірник наукових праць «Педагогічний часопис Волині». – 2016. – № 1(2). – С. 75-80.
3. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений/ Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 576 с.
4. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей/ В.В. Лебединский – М.: Москва, 1985. 167 с.
5. Лебединская К. С. Диагностика раннего детского аутизма: начальные проявления/ К.С. Лебединская, О.С. Никольская – М.: Просвещение, 1991. – 96 с.
6. Мамайчук І.І. Допомога психолога дітям з аутизмом/ І.І. Мамайчук – СПб.: Мова, 2007. – 288 с.
7. Никольская О. С. Аутичный ребенок. Пути помощи/ О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг – М.: Теревинф, 2000. – 336 с.

МАСОВЕ УЗАЛЕЖНЕННЯ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Вінтюк Ю. В.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри Теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка»

Ключові слова: молодь, uzalezhenня, соціально-психологічна проблема.

Key words: young people, addiction, social-psychological problem.

Узалеження стали звичним явищем повсякденності, характерною ознакою сучасності; причому вони набули поширення серед усіх верств населення, як людей різного віку, так і соціального стану. Але найбільше занепокоєння викликає стрімке поширення всеможливих uzalezhenнь серед підростаючого покоління; дедалі частіше ми зустрічаємося з ними у дитячому і підлітковому, тобто в учнівському середовищі; не менш поширене дане явище і в молодіжному віці. Серед низки негативних наслідків необхідно відзначити, що uzalezhenня перешкоджають конструктивній взаємодії з тими, хто навчається, зокрема, зі студентами, що утруднює перебіг навчально-виховного процесу. Відповідно, подолання різних видів uzalezhenнь є актуальним завданням, без вирішення якого взаємодія викладачів з тими, хто навчається, значно ускладнюється, а нерідко взагалі стає неможливою.

Мета роботи: з'ясувати особливості uzalezhenнь у молодіжному середовищі як потенційної загрози її особистому та соціальному благополуччю.

Існує багато різноманітних uzalezhenнь, за своєю природою вони бувають: фізіологічні, психологічні та психофізіологічні. Найвідоміші й достатньо добре вивчені: наркоманія; алкоголізм; токсикоманія та тютюнопаління. Проте є й багато інших, які теж поширені й завдають немало клопоту, не лише педагогам: ігроманія – пристрасть до азартних ігор; комп'ютерне uzalezhenня;

телевізійне uzalezhenня; релігійне uzalezhenня (проявляється в релігійному фанатизмі); видовищне uzalezhenня (найчастіше у футбольних фанатів); клептоманія – пристрасть до крадіжок; пристрасть до ризику (у т. з. “екстремалів”); uzalezhenня від забобонів; сквернословство (словесне uzalezhenня); пристрасть до збагачення, накопичення речей тощо; uzalezhenня від іншої людини чи групи та багато інших.

Важливо відзначити, що в усіх випадках йдеться про uzalezhenня нормальної людини, яка не має психічних розладів. У протилежному випадку спостерігаються інші, жакливіші uzalezhenня (які проявляються в прагненні до здійснення насильства, проявів жорстокості – садизм, знущання і приниження – мазохізм, манія переслідування, манія величчя, потяг до здійснення злочинів та ін.) [1, с. 14]. Проте найбільше розповсюдження у молодіжному середовищі, серед студентів зокрема, набули: комп'ютерне, нікотинове, алкогольне а також uzalezhenня від всеможливих “гаджетів”: мобільних електронних пристроїв. Кожне з них заслуговує окремого розгляду.

Комп'ютерне uzalezhenня на сьогодні охопило вже не лише підлітків та молодь, але й дітей, починаючи від молодшого шкільного віку, причому тенденція до його подальшого розповсюдження не спадає. Діти нерідко щоденно годинами проводять час за комп'ютером, причому не

тільки без будь-якої мети, але й без контролю та керівництва дорослих. Як найменші, так і старші школярі переважно грають у всеможливі ігри, проводять час у соціальних мережах чи в Інтернеті, іноді переглядають мульт- або кінофільми. Проте дуже рідко можна спостерігати якусь серйозну роботу, як навчальну, так і будь-яку іншу. В результаті вони лише отримують узалежнення та завдають шкоду своєму здоров'ю; будь-яких вигод від долучення до благ інформаційної цивілізації підростає покоління переважно не отримуює.

Не здають своїх позицій і традиційні в минулому узалежнення, від нікотину та алкоголю, і навіть отримують подальше розповсюдження. Тютюнопаління, у більшості як шкід, так і інших навчальних закладів, стало буденним явищем, настільки звичним, що на нього часто вже не звертають уваги як педагоги, так і батьки підлітків та юнаків. Наявний вплив не лише прикладу дорослих, передусім батьків та педагогів, але й старших приятелів, а також реклами, як тютюнових виробів, так і алкоголю. Молодь дедалі більше прагне швидше подорослішати, стати самостійними, і нерідко шлях до цього вбачають у тому, щоб палити цигарки та за будь-якого випадку вживати алкоголь. Практично ніякої протидії з боку як владних, так і громадських структур ця згубна тенденція не має.

Не меншого розповсюдження набуло також узалежнення і від всеможливих

портативних комунікаційних пристроїв: мобільних телефонів, смартфонів, планшетних комп'ютерів та ін. Такі пристрої, хоч і мають чималі та різноманітні можливості, переважно використовуються для марнування часу, і не приносять користі їхнім власникам. Причому ніякої шкоди у цьому сучасні підлітки та молодь не вбачають, це така собі безневинна патологія, яка у наш час вже стала загальною нормою, мало не взірцем для наслідування. Однак така шкода є, і вона непоправна, передусім для їхнього особистісного здоров'я, як і для всього нашого суспільства загалом; проте на сьогодні це відомо лише вузькому колу фахівців і педагогам, які працюють з підлітками та молоддю. Дана ситуація, з огляду на реальність небезпеки та її можливі наслідки, потребує ретельного вивчення задля пошуку можливостей її виправлення.

Висновок. Узалежнення молоді, що набули у наш час масового розповсюдження, зберігають тенденцію до подальшого поширення, оскільки не зустрічають належної протидії, як з боку урядових, так і громадських інституцій, а нерідко також з боку батьків та педагогів. Це завдає не лише непоправної шкоди фізичному та соціальному здоров'ю підростаючого покоління, але й становить потенційну загрозу для соціуму загалом.

Література:

1. Вінтюк Ю. В. Психологічні закономірності виникнення узалежнень у шкільному віці та способи протидії їм // Здоровий спосіб життя. – 2008. – № 34. – С. 13-20.

ПРОФАЙЛИНГ, КАК МЕТОД СОЗДАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОРТРЕТА ПОТЕНЦИАЛЬНОГО ПРЕСТУПНИКА

Каримова Р.С.

студент,

Стерлитамакский филиал Башкирского государственного университета

Стуколова Л.С.

старший преподаватель,

Стерлитамакский филиал Башкирского государственного университета

В правоохранительной деятельности необходимо знание о личности, её поведении, побуждающие совершать преступные деяния. Также во многих научных статьях, изданиях, форумах ставятся проблемы применения таких знаний. Благодаря научным исследованиям как зарубежным, так и отечественным выделяют новое направление в психологическом обеспечении профессиональной деятельности правоохранительных органов, которое можно использовать на уровне их профессиональной компетенции на стадиях выявления, раскрытия, расследования преступлений. Проще говоря, это методика «чтения людей», то есть совокупность методов прогнозирования поведения человека на основе анализа наиболее частных признаков, таких как, характеристика внешности, вербальное, а также невербальное поведение. Называется данный метод профайлинг^[1].

В конце 70-х годов прошлого века в Израиле профайлинг был как составная часть практически применимых психологических знаний и нашёл свое применение в авиационной службе по гражданским перевозкам. Тогда целью его было уменьшение террористических рисков в изучении вылетающих и прибывающих в аэропорты пассажиров. При досмотре и проверке пассажиров задавались различ-

ные вопросы, такие как «цель вашего визита» или «кто укладывал Ваш багаж», при этом выявляли реакцию на, казалось бы, простые вопросы. Затем уже в 80-х годах Пол Экман разработал методику, которая предполагала возможность оперативного определения эмоционального состояния человека, что и легло в основу современного профайлинга. Именно благодаря этому профайлинг получил широкое распространение в зарубежных странах, и в первую очередь в правоприменительной и правоохранительной сфере.

Данные навыки, содержащиеся в данном методе, очевидно применимы в любой сфере деятельности, которая непосредственно связана с взаимодействием с людьми. Так, например распространение получил авиационный и железнодорожный профайлинг, который позволяет определять потенциально возможного противоправного поведения в больших скоплениях людей, как в аэропорту, так и на вокзалах. Также развивается данная методика в местах массового скопления людей. На службе у сотрудников правоохранительных органов получил свое развитие криминальный профайлинг. Он помогает служащим при составлении портрета предполагаемого преступника путем анализа места преступления, а также следов с места преступления. Необходимость криминального профайлинга и в том, что можно дистанционно определять агрессивно

---

1 Анфиногенов А. И. Психологическое портретирование неустановленного преступника. М., 2002

настроенных людей и выявлять носителей оружия, взрывчатых веществ.

В настоящее время данный метод получил свое широкое развитие в зарубежных странах. Так в деятельности правоохранительных органов иностранных государств имеет место в двух случаях:

1. Программы задержание насильственных преступников, с целью раскрытия серийных преступленных деяний;
2. Технология опроса пассажиров при предполетном досмотре, с целью обнаружения потенциальных преступников.

В основе профайлинга лежат результаты многих научных исследований в области поведенческого постоянства преступников, которые совершали такие преступления, как коррупция, незаконный оборот наркотических и психотропных веществ, оружия, терроризм, преступления сексуального характера. В свою очередь знания, средства и методы, таких научных отраслей, как криминалистика, психология, криминология тоже интегрировали в практическую деятельность правоохранительных органов. На сегодняшний день собран огромный объем сведений, затрагивающий теоретические и прикладные аспекты изучения такого явления, как ложь и скрытая информация в рамках психологического обеспечения служебной деятельности.

Концепция метода профайлинга заключается в положении о том, что характеристики преступного деяния являются отражением личности и поведения виновного. Таким образом, исходя из этого в 1888 году, британский хирург Т.Бонд составил первый психологический портрет личности Джека Потрошителя. Далее уже в ряде зарубежных стран были созданы модели портретирования: географическая модель Д.Росмо (Канада), модель Д.Кантера (Великобритания), модель ФБР (США)^[2].

2 Canter D., Heritage R. A Multivariate Model of Sexual Offence Behavior // The Journal of Forensic Psychiatry. 1989. Vol. 1.

В основе исследований П. Экмана^[3], В. Фризена, К. Шерера, М. Цукермана, Б. Де Пауло, В. А. Лабунской, О. Фрайя^[4] лежат положения о том, что лицо, которое собирается совершить то или иное преступление содержит определенный набор подозрительных признаков во внешности, поведении и др. Исследование и систематизация таких признаков дает возможность создания портрета потенциального преступника, на основании которого можно будет квалифицировать человека как опасного для общества или же неопасного. Итак, под профайлингом необходимо понимать выявление потенциально опасных лиц, относящихся к той или иной категории преступников.

При составлении портрета преступника особое внимание уделяется «улика преступного поведения». К ним можно отнести допрос, на котором непосредственно выявляется:

Психологическое состояние человека;

Неестественность поведения при контакте с сотрудниками служб.

Также возможны воздействия на потенциального преступника при помощи различных техник общения, для получения необходимой информации.

При этом применяются такие инструменты профайлинга, как:

Оперативная психодиагностика (то есть это возможность определить, по внешним характеристикам, по тому, во что одет человек, по его походке, на какие поступки он способен, а также склонности человека);

Распознавание лжи и чтение эмоций (то есть это возможность, по мимике, речи, а также жестам, определить лжет ли человек или нет);

Изучение черт лица (то есть составление данных о человеке по его черепнолицевому профилю);

Переговоры и манипуляция (то есть определенные техники общения, помо-

3 Экман П. Психология лжи. СПб.: Питер, 1999. 272 с

4 Фрай О. Детекция лжи и обмана. М.: ОЛМА-Пресс, 2005. 176.

гающие объяснить человеку, что вы правы);

Графология (получение данных о человеке его по почерку, при этом можно получить и такие данные о нем, как эмоциональное состояние, психологические особенности и др.).

Для повышения эффективности работы правоохранительных органов необходимы специалисты по профайлингу, которые будут применять в своей деятельности знания, методы и технологии, необходимые для предотвращения преступлений или же для их раскрытия. На сегодняшний день наибольшее распространение такой метод, как профайлинг получил в зарубежных странах. В Российской Федерации технологией профайлинга занялись лишь в 2004 году после террористических актов. В настоящее время в России уделяется все большее внимание данному методу, так как его внедрение вносит существенный вклад по обеспечению безопас-

ности общества от различного рода преступлений. Для того, чтобы технология профайлинга развивалась в нашей стране, необходимо включить её в образовательную программу при подготовке специалистов в области юриспруденции, а также при повышении квалификации и переподготовке кадров в органах государственной службы, потому что при обладании такими знаниями и методами, возможно увеличить эффективность работы правоохранительных органов по пресечению убийств, терроризма, а также экономических преступлений и преступлений в отношении несовершеннолетних.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кулик А.В. Записки профайлера – Москва, 20152-3 с.
2. Canter D., Heritage R. A Multivariate Model of Sexual Offence Behavior // The Journal of Forensic Psychiatry. 1989. Vol. 1
3. Фрай О. Детекция лжи и обмана. М.: ОЛМА-Пресс, 2005. 176.
4. Эжман П. Психология лжи. СПб.: Питер, 1999. 272 с.
5. Анфиногенов А. И. Психологическое портретирование неустановленного преступника. М., 2002.

УКРАЇНЦІ У ЛЬВІВСЬКО-ВАРШАВСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ШКОЛІ: ТРУДНОЩІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Вінтюк Ю. В.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри Теоретичної та практичної психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Ключові слова: Львівсько-Варшавська філософська школа, ідентифікація приналежності, українські науковці.

Key words: Lviv-Warsaw Philosophic School, identification of belongin, ukrainian scientists.

Розвиток науки на території Західної України, філософії зокрема, відбувався в різні часи у різних умовах і зазнавав різних впливів. Передусім це впливи адміністративні, оскільки дана територія в різні історичні періоди належала до різних держав; проте не менше значення для її становлення мали впливи освітянські та наукові. З огляду на це значний інтерес становить вивчення процесу розвитку як освіти і науки, так і окремих наукових шкіл на території колишньої Галичини, саме у період після здійснення освітньої революції, яка відбулася в країнах Європи та Америки у XIX ст. Не менший інтерес становить дослідження участі у цих процесах саме корінного населення, тобто українців. У даному викладі обмежимося розглядом питання приналежності українських науковців до діяльності Львівсько-Варшавської філософської школи (ЛВФШ).

Мета роботи: з'ясувати труднощі, що виникають при розгляді проблеми приналежності українських науковців до діяльності ЛВФШ.

Проблема, що перебуває в центрі уваги у даній роботі, була розглянута С. Іваником [1]. Він цілком правомірно піднімає питання про те, що до числа осіб, які входили до наукової школи К. Твардовського, (яка існувала у 1895-1939 роках), входили науковці різних національностей. Оскільки діяльність школи відбувалася на

українських етнічних землях, він зробив спробу з'ясувати, хто з українців брав участь у її діяльності. Проте при розгляді даного питання неминуче виникають певні труднощі, зокрема, ідентифікації приналежності до числа діячів даної наукової формації.

За вихідне міркування з цього приводу автор бере наступне: "Школа Львівсько-Варшавська – це плеяда учнів Казимира Твардовського і учнів його учнів, чи плеяда дослідників різних спеціальностей, які діяли в окреслених часових межах (кінець 90-х років XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.) у Львові та Варшаві, згуртованих довкола К. Твардовського інституційно й ідейно, або принаймні ідейно" [цит. за 1, с. 232-233].

За ознаки приналежності до даної наукової формації С. Іваник бере критерії, які сформулював історик філософії Я. Воленський:

- генетичний – викладацька діяльність К. Твардовського і його учнів;
- географічний – існування школи у Львові та Варшаві;
- часова – з кінця XIX ст. до II Світової війни;
- мериторичний – наявність спільних ідей.

Причому приналежність до учнів Твардовського, на думку дослідника, може бути визначена за такими критеріями:

- навчання у Львівському університеті, з прослуховуванням навчальних кур-

сів у Твардовського або його учнів;

- участь у діяльності організаційної наукової інституції школи Твардовського – Польського філософського товариства (ПФТ) у Львові;
- участь у роботі друкованого видання ПФТ – наукового часопису “Філософський рух”.

Розглянемо деякі труднощі, які виникають при спробі застосувати висунуті положення на практиці.

1. Передусім, видається незрозумілою відсутність чіткого означення сфери діяльності. Якщо засновник школи, К. Твардовський був філософом, то сферою поширення його як інституційної діяльності, так і ідей повинна бути філософія (або її складові, згідно з тогочасними уявленнями: психологія чи логіка). А тому неправомірно до кола учнів вченого зараховувати письменників, літературних критиків, перекладачів та інших фахівців, чия професійна діяльність далека від філософії і ніяким чином не може здійснюватися шляхом розвитку спільних ідей. Наразі фактично виходить так, що до числа учнів К. Твардовського потрапляють фахівці всіх спеціальностей, які навчалися на філософському факультеті.

2. Проте навіть перебування у певному середовищі не означає автоматичну приналежність до нього. Наприклад: багато заробітчан, різних національностей, перебувають зараз у різних країнах Європи, проте далеко не всі з них інтегрувалися у європейське суспільство (і становлять з ним цілісну сутність), завдяки тому, що вони: вивчили мову, опанували традиції, культуру, здобули необхідні спеціальності тощо. Натомість серед них чимало таких, які навіть десятиліттями проживаючи в інших країнах, не опанували державної мови, не знають ні культури, не дотримуються традицій, і вже тим більше не вважають дане середовище своїм (де їх теж вважають лише чужинцями). Аналогічно далеко не всіх з тих, хто навчався у Львівському університеті та слухав виклади К. Твардовського чи його учнів, можна

вважати їхніми учнями у буквальному сенсі, а тільки суто формально.

3. Слабким місцем є також те, що питання приналежності до української національності взагалі не розглядається, тому не зрозуміло, як здійснювалася в ході даного дослідження така ідентифікація: лише за українським прізвиськом? Адже незаперечно, що дане питання є не менш складним, як приналежність певної особи до конкретної наукової школи, з різних причин, які теж заслуговують окремого розгляду.

Очевидно, що при спробі застосувати вказані критерії ідентифікації на практиці не завжди можна отримати достовірні результати. Зокрема, виникає проблема самоідентифікації, оскільки, вірогідно, далеко не всі, кого зарахували до ЛВФШ, дійсно вважали себе причетними до неї. І тут криється найбільша складність, оскільки більшість із тих, кого вважають приналежними до даної формації, не залишили свідчень при визнанні власної приналежності до її діяльності. Так, на філософському факультеті Львівського університету навчалися всі, хто мав намір здобути певну спеціальність; лекції Твардовського або його учнів слухали всі, хто вивчав філософію; до числа членів ПФТ входили також ті, хто бажав глибше освоїти філософію; у науковому виданні “Філософський рух” не було заборони на публікацію тим, хто не навчався у Львівському університеті і не поділяв наукові погляди Твардовського та його учнів. Тому, навіть якщо хтось відповідає всім переліченим вище критеріям, то приналежність до ЛВФШ при цьому зовсім не обов'язкова. Можна припустити, що ніяка кількість одиничних критеріїв не дасть бажаного результату, і лише наявність визнання власної приналежності до певної формації може служити єдино вірним – інтегративним – критерієм такої причетності.

Отже, висвітлення поставлених питань потребує детального розгляду, з наведенням конкретних прикладів та здійсненням їхнього аналізу.

Висновок. Проведене дослідження дозволило з'ясувати, що при розгляді питання приналежності українських науковців до діяльності ЛВФШ виникають певні труднощі, які зумовлені недостатністю або й нечіткістю критеріїв визнання приналежності як до названої науковій форма-

ції, так і до української національності; а тому подальше вивчення даної теми вимагає подолання вказаних труднощів.

Література:

1. Ivanyk S. Ukraińcy w Szkole Lwowsko-Warszawskiej / S. Ivanyk // *Diametors.* – 2012. – № 23. – С. 232-235.

ЕДИНОБОЖИЕ МОИСЕЯ СОГЛАСНО ВЕТХОМУ ЗАВЕТУ И КОРАНУ

Фоменко Е.А.;

студент 4 курса ФИПО ФГБОУ ВО «ВГСПУ»

Ключевые слова: Моисей, христианство, ислам.

Keywords: Moses, christian, islam.

В современном мире существует три авраамические религии: иудаизм, христианство и ислам. Ключевой личностью, признаваемой всеми тремя религиями, является пророк Моисей, который жил примерно за полторы тысячи лет до Рождества Христова. Моисей исповедовал строгий монотеизм, свойственный его праотцу Аврааму.

Целью данной статьи является исследование личности единобожия Моисея согласно священным писаниям христиан и мусульман.

В писании христиан личность Моисея описывается в Ветхом Завете, в главах «Исход», «Левит», «Числа», «Второзаконие». Моисей предстает перед нами как пророк, придерживающийся строгого монотеизма, так в главе «Исход» сказано: «Моисей закрыл лицо свое, потому что боялся воззреть на Господа»[1]. Моисей, находясь на воспитании в царской языческой семье фараона, исповедовал монотеизм, который он подкрепил, находясь в услужении у Иофора мадиамского.

Далее в главе «Исход» говорится: «И сказал Моисей Богу: вот, я приду к сынам Израилевым и скажу им: «Бог отцов ваших послал меня к вам»[2], т.е. Моисей обращался к Богу, соблюдая принцип Единобожия, который лег в основу иудаизма, где Моисей признается главным пророком.

В главе Моисей неоднократно обращается к Господу, от имени которого он творит свои знамения, с целью повлиять на фараона, который оказался непоколебимым в своем неверии. Так, говорится:

«Господи! Для чего Ты подвергнул бедствию народ сей, и для чего послал меня? Ибо с того времени, как я пришел к фараону и стал говорить именем Твоим, он начал хуже поступать с народом сим»[3].

Выйдя из египетского плена, у горы Синай, евреи послушались приказания Господа, о соблюдении строгого Единобожия создал себе тельца. Господь наказал их строгой казнью умерщвления многих из них. Так, сказано: «И стал Моисей в воротах стана и сказал: кто Господень, иди ко мне! И собрались к нему все сыны Левины. И он сказал им: так говорит Господь Бог Израилев: возложите каждый меч свой на бедро свое, пройдите по стану от ворот до ворот и обратно, и убивайте каждого брата своего, каждого друга своего, каждого ближнего своего»[4].

Главный принцип, который принес Моисей с горы Синай, заключался в первой заповеди, говорившей о строгом Единобожии: «Я Господь, Бог твой, Который вывел тебя из земли Египетской, из дома рабства; да не будет у тебя других богов перед лицом Моим»[5].

Единобожия Моисея рассматривается в Коране идентичным образом. В исламской религии, Муса (Моисей) входит в категорию Улюль-Азм (пророки, обладающие твердой решимостью), являясь одним из пяти главных пророков Единобожия за всю историю.

Доказательством единобожия Мусы является его разговор с фараоном. Так в суре «аш – Шуара» говорится: «Фараон сказал: А что такое Господь миров? Он, Муса сказал: «Господь небес, земли и того,

что между ними, если вы уверены в истине»[6]. Муса, в аяте, разъяснил фараону свое вероубеждение, охарактеризовав Бога подобным образом, соответствующим единобожию.

Единобожие Мусы подкрепляется следующим аятом: «Муса сказал своему народу: «Просите помощи у Аллаха и терпите. Воистину, земля принадлежит Аллаху. Он дарует ее в наследие тому из Своих рабов, кому пожелает, и благой конец уготован богобоязненным»[7].

Далее в Коране описывается ситуация погони фараона за евреями. Свидетельство Мусы о единобожии дано в ответ сподвижникам Мусы, которые испугались приближения войска египтян. Муса ска-

зал: «О нет! Со мной – мой Господь, и Он укажет мне прямой путь»[8].

Таким образом, образы Единобожия Моисея Библии и Мусы Корана является в целом идентичным. В священных текстах он приводится как пророк провозглашавший Единобожие среди евреев, которые последовали за ним. В стихах Библии и аятах Корана он заявляет о своей богобоязненности и следовании указанию Господа.

Источники:

1. Библия // «Исход»: глава 3, стих 6.
2. Библия // «Исход»: глава 3, стих 13.
3. Библия // «Исход»: глава 5, стих 22 – 23.
4. Библия // «Исход»: глава 32, стих 26 – 27.
5. Библия // «Исход»: глава 20, стих 2.
6. Коран // «аш – Шуара»: сура 26, аят 23 – 24.
7. Коран // «аль – Араф»: сура 7, аят 128.
8. Коран // «аш – Шуара»: сура 26, аят 62.

ФІЛОСОФСЬКО СВИТОГЛЯДНИЙ ЗМІСТ ПРОБЛЕМ КОМП'ЮТЕРНОЇ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Рідченко Л. О.

викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти

КЗ Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Ключові слова: нелінійність, віртуальна реальність, випадковість, спонтанність, мережеві технології.

Комп'ютерні віртуальні технології займають важливе місце в життєдіяльності людини та стали, в більшості випадків, невід'ємною його частиною. Теорії нелінійності і віртуальності здійснюють вирішальний вплив на різні галузі науки і на численні прикладні питання. На даний момент ми спостерігаємо інтенсивні і глибокі зміни в середині віртуальної реальності, які пов'язані з появою комп'ютерів і процесом математизації знань, який постійно прискорюється в час науково-технічного прогресу.

Розглядаючи комп'ютерну віртуальну реальність необхідно відмітити, що вона з однієї сторони пов'язана з кіберпростором, медіапростором, а з іншої – фізичним світом. О. М. Астафьева звертає увагу на те, що «інтерпретувати і пояснювати процеси саморозвитку віртуальних просторів – медіа-просторів, інформаційно-комунікативного середовища Інтернету, комп'ютерної віртуальної реальності – в рамках певних дисциплінарних меж складно» [1, с. 422]. Саме Інтернет виступає однією з головних тенденцій розвитку медіапростору, та щоб зрозуміти його вплив на індивідуальну та суспільну свідомість необхідно одночасно бути і спостерігачем і підслідним.

Л. А. Ороховська орієнтується на вплив мас-медіа на конструювання соціальної реальності, визначаючи, що «мас-медіа, здійснюючи вплив на свідомість індивіда, можуть спричинити віртуалізацію реального життя, адже досить часто ми співвідносимо реальні події та вчинки з стандартами, які нам нав'язують мас-медіа. Мас-

медіа здійснюють на нас не тільки значний вплив, але і значний тиск. Ті, хто володіє ЗМІ, визначають, що потрібно та корисно аудиторії, а що – ні» [8, с. 110].

Характеризуючи віртуальну реальність можна виділити її панорамність, тобто розгляд подій як окремої людини так і багатьох інших інтерпретацій. Панорамність містить в собі як вигадані особисті історії з життя, так і дійсні. Також не менш важливою її характеристикою є певна феноменальність. Віртуальна реальність – феномен стійкості деякого утворення структури, вона може абсолютно не залежати від причин, що її породжують, чи то бути умовно об'єднаною в концептуальний об'єкт чи простір, але в дійсності не бути ні тим, ні іншим. Вона може належати або до середовища дійсності, або до середовища аналізу. Феномен віртуальної реальності має досить важливе практичне значення. Як вважає Д. В. Дюжев «з одного боку, відповідні системи виявляються чудовими засобами для підготовки та тренування людей, проектування складних конструкцій. З іншого боку, віртуальна реальність може розглядатися як свого роду наркотик, оскільки об'єктом її діяння є мозок людини, а також як засіб влади над людьми, коли людина відривається від дійсності і живе в ілюзорному світі. У віртуальному просторі людина здатна тестувати свою волю і інші психологічні якості. Видима людиною псевдореальність підчиняється та змінюється згідно її волі» [6, с. 227].

Використаємо теорію складних систем для пізнання віртуальної реальності в не-

лінійній методології. І. А. Верещагін констатує, що «шлях до складного – це шлях до середовищ з великими нелінійностями і новими властивостями, з більш складним спектром форм і структур. Це дає підстави розглядати світ як ієрархію середовищ з різною нелінійністю... Надскладне, нескінченномірне, хаотизоване на рівні елементів середовище (система) може описуватися, як і будь-яке відкрите нелінійне середовище (система), невеликим числом фундаментальних ідей і образів, а потім і математичних рівнянь, що визначають загальні тенденції розгортання процесів у ньому» [4, с. 266]. Розглядаючи під таким кутом зору віртуальну реальність, виділимо випадковість як один із її компонентів який зустрічається зі складністю та нелінійністю.

Ще Гольбах писав про слово «випадковість», як про дії які, неможна передбачити «Необхідність є постійний і непорушний зв'язок причин з їх наслідками. Вогонь необхідно запалює горючі речовини, що потрапляють в сферу його дії. Людина необхідно бажає того, що корисно або здається корисним її благополуччю. Природа в усіх своїх явищах з необхідністю діє згідно властивості її суті... У нас, як і в природі, ніщо не відбувається *випадково*, бо випадок, як ми це довели, є позбавленим сенсу словом. Все, що відбувається в нас або здійснюється нами, так само як і все, що відбувається в природі або що ми їй приписуємо, залежить від необхідних причин, які діють за необхідними законами й роблять необхідні наслідки, що породжують інші наслідки» [5, с. 352].

Однак необхідно відрізняти спонтанність від випадковості. Для віртуальної реальності випадковість є одним із значень спектрів гри, а от спонтанність вказує на присутність мережного середовища. Як пише Ю. В. Сачков «нині випадковість, що спирається на незалежність, розглядається як одна з важливих і самостійних начал світу, які символізують його рухливість, гнучкість, мінливість і породження нового» [9, с. 59]. А от спонтанність – це

перш за все непередбачуваність, яка виникає при певній грі нашої уяви.

Використаємо нелінійні системи фіксування причинно-наслідкових зв'язків. Таке багатомірне мислення дозволить виявити несподівані смисли віртуальної реальності. Випадкове нелінійне мислення можна спостерігати у взаємодії простого та складного, порядку та хаосу і т. д. Так, нелінійність багатогранна і випадковість її мислення змінює наші уявлення про світ. В. В. Налімов підкреслюючи загадковність світу використовує поняття «замежної реальності» для опису спонтанності, яку він називає метавипадковістю. «Спонтанність (чи метавипадковість)» знаходить своє вираження в силогізмі Бейєса. Це формальний, тобто математичний, опис процесу самоорганізації, що не підкоряється причинно-наслідковій розшифровці» [7, С. 149].

Бескова І. А. відкриває нам нові можливості випадковості підкреслюючи її підпорядкованість хаосу де «хаос є *генератором випадковості*, генератором різноманітності, з якої складається нова єдність, народжується нова структура. Розглянемо, хоч би як приклад, спогади або перечитування якого-небудь тексту. Перечитування – це завжди не повне повторення по старих слідах, воно завжди *чимось* доповнюється. Це *щось* визначається накопиченою людиною (за час, що пройшов між прочитаннями) досвідом або просто вільними миттєвими асоціаціями свідомості. Нескінченне повторення одного й того ж, передумування, перечитування, перегляд накопичених матеріалів і записів, ніколи не протікає повністю і цілком по колишніх руслах. Ця неповторність старого і е висічення іскор нового знання в собі самому» [2, с. 128].

З самого початку необхідно погодитися з тим, що для вивчення нелінійності як головної властивості природи, світу необхідно відповідно сучасне нелінійне мислення. Тим самим синергетична концепція пізнання, з однієї сторони, – спрямована на пізнання системних закономір-

ностей, а з іншої, – на дослідження точок розриву еволюції системи. Відповідно одному із законів природи все змінюється від порядку до безпорядку. Людина намагаючись подолати безлад прогресує або регресує в своєму розвитку.

Коли людина робить спробу змінити певну мікроситуацію знаходиться в режимі мультимедіа і має змогу зазирнути в різні проміжки часу здійснюючи коливання в можливих світах, але в дійсності ніяких змін в часі не спостерігається, то іншими словами вона для своєї мети використовує віртуальну реальність. На думку Л. М. Богатої «віртуальність уявляється як можливість розгортання потенційної можливості, багатоаспектності. Зазначена множинність дозволяє більш адекватно описувати складні процеси, що відбуваються в реальній дійсності» [3, с. 52].

Так, комп'ютерні мережеві технології відкривають нам нові можливості, але тим самим і спонукають до переосмислення ролі віртуальності. Створення комп'ютерних віртуальних технологій значно розширює спектр можливостей людини. Вплив її на комп'ютерні віртуальні технології дозволяє вирішувати надскладні задачі, які не може вирішити про-

сто людський мозок, або запрограмований нею комп'ютер.

Література

1. Астафьева О. Н. Синергетический дискурс современных информационно-коммуникативных процессов / О. Н. Астафьева // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – С. 419–443.
2. Бескова И.А. Природа и образы телесности / И.А. Бескова, Е.Н. Князева, Д.А. Бескова. – М.: Прогресс-Традиция, 2011. – 456с.
3. Богатая Л. Н. На пути к многомерному мышлению: Монография / Л. Н. Богатая. – Одесса: Печатный дом, 2010. – 372с.
4. Верещагин И. А. Метафизика точных наук, синергетика / И. А. Верещагин / Оригинал-макет подготовлен в БФ ПГТУ, 2004, доработан, 2012. – 292с.
5. Гольбах П. А. Избранные произведения: в 2 т.–Т. 1. –М.: Соцэк-гиз, 1963. – С. 352.
6. Дюжев Д. В. Виртуальная реальность: проблема концептуального потенциала / Д. В. Дюжев // Наука. Религия. Суспільство. – 2003. – №3. – С. 226 – 231.
7. Налимов В. В. Самоорганизация как творческий процесс: философский аспект / В. В. Налимов // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – С. 143-154.
8. Ороховська Л. А. Віртуалізація мас-медіа і соціальної реальності в контексті конструктивістського підходу / Л. А. Ороховська // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. / Гол.ред. В. С. Пазенок. – К.: КУТЕП, 2012. – Випуск 13. – С. 107–117.
9. Сачков Ю. В. Научный метод: вопросы и развитие / Юрий Владимирович Сачков. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 160с.

I. A. ILYIN ABOUT THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF THE PERSON

Lyudmila Fedotova

Ukhta State Technical University

Abstract: this article analyzes the problems of spiritually-moral education of a person. Attention is drawn to the most characteristic manifestations of the crisis of spirituality and transformation necessary to overcome it. Of particular importance is the responsibility of education in nurturing the younger generation, the future of our country.

Key words: spirituality, spiritual culture, spiritual and moral education, spiritual values, spiritual renewal.

Education is such field of activity which is difficult to overestimate. At the present stage the country is faced with serious problems relating to all spheres of society, and the growth of a number of negative phenomena.

Therefore, before the universities the challenge is not only to lay the ideological foundations for the younger generation, but also to provide society with professionals with the perfectly formed consciousness. It can be assumed that there are today more important task than the training of highly educated, spiritually and physically developed specialist to ensure him a decent and fulfilling life.

The solution to this challenge is impossible without referring to the values that contribute to the education of the moral personality. Almost completely destroyed the spiritual, disappear such concepts as goodness, grace, more in the relations between people manifest cruelty and intolerance. People no longer trust each other. But the spiritual strength, which is excessively deteriorated, has led the current generation to moral devastation. In General debases the core, life support layer, without which the normal life of a society is meaningless. [1].

As at the time correctly noted Y.N. Afanasyev, that in modern society there is a drop of spiritual culture, devaluation of moral norms, utilitarian professionalization leads to the loss of life guidelines. Therefore, to reform society, it is necessary to pay attention primarily on the spiritual and moral educa-

tion of young people, which affects not only her fate but also the future of our country.

In connection with this problem of special interest is the approach of the Russian philosopher of the XIX-XX century Ivan Alexandrovich Ilyin, who not only foresaw the crisis and has described it as spiritual, but most fully and comprehensively disclose it.

The basic idea, which he pursues in many of his works boils down to, first and foremost, to make an internal update, the soul-spiritual transformation of man, with other benchmarks relevant to the upbringing and education, religion and culture... These changes, scheduled Ilyin, connected with overcoming of crisis of spirituality. At the heart of its pedagogy Ilyin put the principle of morality associated with the revival of religious samostojni and self-esteem. Showing the link between education and spirituality, he thereby pointed to a particular life status such as seeking, responsibility, service. People must be educated, as he believed, brotherhood and justice, a component of human culture from the inside. In his understanding of the substantial component in man must be spiritual. Everyone must protect themselves from vulgarity and evil, through the art form of spiritual and religious experience, on the basis of the highest values [2].

Life experience and statistics of modern society show that almost all of today's youth is either in a spiritual dungeon, or its moral decay. Therefore, to have turned our youth in

discrediting individuals, personal spiritual experience, in his understanding, is at the heart of the formation of the whole person, and the core of education should be the assimilation of the spiritual values. Knowing that the modern Russian education is not engaged in the problems of the inner spiritual life of man, N. Ilyin in his work "On the education of the future Russia" for this reason wrote that education by itself does not contribute to the formation of man, but only raznosyat and, of course, ruins it, because it is certain, favorable for a person, a soulless man, not with conscience, it only begins to abuse [3].

Reflecting on these changes, the scientist spoke bitterly about the decline of culture, which is associated with a low level of spirituality: "Culture of the heart is not culture and civilization, creating a disastrous technique and humiliating, painful life." They find themselves in a similar situation, the person is lost, loses the ability correct orientation and self-determination that leads to a "divided consciousness" and makes people unhappy. The person experiences constant dissatisfaction, frustration.

Therefore, there is a sense, in his understanding, speaking and, of course, to admit that an illiterate, but a decent, honest man is much better than scholar unconscionable; and that formal education outside of faith, honor and conscience, creates not national culture, but a vulgar corruption of civilization.

In modern education there are differences between intellectual readiness and moral education of graduates of secondary schools between vocational training and their spiritual and moral culture. As sometimes noted, the person may be a scientist, but a villain. Based on this, the result of education should be good members of society. The purpose of education, as did the philosopher should be "a new way of life that defines the direction of being" [3].

The process of education is the education of the spiritually-sighted, warm-hearted and whole person with a strong character. The

most important thing in educational activities – introduction to spirit and the attainment of spirituality. In this case, the man opened new horizons for the entry, once again, in the aspect of human existence.

It should be noted that special importance he attached to the steps of a continuous educational process, from primary school to University, which reveal the need for the inextricable relationship and spiritual-moral education at each of the stages. Moreover, priority is given to spiritual and moral education.

A major role in the development in the development of spiritually-moral potential, moral and spiritual values in the mind of the individual and the formation of a full personality belongs in the Humanities. They appeal to man, to his intellectual and emotional spheres, they also is not just a carrier of moral values, but also the guardian of moral truths [4].

In the middle of XIX century A. Lamartine, French poet, historian, political figure, wrote that the loss of even one moral truth leads to the destruction not only of man, but of all mankind.

Discipline Humanities allow us to devise a strategy life, including personal, social, professional self-determination of man, his motives. In addition, the spiritual value directs the person to select models of their "Me" lifestyle. Finding humanitarian knowledge for spiritual self-development, each student should possess a sense of dignity.

So the teacher, having social responsibility, sets a vector in the behaviour of the young person. It is obvious that the personality cannot evolve out of itself, according to Ilyin, she needs to focus on the world of values and join them.

That is why modern pedagogy for the formation of personality, her upbringing must be based on spiritual and moral values. "Modern humanity – he wrote in his work "About the future of Russian culture" – has created a heartless culture and immersed in the chaos of spiritual Eclipse". And then it continues that the culture will come an update that, in

his opinion, "should be an epoch in history," for all that has been done in the culture leads us to the horrible monstrous manifestations of internal violence and external equipment.

Here Ilyin argues that the education of the mind, creative inner forces of man, education of a creative person is all that should be the subject of cognitive activity emerging personality and creative activity [5].

And depending on that the younger generation will consider to be a basic, sacred, show only the future of Russia. No matter what status a person holds, everything must be subordinated to the main – service to the Fatherland, its greatness, excellence, quality. About the installation he did in "On the education of the future Russia".

Subject to the foregoing and based on the new requirements of society to education, by level of education, given the new conditions of life, it is necessary to change teaching techniques, allowing a different approach to the content of the educational process.

Consequently, today's student must be prepared so that he saw not only their problems but also problems of other people, was carried out search for personal meaning and intensified the development of spiritual culture, and, of course, was an educated, cultured man, but not informed [4]. And here much will depend on the particular teacher, his professionalism, from which position he will occupy.

Invaluable experience of education and training Ivan Ilyin, his legacy allows you to identify the prerequisites of development and adaptation in the solution of modern problems of upbringing and education. The fate of the future of Russia, as was said eighty years ago, philosopher Ilyin, depends on how we

develop and strengthen in the young generation spirituality, how spirituality promote mental activity, improving yourself, improving the world, and sought opportunities for self-improvement [6].

The ideas expressed by Russian philosopher of the XIX-XX century, reflected in the modern system of Russian education, associated with the beginning of a new culture of education. It is very important that this problem can be solved at the state level. Having a methodological basis for the organization of spiritually-moral education in the image of the teacher I. Ilyin, it is safe to say that people, whatever conditions of life he possessed, must remain spiritual and moral being [1]. Having such qualities, imparted to the learner by the teacher, he did not win and able to resist, regardless of the conditions, any test, even the most severe.

Literature

1. Fedotova L.F. Thinkers of the past on the spiritual and moral upbringing of young people/integration of science and practice as a mechanism for the effective development of modern society material XVI International Scientific and Practical Conference. Science and Information Publishing Centre, Institute of Strategic Studies, 2015. – P. 104-108.
2. Ilyin Mr. The path of spiritual renewal. A spiritual education publication. – M.: Alta-Print, 2006, – 448 p.
3. Ilyin Mr. On upbringing in the coming Russia/Mr. Ilyin// op.: v10t. – 2. kn. 2.-M.: «The Russian Book», 1993.
4. Fedotova L.F. Humane education and dialogue as necessary conditions for the development of a quality educational system specialist/integration of science and practice as a mechanism for the effective development of modern society materials XVI International Scientific and Practical Conference. Science and Information Publishing Centre, Institute of Strategic Studies, 2015. – P. 104-108.
5. Ilyin Mr. On the coming Russian culture/homeland and we. –Smolensk, 1995. – P. 423-477.
6. Ilyin Mr. The foundations of Christian culture. – M.: «Eksmo», 2011 – 39 p.

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ ПАМЯТИ: ФАНТАЗИИ И ВОСПОМИНАНИЯ

Карпицкий Н.Н.

доктор философских наук,

доцент Луганский национальный аграрный университет (Украина, г. Харьков)

Ключевые слова / keywords: память / memory, сознание / consciousness, фантазия / fantasy, сновидение / dream, тело / body, время / time

Признаком «нормальности» развития личности является способность разграничивать собственные воспоминания и фантазии. С утратой этой способности личность теряет связь с реальностью и замыкается в собственном мире. Подобного рода опасность возникает, когда внутренний психический мир переживается значительно ярче и содержательней, чем внешний мир. В силу чего человек перестает воспринимать любые внешние факторы в качестве критерия реальности, и тогда в его сознании происходит смешение воспоминаний о реальных событиях с фантазией.

В связи с этим возникает вопрос, можно ли найти внутренние критерии, позволяющие разграничивать подлинные воспоминания от фантазии даже в такой ситуации, когда все внешние критерии уже утратили свое значение? С позиции физикализма этот вопрос не решаем. Если память записывается в мозге, как это полагается в рамках биологического подхода, то при актуализации записи мозг может переработать память как угодно, и потому внутренних критериев достоверности памяти быть не может.

Тем не менее всякий человек ощущает различие между тем, что вспоминает, и тем, что воображает. Это различие феноменологически очевидно, однако оно не сводится ни к ясности или интенсивности образов, ни к связанности с другими явлениями жизни. Существует особое чувство причастности потоку времени или действительному течению событий. Это чув-

ство сопровождает образы в памяти, но его лишены образы собственной фантазии. Описать это чувство проблематично, так как оно не выражено в каких-либо определённых, для которых же имелись бы слова.

1. Связь тела и памяти в концепции А. Бергсона

Сновидения протекают в другом времени, поэтому образы сновидений сопровождают иное чувство причастности времени. Благодаря этому человеку удастся различать по памяти сон и явь. Чувство причастности времени внутри сновидения другое, нежели в бодрствовании, но всё равно присутствует. В противном случае человек не мог бы отличить сновидение от своей более поздней фантазии о сновидении.

Анри Бергсон преодолевает физикализм и по-новому раскрывает связь тела и памяти. Тело отличается от прочих явлений мира, ибо оно – центр действия, который приводит в движение остальные образы мира. Благодаря телу настоящее можно отличить от прошлого. Настоящее сенсомоторно – это система ощущений и движений. Тело (как и, в частности, мозг) – это один из образов потока жизни, а потому не может накапливать или продуцировать другие образы. Тело – это область сенсомоторных явлений мира, граница между тем, что воздействует, и тем, на что воздействуют. «Сенсомоторные приспособления дают бездейственным, а значит, бессознательным воспоминаниям средство обрести плоть, материализоваться, стать в итоге наличными. Для того чтобы

воспоминание вновь появилось в сознании, необходимо, чтобы оно спустилось с высот чистой памяти к той строго определенной точке, где совершается действие. Другими словами, именно от настоящего исходит призыв, на который отвечает воспоминание, но именно от сенсомоторных элементов наличного действия воспоминание заимствует дающее жизнь тепло» [1, 256].

На основе концепции А. Бергсона можно дать одно из возможных объяснений чувству причастности воспоминания потоку действительных событий. Если тело сенсомоторно упорядочивает мир, то должна быть и сенсомоторная память тела, в соответствии с которой прошлые события отличаются от воображаемых. Следовательно, с помощью психосоматических практик можно восстанавливать память.

Но как быть с памятью сновидений – ведь они не связаны с сенсомоторной памятью бодрствования?

Если вслед за А. Бергсоном понимать тело не как материальный предмет сам по себе, а как особое явление – центр действия, тогда можно говорить о единстве тела: хотя в сновидении и в бодрствовании тело явлено по-разному, эти явления тела восходят к одному центру действия. Следовательно, внутреннее единство тела не нарушается другими жизнями (если они есть), в которых тело человека может быть явлено совсем по-другому.

Из этого следует, что возможны психосоматические практики, которые позволяют восстанавливать память того, что за пределами данной человеческой жизни. Такие практики должны раскрывать особое чувство причастности совсем другому времени, которое сопутствует образам потока иной жизни и позволяет отличать эти образы от собственных фантазий.

2. Экзистенциальное страдание, которое обусловлено структурой восприятия времени

Утрата чувства причастности времени делает человека счастливым в своём замкнутом мире, ибо для него воображаемое

и действительное равнозначны. Он может удовлетвориться любой фантазией, и ему не важно, что этого не было на самом деле.

Примером может служить реальный аутист, которого мне пришлось встретить. Каждому встречному он по своему усмотрению давал имя, наделял его тут же им самим придуманной историей и уже относился к нему как к старому знакомому. Этому аутисту можно было объяснить, что он ошибается, и тот даже сначала соглашался, но тут же забывал об этом. При этом данного аутиста ничто не волновало, ибо в воображаемом мире у него было всё, чего бы он ни захотел.

Соответственно возможны такие психосоматические практики, которые подавляют чувство причастности времени. В этом случае человеку будет казаться реальной любая фантазия о своём прошлом в этой или в другой жизни. Это открывает путь шарлатанству, имитирующему мистический опыт расширения сознания. Зачем помогать вспомнить прошлую жизнь, если намного проще утопить человека в собственном воображении о прошлых жизнях? Такого рода шарлатанство грозит тем, что на каком-то этапе воображение поглотит и настоящую жизнь тоже.

Чем ярче чувство причастности времени, тем ярче ощущение отсутствия того, что должно было произойти в потоке времени, но так и не произошло, что в свою очередь усиливает экзистенциальные страдания, связанные с собственной нереализованностью, разлукой, потерей чего-либо.

Человек страдает от разлуки потому, что все его ожидания вдруг оказались фантазией. Не будь чувства сопричастности времени, не было бы и особой разницы, фантазия это или реальность. Человек понимал бы, что расстался навсегда, но это его не волновало бы. Страдание порождает чувство, что другой человек больше не принадлежит твоей жизни, твоему времени, и в связи с этим оно приобретает не

ситуативный, а экзистенциальный характер. Чем сильнее ощущается различие между памятью и воображением, тем глубже экзистенциальное страдание.

В обостренном чувстве причастности времени можно ощутить отсутствие человека, который так и не появился в личной жизни. Ощущение его присутствия могло быть дано в сновидениях или других измерениях жизнях, однако в настоящей жизни он отсутствует, а значит, отсутствует и в памяти. Вместо этого есть экзистенциальное чувство, что кого-то не хватает, и пустующее в жизни место переживается столь отчётливо, что человек, для которого оно предусмотрено, начинает казаться давно знакомым.

Именно это ощущение отсутствия лежит в основе убеждения, что помимо настоящей есть и другие жизни, память о которых иногда спонтанно пробуждается. Подобное ощущение отсутствия может касаться не только человека, но и событий или чего-то, что не удалось реализовать в жизни.

3. Память и сознание в понимании восточных традиций

В буддизме и в вайшнавизме существует представление о карме и прошлых жизнях, которое укоренено в традиции. Однако внеконфессональное распространение представления о прошлых жизнях в интеллигентской среде постсовесткого пространства способствовало увлечению буддизмом, однако мотивация обращения к вайшнавизму была другая. Это естественно, ибо освобождение в буддизме связано не с поклонением Высшему Богу, а с пониманием закона причинности, которому подчинена жизнь. Гаудия-вайшнавизм, напротив, интересуются своими прошлыми жизнями редко. Они признают реинкарнацию по закону кармы как

общий закон жизни, который не особенно интересен тому, кто целиком посвятил себя преданному служению Богу. Поэтому они не придают большого значения различным практикам, берущим начало в классической йоге, которая представляет интерес для тех, кто стремится расширить сознание. Внутренне единство тела, которое сохраняется и в сновидении, и в других возможных жизнях, позволяет путём психосоматической практики йоги вспомнить другие жизни.

Модель тела в индийской йоге соответствует психологическому архетипу мирового древа. Древо символизирует самость и три уровня сознания – корни (бессознательное, мир сновидений), ветви по четырем сторонам света (мир бодрствования) и ветви, устремленные к небесам (запретельное). Архетип древа в йоге выражается в хребте человека, который связывает не три, а семь уровней сознания, символизируемых чакрами.

Уровень сознания, символизируемый пятой чакрой (у горла в области щитовидной железы), описан не столь ясно, как остальные, однако именно на этом уровне раскрывается чувство причастности времени, которое позволяет отличать прошлое от фантазии. Если методами йоги усилить восприятие на уровне этой чакры, то можно пробудить чувство причастности другому времени, которое позволит отличать воспоминания прошлой жизни от фантазии. Если, наоборот, отделиться от этой чакры, то можно перестать различать воображаемое и действительное даже в этой жизни.

Литература

1. Бергсон А. Собр соч. Т.1. Опыт о непосредственных данных сознания. Материя и память. М.: Московский клуб, 1992. 336 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ВІРТУАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Рідченко Л. О.

викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти

КЗ Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Ключові слова: віртуальна реальність, не лінійність, складка, складність.

Метою нашої статті є аналіз концепта «віртуальна реальність» в сучасній науці. У даному дослідженні ми спробуємо розкрити глибину віртуальної реальності за допомогою логічно побудованого процесу організації творчого мислення.

Сучасна філософія науки намагається дослідити не лише особливості наукового пізнання, а й, розглядаючи наукову діяльність, потребує відкриття нового знання. Наукове знання обмежене певними принципами, але не зважаючи на загальні методологічні вимоги, нелінійний стиль мислення розширює межі наукової раціональності. Адже на певних етапах свого розвитку наука не може уникнути кризових ситуацій, завдяки яким змінюються наукові картини світу. Тобто наука діє за певними правилами, а коли з'являються нові факти, які неможливо пояснити за допомогою уже відомих теоретичних представлень, вчені намагаються доповнити вже відомі правила новими. Так наприклад, завдяки дослідженню складних нелінійних систем ми можемо отримати нові знання та оцінити наслідки їх застосування. Зокрема, у працях В. С. Стюпіна можна спостерігати яких змін зазнає образ науки, як трансформується наукове знання [8; 9; 10; 11; 12].

Сучасне суспільство не зупиняється на здобутках минулого. Хоча на перший погляд здається, що мало чим можна здивувати сучасну людину. Але навіть увірвавшись в космічні простори та морські глибини, людство не припиняє здійснювати нові відкриття. Гадаємо, що це неможливо було б здійснити без творчих особистостей, діяльність яких приваблює своєї но-

визною особливо якщо ця новизна відповідає потребам даного часу. Наука має стати головним важелем по збереженню життя людини. У створенні глобальних катастроф зазвичай винна людина, дії якої призвели до певних катаклізмів у природі. Але і спасти людство в змозі лише людина з своїм унікальним мозком. М. В. Ковальчук, О. С. Нарайкін, Е. Б. Яцішина наголошують, що «сьогодні людство знаходиться в точці біфуркації. Ми підійшли до усвідомлення того, що повинні стати частиною природи, жити за рахунок принципово нових ресурсів і технологій, створених за зразком живої природи. А це можливо тільки з використанням найдосконаліших технологічних досягнень» [2, с. 11].

Віртуальна реальність з'являється там, де порушується рівновага в можливих світах, відчуття стабільності зникає і з'являється певний хаос, тобто на зміну лінійності приходять нелінійність. Адже входження у віртуальну реальність неможливе без впливу на органи відчуттів, які «також мають нелінійні характеристики чутливості, межі сприйняття, інакше ми були б всевидючими, і такими, що все чують казковими істотами (доступні усі частоти і інтенсивності вібрацій і випромінювань), з таким надмірним обсягом інформації ніякий мозок не впорався б» [1, с. 55].

Для тлумачення віртуальної реальності використаємо поняття «складки», яке А. В. Беліченко роз'ясняє так: «Складка – це передбуттєвість буття, яка виникає завдяки взаємодії взірця та матеріалу, лекала та тканини. Складка охоплює і те, що вона виражає, і те, що завдяки їй ховається... Складка складається як з суб'єктивних еле-

ментів, так і з об'єктивних елементів, що були матеріалізовані (ідеально) своєю ж суб'єктивністю. Якщо як об'єктивний елемент світогляду та світопізнання складка є деякою метафоричною річчю, яку можна співвіднести з річчю-у-собі, то як суб'єктивний елемент вона є річчю-на-собі. В останній якості складка говорить про себе лише у тому місці, де вона торкається сама себе» [7, с. 361, 365]. Віртуальність віртуального, реальність реального та реальна віртуальність і є певною мірою іпостасями складки віртуальної реальності.

Розглядаючи різноманітні шляхи пізнання віртуальної реальності ми стикаємося з проблемністю її тлумачення, що впливає на шляхи сучасного філософського розуміння не лише поняття «віртуальної реальності» в цілому, а і самих понять віртуальності та реальності. Взаємозв'язок цих категорій носить складний і неоднозначний характер, тому досить важливим є розгляд віртуальної реальності як об'єкта філософського пізнання. Одним із необхідних аспектів такого аналізу є розгляд цілісності феномену віртуальної реальності з позиції теорії складності.

Так, складність багатогранна, як пише Н. В. Кочубей «відмінність постнекласичного розуміння складності від попередніх типів раціональності полягає в тому, що у класичній раціональності складність зазвичай зводилася до кількості елементів. У постнекласичній раціональності складність переростає у складнісіньку як поєднання складності онтологічної зі складністю процесів пізнання, взаємодії того, хто пізнає, з тим, що пізнається, з рефлексивністю, самореферентністю, конструктивністю та когерентністю цих процесів» [3, с. 8].

Як вважає Е. Морен, «складність виявляється тоді, коли різні елементи, складові цілого, стають невіддільними один від одного ... і коли існує взаємозалежна, інтерактивна і взаємна ретроактивна тканина між об'єктом пізнання і його контекстом, частинами і цілим, цілим і частинами, частинами між собою. Тому складність є зв'язок між єдністю і множинністю.

Досягнення нашої планетарної ери все частіше і все більш невідворотно кидають нам виклик складності» [5, с. 38].

Так, можна виділити такі характеристики складності віртуальної реальності:

- немає причинно-наслідкових зв'язків;
- нестійкість;
- досить короткий проміжок існування в часі.

Отже, аналіз поняття віртуальної реальності тільки починається. Вона розглядається як в сучасних природничо-наукових, філософських так і в міждисциплінарних дослідженнях. Але, яку область науки ми б не розглядали, віртуальна реальність не можна існувати окремо від суб'єкта. Суб'єкт переробляє сигнали в знаки, в нові типи віртуального буття. Віртуальний розвиток відображається в напрямку погодженості штучних суб'єктів, що може означати початок принципово нового етапу в житті цивілізації. Але розвиток не може не залежати від людини. «В науковій картині світу, яка виникла в Новий час, визнавалась лиш одна реальність – природна, зберігались ідеї сили (схоластичного *virtus*) і відрізнялись фізичні, психічні і інші сили. Однак ця картина світу була внутрішньо суперечливою. Якщо у випадку простих подій (наприклад, притягування двох предметів) ще можна апелювати до того, що такий закон всього космосу (всесвітній закон тяжіння), то для більш складних подій (наприклад, взаємовідносини двох людей) потрібне визнання яких-небудь проміжних рівнів реальності, які пояснили б, чому в одному випадку відношення відповідають одному типу законів, а в іншому – другому» [6, с. 404].

Одним із проявів віртуальної реальності в культурі є концепція нелінійності, що досить активно розвивається на протязі останніх десятиліть. На думку Н. В. Кочубей, «у нелінійних системах, на відміну від лінійних, відбувається вплив системи на саму себе. Тому характеристики таких систем істотно залежать від процесів, які в них відбуваються. І, навпаки, процеси, які

відбуваються в системі, впливають на характеристики останньої. Саме це, ми вважаємо, і лежить в основі багатоваріантності шляхів розвитку, наявності вибору і «необоротності» [4, с. 109].

Прикладом складних систем, що досліджуються як нелінійні та впливають самі на себе можна виділити віртуальну реальність яку на наш погляд, можна розглядати як нелінійний об'єкт.

Таким чином, сутність проблеми віртуальної реальності на пряму залежить від аналізу трансформації (віртуальність – реальність) та з'ясування того, яке місце займає дана проблема в ній. Одним із проявів віртуальної реальності в культурі є концепція нелінійності, що досить активно розвивається на протязі останніх десятиліть. Прикладом складних систем, що досліджуються як нелінійні та впливають самі на себе можна виділити віртуальну реальність яку на наш погляд, можна розглядати як нелінійний об'єкт.

Література

1. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / Владимир Григорьевич Буданов / Изд. 2-е, испр. – М.: Изд. ЛКИ, 2008. – 232 с.
2. Ковальчук М. В., Нарайкин О. С., Яцишина Е. Б. Конвергенция наук и технологий – новый этап научно-технического развития / М. В. Ковальчук, О. С. Нарайкин, Е. Б. Яцишина // Вопросы философии. – 2013. – № 3. – С. 3-11.
3. Кочубей Н. В. Постнеклассичні виміри складності / Н. В. Кочубей // Філософські науки: традиції та інновації. Наук. журнал. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. -- № 1 (7). – С. 3–9.
4. Кочубей Н. Синергетические концепты в нелинейных контекстах: сети, управление, образование / Наталья Кочубей. – Deutschland: Verlag Palmarium Academic Publishing, 2013. – 259с.
5. Морен Э. Образование в будущем: семь неотложных задач/ Э. Морен // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 24–96.
6. Носов Н. А. Виртуальная реальность / Н. А. Носов // Новая философская энциклопедия: [в 4 т.]. – М.: Мысль, 2010. – Т. 1. – С. 403 – 404.
7. Світоглядні імплікації науки / [В. С. Лук'янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озадовська та ін.]. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – 408с.
8. Степин В. С. Классика, неклассика, постнеклассика: критерии различения / В.С. Степин // // Постнеклассика: философия, наука, культура: [коллективная монография] / отв. ред. Л. П. Киященко и В. С. Степин. – СПб.: Изд. дом «Мирь», 2009. – С. 249–295.
9. Степин В. С. От классической к постнеклассической науке (изменение оснований и ценностных ориентации) [Текст] / В. С. Степин // Ценностные аспекты развития науки. – М.: Наука, 1990. – С. 152–166.
10. Степин В. С. Смена типов научной рациональности [Текст] / В. С. Степин // Синергетика и психология. Тексты. Вып. 1: Методологические вопросы. – М.: МГСУ «Союз», 1997. – С. 108–121.
11. Степин В. С. Теоретическое знание [Текст] / В. С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 760 с.
12. Степин В. С. Эволюция этоса науки: от классической к постнеклассической рациональности [Текст] / В. С. Степин // Этос науки. – М.: Academia, 2008. – С. 21–47.

